Vol. II
No. 12

Thursday
26th June, 1952

HYDERABAD LEGISLATIVE ASSEMBLY DEBATES

Official Report

CONTENTS

Price : Eight Annas.

GOVERNMENT PRESS
HYDERABAD-DN
1953

HYDERABAD LEGISLATIVE ASSEMBLY

Thursday, 26th June 1952

(*Twelfth day of the Second Session*)

The House met at Two of the Clock.
[Mr. Speaker in the Chair]

Starred Questions and Answers

Mr. Speaker. Let us proceed with questions. Shri G. Hanumantha Rao.

Finance Department Staff

*125 *Shri G. Hanumantha Rao* (Mulug): Will the hon. Minister for Finance be pleased to state:

(1) Whether he will lay on the table of the House a statement showing the number and set-up of the Gazetted staff of the Finance Department?

(2) Whether it is a fact that the Finance Department is overstaffed as compared with not only other Departments of the Government but also the neighbouring States whose revenues are much larger and work is more involved, leading to superfluity, redundancy and wastefulness?

(3) Whether the Government intends taking immediate action to cut down the superfluous staff in the Finance Department and prevent unnecessary waste?

The Minister for Finance (*Dr. G S. Melkote*): (1) Yes. The set-up of the Gazetted staff in the Finance Department is as follows —

OFFICERS	PERMANENT	TEMPORARY
Secretary	1	
Joint Secretary	1	
Deputy Secretaries	3	1 (in-charge of Supply Fin.Br.)—
Asst. Secretaries	9	2 (in-charge of Supply Fin. Brn.)
Asst. Secretary in charge of the Central Accounts Section for all the Depts. of the Sectt.	1	
Registrar	1	

The Gazetted staff is in accordance with the recommendations of Khan Saheb Joshi, who was specially invited by the Hyderabad Government after Police Action for examination of, and advice regarding, the staff requirements of the various Departments of the Secretariat.

The Central Accounts Section is in charge of an Asst. Secretary, which is a recent creation after the Government had an occasion to consider the Economy Committee Report. In this Section, the accounts matters and disbursements relating to all the Departments of the Secretariat are dealt with. This has resulted in considerable economy.

There is also an officer of the status of an Asst Secretary on deputation from the Bombay Government who has been placed in charge of the Codification Branch This post is temporary and is tenable up to the end of March 1953

(2) The apparent increase in the staff in the Finance Department here is due to the fact that there are several functions entrusted to the Finance Department here which are not ordinarily discharged by its counter-parts in other State Governments; for example, Administration of sales-tax, Agricultural Income-tax, Customs, District Treasuries, Stamps Manufacture, control of Accounts officers attached to various Departments of Government, Management of currency on behalf of the Government of India. In addition to this there is the special work relating to Cash Grants (Atiyat) and hereditary Nizam posts. This list is not exhaustive but is only illustrative In view of this large list of extraneous work which is done by the Finance Department here, it would not be correct to compare the staff here with that of other State Governments.

(3) In the Estimates Committee, certain Members had expressed the view that the Finance Department was overstaffed. In order to satisfy myself, I had asked the Financial Councillor to advise us as to to what extent there was excess staff in the Finance Department. I have just received his comments and I am examining them.

شری جی- هنمت راؤ- مدراس کے فینانس ڈپارٹمنٹ میں کتنا اسٹاف هے اور یہاں کتنا هے ؟

Dr. G. S. Melkote : I require notice, Sir.

شری جی- هنمنت راؤ- بمبئی میں کتنا هے ؟

Dr. G. S. Melkote : I require notice, Sir.

Shri V D Deshpande (Ippaguda) · Is the hon Finance Minister aware that in the Economy Committee Report, Shri Gorwalla had made an observation that the Departmental Heads or the Secretaries were working something like superheads and there is no proper distribution of work and that is the reason why there is excess staff ?

Dr. G. S Melkote · I am aware of it I have requested the Financial Adviser to look into the matter and he has furnished me with his comments. I am examining them.

Mr. Speaker Next question, Shri G. Hanumanth Rao.

Financial Sanctions

*127 *Shri G Hanumantha Rao* Will the hon Minister for Finance be pleased to state ·

(1) Whether there is any system by which all orders passed by the Finance Department in his name involving financial sanctions are brought to his notice?

(2) If not, whether he intends to institute such system to rectify the defect to ensure close check of all the Financial commitments sanctioned by the Finance Department?

Dr. G. S. Melkote · (1) Yes.

(2) Does not arise.

Unstarred Questions and Answers

Permits for Iron and Steel

74. *Shri L. R. Ganeriwal* (Ramayanpeth) . Will the hon. Minister for Public Works be pleased to state .—

(1) Whether any applications for permits for iron and steel were pending when the January quota was released ?

(2) If so, the number of such applications ?

(3) Whether it is a fact that the stock of iron and steel released was not issued to the applicants whose applications were pending ?

(4) Who was responsible for the release order ?

(5) Whether the list of pending applications and stock position of iron and steel with the merchants were submitted to the hon. Minister or the Secretary of the Department before the release order was issued ?

(6) If not, for what reasons ?

(7) Whether it is a fact that stocks of iron and steel were accumulated with the stockists in spite of the fact that many applications for permit were pending ?

(8) If so, whether the Government made an attempt to enquire the reasons for the same ?

(9) Whether it is a fact that the stockists refused to sell the stock before the issue of the release order ?

(10) If so, what action has been taken against them ? and

(11) What steps do the Government intend taking to prevent such occurrences in future ?

(*The Minister for Public Works Shri Mehdi Nawaz Jung*): (1) The question is based on a misapprehension It was not the January Quota which was released for free sale. It was the stock belonging to the period prior to 1-1-1952 and lying with the stockists that was released for free sale by the Government of India.

(2) 478 applications were pending in Public Section (as per statement 'A' attached) when the pre-January stock was released.

(3) No applications were pending for the iron and steel of the sizes and categories available in the pre-January stock released for the free sale.

(4) The Government of India who through Circular No. SC(A)-4(129)/52, dated 12-4-1952 of their Ministry of Commerce and Industry issued the Free Sale Order for stocks held prior to 1-1-1952.

(5) This question does not arise as the Free Sale Order was issued by the Government of India.

(6) This question does not arise for the reason stated in reply to part (5) of the question.

(7) The accumulated stocks with the stockists mainly consisted of categories and sizes for which either there was no demand by public and other indentors or those that were lapsed and were lying with the stockists from uncashed permits.

(8) There was no necessity in view of the reply to part (7) of the question.

(9) There were no such refusals.

(10) and (11) In view of the answer to part 9 of the question, no need for any action arises.

Abstract showing Pending Applications on 30th of April, 1952

CATEGORIES OF IRON MATERIALS

	1/4" Bars.	3/8" Bars	1/2" Bars	5/8" Bars	3/4" Bars	7/8" Bars	1" Bars	Flats	Beams	Total	REMARKS
Total applications	89	177	144		9			40	19	478	3/4" M S Bars and M S Flats 1"× 1"× 1/4" were made available on 22-r4-52 and 26-4-52 respectively after fixing rates Permits were issued during May '52, Beams applicatins are still pending for 9"×4", 8"×4", × 9" 5", 10"×5" and 8X6 as the same are not in stock

مسٹر اسپیکر - معزز ممبران کو اس کا خیال ہوگا کہ میں نے گذشتہ اجلاس میں طے کیا تھا کہ آج کم از کم تین ممبروں کے ڈیمانڈس پر بحثیں ختم ہو جانی چاہئیں - اس لئے وقت کا تعین خود ممبر ایسے طور پر کرلیں تو مناسب ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ مسٹر دیشپانڈے اس سلسلہ میں لیڈ (lead) کرینگے -

شری وی - ڈی - دیشپانڈے - ادھیکش مہودے۔ مجھ سے یہ خواہش کی گئی ہے کہ میں اس سلسلہ میں لیڈ کروں - میں اس کی کوشش کرونگا -

میں نے جو دوسرا کٹ موشن ہاؤس کے سامنے رکھا ہے وہ ریجنل لینگویجس (Regional languages) کو میڈیم آف اسٹرکشن بنانے کے سلسلہ میں ہے - جب ریجنل لینگویجس کے الفاظ استعمال کئے جاتے ہیں تو ہمارے سامنے چار لینگویجس ہوتی ہیں - اردو زبان کو اگرچہ کہ ریجنل لینگویج نہیں سمجھا جارہا ہے لیکن میں سمجھتا ہوں کہ جہاں ہم کو دوسری اور چیزیں ورثے میں ملی ہیں اسیطرح اردو زبان بھی ہمکو ورثے میں ملی ہے۔ آج کے ہسٹاریکل حالات کا لحاظ کرتے ہوئے میں سمجھتا ہوں کہ اردو ۲۰۔۲۰ لاکھ لوگوں کی مادری زبان ہے۔ اس لئے میں محسوس کرتا ہوں کہ جب ہم اپنی پالسی طے کرینگے تو اردو کو بھی ریجنل لینگویج کی حیثیت سے میڈیم آف اسٹرکشن کے لئے کنسیڈر (Consider) کرنا چاہئے -

مسٹر اسپیکر - ریکگنائزڈ لینگویجس (Recognised languages) کی جو تعریف کی گئی ہے اس میں اردو بھی شامل ہے -

شری وی - ڈی - دیشپانڈے - اسطرح چار لینگویجس ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ محکمہ تعلیمات کی جو پالیسی چار زبانوں کی ترویج کے متعلق ہے اس سلسلہ میں جن لوگوں کی طرف سے یہ کہا جاتا ہے کہ اردو کو ہندی سے ری پلیس (Replace) کیا جاسکتا ہے تو ان سے میں ادباً عرض کرونگا کہ کسی مادری زبان کو کسی دوسری زبان سے ری پلیس نہیں کیا جا سکتا - عثمانیہ یونیورسٹی میں اردو کی بجائے ہندی رکھنے کا جو خیال ظاہر کیا جارہا ہے میں کہونگا کہ یہ ٹھیک نہ ہوگا - حیدر آباد کی ریاست میں چار بڑی زبانیں ہیں تلگو ، مرہٹی ، کنڑی اور اردو - ان کو میڈیا آف انسٹرکشن (Media of Instruction) بنایا جاسکتا ہے - چونکہ ایک زمانہ میں اردو بھی میڈیم آف انسٹرکشن تھی اس لئے اس کو بھی رکھنا چاہئے - کیونکہ اسکو حیدر آباد کا ایک بڑا سکشن بولتا ہے - ایک اور چیز کی طرف میں ہاوس کو توجہ دلاؤنگا - ایک طرف تو اردو کو بالکل نکالدینے کے رجحانات ہیں اور دوسری طرف ایسے بھی رجحانات پائے جاتے ہیں کہ اردو یا ہندی کے سوا کوئی دوسری زبان نہیں ہونی چاہئے - یہ جو دوسرا رجحان ہے وہی رجحان ہے جو کسی زمانہ میں امپیریلسٹ گورنمنٹ (Imperialist Govt.) کی پالسی تھا کہ اپنی زبان کو ہم پر لادا جائے - اسی نقطہ نظر سے عام طور پر پہلے اردو زبان کو ہم پر لادا گیا - اسی ذہنیت کے تحت اب یہ کوشش کیجا رہی ہے کہ ہندی

کو عوام پر لادا جائے ۔ میں عرض کرونگا کہ ہندوستان میں جو مختلف اسٹیٹس ہیں انکے آپسی تعلقات کو قائم رکھنے کے لئے کسی نہ کسی زبان کو اپنانا پڑیگا ۔ لیکن اسکے قطعاً یہ معنی نہیں ہو سکتے کہ صرف ہندی ہی کو اسطرح ٹھونسا جائے کہ دوسری زبانیں ختم ہو جائیں ۔ میں اس سے پرزور اختلاف کرونگا کہ کسی کی مادری زبان کو نکالنے کی کوشش کیجائے اگر ایسا کیا جائے تو یہ ایک غلط اسٹپ (Step) ہوگا۔ ریاست حیدرآباد میں جو الگ الگ زبانیں ہیں ان کے متعلق میں یہ کہونگا کہ جہاں تک پراسپکٹس (Prospects) یعنی نہ کہ اسٹیٹ کو تحلیل کر کے آندھرا، مہاراشٹر کرناٹک بنانے کا جو سوال ہے اسوقت تو ان چیزوں کی ضرورت نہیں پڑیگی ۔ عثمانیہ یونیورسٹی میں چار زبانوں کو میڈیا آف انسٹرکشن بنا کر تعلیم دینے کا انتظام کیا جاسکتا ہے ۔ اگر یہ کہا جائے کہ دس آدمی کھانا کھانے والے ہیں اور ہم اسکا انتظام کیسے کرسکتے ہیں تو میں یہ کہونگا کہ یہ بالکل بے معنی سی بات ہوگی۔ حکومت کو اس کا انتظام کسی نہ کسی طرح سے کرنا ضروری ہے ۔ جب ہزاروں روپے دوسری چیزوں کے لئے نکالے جاسکتے ہیں تو اس کے لئے بھی حکومت انتظام کرسکتی ہے۔ چاہے اخراجات لاکھ روپیہ ہی اس کے لئے کیوں نہ خرچ کرنا پڑے کرنا چاہئیے ۔ اس تخیل کو لیکر ہم آگے بڑھیں تو یقیناً چاروں زبانوں کو میڈیا آف انسٹرکشن بنا کر تعلیم کا انتظام کرسکتے ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ ملکی زبانوں کو کبھی کبھی ورناکلرس (Vernaculars) کا نام بھی دیا جاتا ہے اور میں سمجھتا ہوں کہ یہ نام غلط ہے کیا۔ ان میں لٹریچر نہیں ہے ؟ میں کہونگا کہ مدھیہ پردیش میں مرہٹی کے ذریعہ انٹرنک تعلیم دیجاتی ہے اور بمبئی میں بھی اینٹرنس تک میڈیم آف انسٹرکشن (Medium of Instruction) مرہٹی ہے ۔ عثمانیہ یونیورسٹی میں اب بھی اردو میں امتحان ہوتا ہے ۔ ہندی میں امتحان ہوتا ہے اور انگریزی میں بھی ہوتا ہے اسطرح جہاں تین زبانیں رائج ہیں تو چوتھی زبان کیوں نہیں آسکتی ؟ اس بات پر میں حکومت سے پرزور اپیل کرونگا کہ ورنگل میں جو کالج ہے اس میں میڈیم آف انسٹرکشن تلگو، اورنگ آباد میں مرہٹی اور گلبرگہ کالج میں کنڑی قرار دیا جائے ۔ یونیورسٹی میں اردو کو میڈیم آف انسٹرکشن قرار دیا جاسکتا ہے ۔ ویو کورد ہی کو امداد دیکر وہاں ملکی زبانوں میں تعلیم کا انتظام کیا جاسکتا ہے۔ تمام زبانوں میں ہائیر ایجوکیشن کا انتظام بھی کیا جاسکتا ہے ۔ انگریزی کے بارے میں میں یہ کہونگا کہ وہ کسی بھی فرد کی مادری زبان نہیں ہے سوائے چند اینگلو انڈینس کے۔ لیکن چونکہ وہ انٹرنیشنل لینگویج ہے اسلئے اس سے ملک کی ترقی کے مسائل حل کئے جاسکتے ہیں ۔ یہ طریقہ نہایت نامناسب ہے کہ بچوں کو زبردستی تین تین چار چار زبانیں پڑھنے پر مجبور کیا جائے ۔ میرا تجربہ ہے ۔ میرا بچہ جو چوتھی میں ہے اسکو مرہٹی کے ساتھ ساتھ ہندی بھی پڑھائی جا رہی ہے اور میری دوسری بچی جو پانچویں یا چھٹی جماعت میں پڑھتی ہے اسکو نہ صرف ہندی مرہٹی بلکہ انگریزی بھی سیکھنا پڑتا ہے ۔ اسطرح پانچ سات برس کے بچوں پر دو دو تین تین زبانیں لادی جاتی ہیں ۔ ایسی صورت میں وہ کس طرح ترقی کرسکتے ہیں؟

جس حدتک انکے معلومات میں وسعت ہونی چاہئے نہیں ہوسکتی - اسلئے میں عرض کرونگا کہ مڈل تک دوسری زبان میں تعلیم دینے کی ضرورت نہیں صرف مادری زبان میں تعلیم ہونی چاہئے - ایسی صورت میں ہی بچے کورس پر حاوی ہوسکتے ہیں - لہذا میں کہونگا کہ مڈل تک کسی دوسری زبان میں تعلیم کو کمپلسری (Compulsory) نہ کیا جائے البتہ مڈل سے میٹرک تک ہندی کو کمپلسری (Compulsory) زبان قرار دیا جاسکتا ہے اور آپشنل (Optional) کے طور پر انگریزی کو رکھا جاسکتا ہے - مجھے حکومت کی آج کی پالیسی پر سخت اعتراض ہے - ملک میں تعلیم کو بڑھانا ہے - ایک آنریبل ممبر نے کہا کہ مڈل اسکولس کھولے جا رہے ہیں - مڈل اسکول کے معنے یہ ہونگے کہ انگریزی میں تعلیم کا انتظام ہوگا -

اس لئے میں یہ کہونگا کہ حکومت کی ریجنل لینگویجس (Regional languages) کی پالیسی کو تبدیل کرنے کی سخت ضرورت ہے - ہمارے سامنے تعلیم کو زیادہ سے زیادہ رائج کرنے کے پروپوزلس (Proposals) ہیں - جمہوریت اوس وقت تک آگے نہیں بڑھ سکتی جب تک کہ بنیادی طور پر تعلیم عام نہ ہو - تعلیم کا عام نہونا جمہوریت کی راہ میں بڑی رکاوٹ ہے - اس لئے میں ہمارے وزیر تعلیم سے یہ پرزور اپیل کرونگا کہ ملکی زبانوں کو آگے بڑھانے کے لئے ہر ممکنہ کوشش کریں اور اس جانب توجہ دیں - اس پر ممکن ہے یہ کہا جائے کہ ایسا کرنے سے اوورسیس کی جانب سے تخفیف کا سوال حکومت کے سامنے لاکر کھڑا کر دیا جائےگا - لیکن میں یہ کہونگا کہ ملک کی بھلائی کے لئے جو پروپوزلس ہیں انہیں ان رکاوٹوں کی وجہ سے ترک کردینا مناسب نہیں لیکن اس کے ساتھ ہی انٹائر پکچر (Entire picture) کے طور پر سوچنے کی ضرورت ہے - کسی ڈپارٹمنٹ میں رٹرنچمنٹ (Retrenchment) کا سوال پیدا ہوتو اسکے ساتھ ساتھ یہ بھی سوچنا چاہئے کہ ان علحدہ ہونے والوں کو کسطرح ابزارب (Absorb) کیا جاسکتا ہے - ممکن ہے کیبینٹ کے سامنے یہ انٹائر پکچر رہے - جب ہم کسی ڈیولپمنٹ پلان پر سوچتے ہیں تو اسکے ساتھ اسکے الگ الگ اجزاء پر بھی سوچنا چاہئے - بہر حال میں یہ کہونگا کہ لینگویجس کی بنیادی تعلیم کے لئے پرائمری ایجوکیشن کو کمپلسری کرنے کے لئے جلد سے جلد اسکیم کو عمل میں لایا جائے - اگر حیدرآباد اور سکندرآباد میں اردو جاننے والے زیادہ ہیں تو یہاں ایسے پرائمری ایجوکیشن کے لئے کمپلسری کیا جاسکتا ہے - اور اس میں کئی مدرسین ابزارب کئے جاسکتے ہیں - اسطرح تخفیف کا سوال بھی بڑی حدتک حل ہونا ممکن ہے - مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ جب ری آرگنائیزیشن کے سلسلے میں رٹرنچمنٹ کا سوال آتا ہے تو آنریبل ممبرس یہ سمجھتے ہیں کہ ہم تضاد بیانی سے کام لیتے ہیں - نیز یہ کہنا بھی صحیح نہیں کہ اسی وجہ سے حکومت کو سلو (Slow) چلنا پڑتا ہے - ہمارا یہ کہنا ہے کہ رٹرنچمنٹ کے ساتھ ساتھ حکومت ابزاربشن کی اسکیم بھی چلاسکتی ہے - ایجوکیشن ڈپارٹمنٹ کی پالیسی اسی لحاظ سے ہونی چاہئے -

مجھے یہ بھی عرض کرنا ہے کہ ہماری یونیورسٹی کا اڈمنسٹریشن ٹاپ ھوی (Top heavy) ہے۔ اسکا اندازہ ہمیں اپنی یونیورسٹی کا مقابلہ متصلہ اسٹیٹس کی یونیورسٹیوں سے کرنے پر ہوسکتا ہے ۔ مہاراشٹرا یونیورسٹی پر ۱۰ لاکھ روپیے خرچ ہوتے ہیں اسکے مقابلہ میں ہماری یونیورسٹی کا خرچ ۶۰ لاکھ سالانہ ہے ۔ میں یہ کہونگا کہ اس ٹاپ ھوی اڈمنسٹریشن کو ختم کیاجانا چاہئیے ۔ اور اس سے جو بچت ہو وہ بنیادی تعلیم پر خرچ کی جاسکتی ہے ۔

میں امید کرتا ہوں کہ حکومت ان باتوں پر غور کرے گی ۔

شری کے ۔ وی ۔ نارائن ریڈی (راجگوپال پیٹھ) میرے کٹ موشن کا الوڈ پورشن (Allowed portion) یہ ہے ۔

"To discuss measures to be adopted by the Government to liquidate illiteracy and speed up literacy campaign throughout the State."

دوسرے کٹ موشن کے یہ الفاظ تھے ۔

"To urge upon the Government to sanction increased grants to District Colleges and to open a college in every district."

اس سے پہلے آپ ایک آنریبل ممبر کی زبان سے بیسک ایجوکیشن ، پرائمری ایجوکیشن یونیورسٹی ایجوکیشن اور یونیورسل ایجوکیشن کے بارے میں سن چکے ہیں ۔ میں صرف چند باتیں اور کہونگا ۔

جمہوریت یا عمومیت کی کامیابی کا انحصار عوام کے مطالبات یا حقوق کے طلب کرنے پر ہوتا ہے ۔ یعنی یہ دیکھنا پڑتا ہے کہ عوام اپنے مطالبات یا حقوق کو کس حدتک سمجھتے ہیں یا مانگتے ہیں ۔ اس کے لئے تعلیم لازمی ہے ۔ مطلب یہ ہوا کہ جمہوریت چلانے کےلئے تعلیم ناگزیر ہے ۔ جب تک کہ علم نہ ہو جمہوریت کامیابی کے ساتھ نہیں چل سکتی ۔ ایسا معلوم ہوتا ہے کہ تعلیم ایک محور ہے اور اسکے اطراف سارے مسائل گھومتے ہیں ۔ اگر جاہل عوام کے ذریعہ جمہوریت کی بنیاد ڈالی جائے تو ایسی جمہوریت کی بنیاد کھوکھلی ہوتی ہے ۔ نیشنل ڈیولپمنٹ کےلئے تعلیم کو سب سے زیادہ ترجیح حاصل ہے ۔ ہم دیکھ رہے ہیں کہ ہر سال ہمارے متصلہ اسٹیٹس مدراس ، بمبئی ۔ اور میسور وغیرہ میں نیشنل ڈیولپمنٹ کے اخراجات میں اضافہ ہوتا ھی جارہا ہے وجہ یہ ہے کہ حکومت کے فرائض اور ذمہ داریاں بڑھ رہی ہیں ۔ لہذا نیشنل ڈیولپمنٹ اسکیم (National Development Scheme) میں تعلیم کومقدس سمجھا جاتا ہے۔ میسور میں ۵۰ فیصد سے زیادہ آمدنی پبلک یوٹیلٹیز (Public utilities) اور نیشن بلڈنگ ایکٹویٹیز (Nation building activities) پر صرف کی جاتی ہے اسکے مقابلہ میں حیدرآباد ۲۰۰۳۶ فیصد صرف کرتا ہے ۔ اسی طرح ٹراونکور اورکوچین کےمقابلہ میں بھی حیدرآباد کی تعلیم کا معیار بہت کم ہے ۔ میں ہاؤس کو اعداد و شمار

سے ترسان کرنا میں جاھتا ۔ ھماری تعلیم کی اشاعت اور حکومت کی پالسی کو ایک ھی مثال کے ذریعہ سمجھا دونگا ۔ میں اپنی کانسٹی ٹیونسی راجگوپال پیٹھ میں گیا تھا ۔ اس میں ۸۷ مواضعات ھیں ۔ ان میں ۲۹ مواضعات کا علم محکمہ تعلیمات کو ھے ھی نہیں ۔ ان مواضعات میں جو مدارس ھیں وہ دو طریقے کے ھیں ایک لوور پرائمری اسکولس (Lower Primary Schools) اور دوسرے اپر پرائمری اسکولس (Upper Primary Schools) ۔ اپر پرائمری اسکولس وہ ھیں جن میں تین مدرسین ھوتے ھیں ۔ لوور پرائمری اسکولس دو تین قسم کے ھیں ۔ ان میں ایک قسم وہ ھے جس میں دو مدرسین ھوتے ھیں جو مڈل پاس ھوا کرتے ھیں ۔ اس قسم کے اسکولس ۱۹ ھیں اور اپر پرائیمری اسکولس کی تعداد ۸ ھے ۔ لوور پرائمری اسکولس کی ایک اور قسم جس میں صرف ایک ھی مدرس ھوتا ھے ایسے اسکولس کی تعداد ۱۸ ھے ۔ ان مدرسین کو ۳ یا ۵ تنخواہ دی جاتی ھے ۔ سی کیٹگری (C Category) کے اسکولس کی تعداد ۶ ھے جہاں مدرسین کی تنخواہ ۳۰ یا ۵۰ ھوتی ھے ۔ ڈی کیٹگری (D. Category) میں وہ اسکولس ھیں جو پہلے ایڈڈ (Aided) تھے اور اب اکسپریمنٹل اسکولس (Experimental Schools) ھو گئے ھیں ۔ یہاں کے مدرسوں کو بھی ۳۰ یا ۵۰ تنخواہ دی جاتی ھے ۔ والنٹری کیٹگری (Voluntary Category) کے اسکولس وہ ھیں جہاں کے مدرسین کو روزانہ ۲ روپیہ تنخواہ دی جاتی ھے ۔ عملاً ایسے مدارس کا وجود تو نہیں لیکن کاغذی عمل ضرور ھوتا ھے ۔ اڈلٹ ایجوکیشن اسکولس کا بھی یہی حال ھے ۔ یہ بھی صرف کاغذوں پر ھیں ۔ ۲۹ مواضعات میں مدرسے نہیں ھیں ۔ اور ۶ مواضعات میں ڈسکوری (Discovery) نہیں ھوئی ھے ۔ اس سے یہ پتہ چلا کہ حیدرآباد کے ۲۲ ہزار مواضعات میں سے ۷ ہزار میں مدرسے نہیں ھیں ۔ ان کے لئے ایک کولمبس (Columbus) کی ضرورت ھے ۔

۹۰ فیصد مدرسے ایسے ھیں جن کے لئے بلڈنگس نہیں ھیں اور وہ کرایہ کے مکانات میں ھیں ۔ اگر میری کانسٹیٹیونسی (راجگوپال پیٹھ) میں ھی یہ حالت ھے تو پورے اسٹیٹ میں کیا حالت ھوگی کیونکہ میں نے اپنی کانسٹیٹیونسی کے علاوہ کریم نگر، میدک ۔ ورنگل ۔ نظام آباد اور حیدرآباد کے اضلاع کے مختلف حصوں کا بھی دورہ کیا ھے میں نے دیکھا ھے کہ ھر جگہ یہی حالت ھے اور میرے خیال میں سارے حیدرآباد میں بھی یہی حالت ھوگی ۔

مسٹر اسپیکر ۔ دو منٹ باقی ھیں ۔

شری کے ۔ وی ۔ نارائن ریڈی ۔ ۲۲ ہزار مواضعات سے جو ریوینیو وصول کیا جاتا ھے وہ ۹۰ فیصد ھے لیکن پرائمری اسکولس ۔ جنرل اسکولس اور عثمانیہ یونیورسٹی پر جو اخراجات ھوتے ھیں ان کا پرسنٹیج بالترتیب ۳۵ ۔ ۴۴ فیصد ۳۵ ۔ ۴۴ فیصد اور ۳۰-۳۵ فیصد ھے ۔ اس پر جو کل خرچہ ھوتا ھے وہ پانچ کروڑ ۹ لاکھ چھیانوے ہزار نو سو ھے ان میں سے صرف پرائمری اسکولس کو لیجئے ۔ میری اپنی مثال کی روسے ۶۰ مواضعات میں

مدرسے ہیں لیکن وہاں پر کہیں تو مدرسین غائب ہیں کہیں بچے نہیں آتے اور کہیں مدرسے برائے نام قائم ہیں -

ہمارے ایجوکیشن ڈپارٹمنٹ میں جو نقائص ہیں انکو دور کرنا ناگزیر ہے - مجھے اب وقت نہیں ورنہ اسپیکر صاحب غصہ میں آجائینگے - اسلئے میں مختصراً یہ کہونگا کہ مہاتما جی نے جو واردھا اسکیم اڈاپٹ کی تھی اسپر عمل کیا جائے یا پھر ڈاکٹر کمارپا کی سگن واڑی اسکیم کے مطابق کام کیا جائے تو بہتر نتائج حاصل ہوسکتے ہیں - میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ ہمارے پاس جو ایجوکیشن کا طریقہ ہے وہ بہت ہی ناقص ہے اور اس میں بہت سا روپیہ خرچ کیا جاتا ہے - عثمانیہ یونیورسٹی کے لئے اس سال ٦ لاکھ روپیہ دیا گیا ہے اورگذشتہ سال ٦٤ لاکھ اور اس سے پہلے ٧٤ لاکھ روپے خرچ کئے گئے تھے - ریجنل لینگویجس کے لئے صرف ٦ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے - حکومت کو ١٢-١٥ لاکھ روپیے جامعہ عثمانیہ میں طالب علموں کی فیس وصول ہوتی ہے - ریجنل لینگویجس میں تلگو - مرہٹی اور کنڑی شامل ہیں جن کا استعمال برقرار ہے - اردو تو کل ہند نوعیت کی زبان ہے - تعلیم بالغان (اڈلٹ ایجوکیشن) کے متعلق میں یہ کہونگا کہ اس کے لئے ایک لاکھ ٣٥ ہزار روپیے بجٹ میں رکھے گئے ہیں - میری کانسٹیٹیوینسی میں صرف دو اسکول ہیں - جن میں نہ مدرسین برابر آتے ہیں نہ پڑھنے والے - اگر ہم لٹریسی (Literacy) کو پھیلانا اور جمہوریت کو کامیاب بنانا چاہتے ہیں تو نہ صرف ہمیں اڈلٹ ایجوکیشن کا باقاعدہ انتظام کرنا چاہئے بلکہ اشاعت تعلیم کی حکمت عملی دور جدید کے حالات کے عین مطابق بنانی چاہئے - ایسا کہتے ہوئے میں اپنی تقریر ختم کرتا ہوں -

श्री लिंबाजी मुक्ताजी पानसंबळ, (माजलगाव) माननीय अध्यक्ष महाराज, मी ज्या दोन कटमोशन दिल्या आहेत, त्या पैकी पहिली कटमोशन मेडिकल ऑफिसराच्या वागणुकीबद्दल आहे, आणि दुसरी कटमोशन पब्लिक हेल्थच्या अॅडमिनिस्ट्रेशनबद्दल आहे पहिली कटमोशन जी मेडिकल ऑफिसराच्या सबधी आहे तिचे आपल्याला प्रामुख्याने तीन भाग पाडता येतील अेक औषधाबद्दल, दुसरा रोगाबद्दल, आणि तिसरा वेळेबद्दल त्याच प्रमाणे आपणास आणखीहि अेक चौथा भाग सुद्धा यात पाडता येअील, आणि तो म्हणजे त्याच्या वागणुकीबद्दल होय आता मी आपल्यापुढें जे विचार माडित आहे ते सर्व मेडिकल ऑफिसराना लागू पडतात असे माझे म्हणणे नाही त्यापैकी बरेचसे अधिकारी फार चागले आहेत हेहि खरे आहे आणि ते लोकप्रियहि आहेत त्याला कारणेहि तशीच आहेत. प्रत्येक दवाखान्याला सरकारकडून औषधाचा स्टॉक पुरविण्यात येतो जे डॉक्टर्स या औषधाचा योग्य अुपयोग करतात ते आपोआपच लोकप्रिय होतात परंतु बरेचसे मेडिकल ऑफिसर्स याचा अुपयोग दवाखान्यात येणाऱ्या रोग्याकरिता करीत नाहीत. तालुका मेडिकल ऑफिसराच्या जवळ बराचसा औषधाचा स्टॉक असतो त्यापैकी जी औषधें दुर्मिळ असतात व खाजगी प्रॅक्टीसकरिता आवश्यक असतात, अशा औषधाचा स्टॉक हे तालुका मेडिकल ऑफिसर्स आपल्या घरीं हालवतात, ही गोष्ट अगदी निश्चित आहे. मी हे पुराव्याशिवाय बोलत नाही या संबधीं पुरावा सादर करण्याची माझी तयारी आहे आता तर दवाखान्या-

करिता पेनिसिलिन वगैरे सारखी औषधे देण्यात आली आहेत, ही फारच आनंदाची गोष्ट आहे फक्त त्याचा अुपयोग योग्य प्रकारे होअील याची मात्र खबरदारी घेतली पाहिजे औषधें मेडिकल ऑफिसरच्या घरी जाता कामा नयेत अेकादा रोगी जर दवाखान्यात औषध घेण्यास आला तर त्याला असे सांगण्यात येते की "तू माझ्या घरी ये म्हणजे तेथे औषधोपचार करण्यात येअील "

मला जी दुसरी बाब सांगावयाची आहे ती वेळेबाबत आहे दवाखान्याची वेळ सकाळी नअु ते अेक व दुपारी चार ते सहा अशी लिहिली असली तरी वेळेचें योग्यप्रकारे पालन करण्यात येत नाही डॉक्टर्स वेळेवर दवाखान्यात येत नाहीत आणि तेथील काम कंपाअुडर वर सोपविण्यात येते त्याला अनुभवाने जी काही माहिती मिळाली असेल व जे ज्ञान प्राप्त झाले असेल तेवढ्यावरच तो मेडिकल ऑफिसरच्या गैरहजरीत काम पाहत असतो या शिवाय जर अेकादा रोगी वेळी अवेळी आला तर त्याच्याकडे लक्ष पुरवण्यात येत नाही मग तो कितीहि सिरियस (Serious) असो मला अगदी चांगल्या प्रकारे आठवते की अेकदा अेका दवाखान्यात अेक खेडुत गेला होता ती वेळ रात्रीची होती त्याला अेका म्हशीने शिंग मारले होते, व त्याच्या पोटाला बरीच अिजा झाली होती त्यावेळी त्याला सकाळ झाली म्हणजे काय ते पाहू असे म्हणून कंपाअुडरकडे जाण्यास सांगण्यात आले कंपाअुडरने त्याच्या जखमेवर कापूस लावला आणि त्याला अेका खोलीत झोपण्यास सांगितले जखम पोटाची होती व आतडी बाहेर आली होती त्यामुळे जखमेवर लावलेला कापूस अितका चिकटला की तो काढण्यात दुसऱ्या दिवशी दोन तास खर्च झाले आणि त्या सर्व प्रकरणात रोग्याला अितका त्रास झाला की त्यात तो शेवटी सेप्टीक होअून दगावला हे केवळ डॉक्टरच्या हलगर्जीपणामुळें झाले याच बरोबर मला आणखी अेक गोष्ट सांगावयाची आहे की डॉक्टर्स लोकांची पेशंटशी जी वागणूक असते ती फारच निष्काळजीपणाची आणि तुसडेपणाची असते या सर्व गोष्टींना सरकारच पूर्ण जबाबदार आहे असे माझे म्हणणे नाही कारण या सर्व बाबतीत सरकारला पूर्णपणे लक्ष पुरवणे शक्य नाही हे मला माहित आहे या करिता माझी सरकारला, म्हणजेच मेडिकल आणि पब्लिक हेल्थ या खात्याच्या मिनिस्टरांना अशी विनंती आहे की दवाखान्याचे काम ठीक चालते आहे किंवा नाही हे पाहण्याकरिता ज्या भागात तो दवाखाना असेल त्या भागातील लोकांची अेक पंच कमिटी असावी त्या पंच कमिटीचे सदस्य निवडून आलेलेच असावे असे मी म्हणत नाही कारण तसे झाले तर योग्य लोक येतील किंवा नाही याची खात्री देता येणार नाही म्हणून सरकारने सदस्य नॉमिनेट (nominate) करावे मला माहित नाही की अशा प्रकारची अेकादी कमिटी सरकारने नेमली आहे किंवा नाही कारण तिचे काम प्रत्यक्षपणे चाललेले कोठेच दिसून येत नाही अशी कमिटी नेमून सरकारने तिला काही खास अधिकार दिले पाहिजेत त्या योगें ती कमिटी दवाखान्याच्या अेकंदर कार्यावर नजर ठेवू शकेल आणि तेथील कामकाजाविषयी सरकारला वेळोवेळी माहिती पुरवू शकेल त्याच प्रमाणे माझी अशीहि सूचना आहे की प्रत्येक दवाखान्यात अेक व्हिझिटर-बुक असावयास पाहिजे तेथे येणाऱ्या लोकांनी त्या दवाखान्याच्या कामकाजाविषयी आपले काय मत आहे किंवा आपली काय तक्रार आहे हे त्या व्हिजिटर बुकात नोंदून ठेवावे अशी व्यवस्था झाली तर लोकांची मते सरकारला अजमावता येतील.

आता यानंतर मला सरकारने स्थापन केलेल्या युनानी दवाखान्यांबाबत थोडे बोलावयाचे आहे युनानी दवाखाने अजिबात निरुपयोगी आहेत असे मला म्हणावयाचे नाही. पण जर

त्या दवाखान्याचा अुपयोग लोकाना होत नसेल तर मग अेवढा खर्च करून असे दवाखाने चालवण्याची काय आवश्यकता आहे ? परतुड तालुक्यातील आष्टी, माजलगाव, भोकरदन येथील युनानी-दवाखान्याची तर मला चागलीच माहिती आहे या दवाखान्यात रोज किती रोगी येतात असा जर कोणी प्रश्न विचारला तर सागावे लागेल की पाच किवा सात रोग्यापेक्षा अधिक रोगी येथे कधीच नसतात पण तुम्ही जर रोग्याचे नोंदणी-रजिस्टर पाहिले तर त्यावर मात्र पन्नास ते साठ रोग्याची नावे दररोज लिहिलेली आढळतील अर्थात् ही सर्व नावे आपल्या मनानेच लिहिली जातात ही गोष्ट सिद्धच आहे आणि या रोग्याच्या औषधोपचारासाठी हे युनानी दवाखाने असल्यामुळे सरकारकडून जे साहित्य पुरविण्यात येते त्या मध्ये साखर, गूळ, रॉकेल, सर्पण, वगैरे वस्तू असतात कारण युनानी दवाखान्याना या सर्व वस्तू लागतात रोग्याची खोटी हजरी भरल्यामुळे त्या वस्तूचा खर्च तर दाखविला पाहिजे तेव्हा त्या सर्व वस्तू स्वत डॉक्टराच्या घरीच सर्रास वापरल्या जातात आणि या सर्व कामात डॉक्टर आणि कपाअुडर हे दोघेहि सामील असतात याचे अगदी स्पष्ट अुदाहरण आपल्याला भोकरदन येथील घेता येअील त्या ठिकाणी डाक्टर आणि कपाअुडर याच्यामध्ये जे भाडण झाले त्याच्या मुळाशी हीच गोष्ट आहे, असे जर आपण चौकशी केली तर आपणास दिसून येअील ऑनरेबल मिनिस्टर जर याची चौकशी करतील तर ही गोष्ट सिद्ध झाल्याशिवाय राहणार नाही माझी ऑनरेबल मिनिस्टराना अशी विनती आहे की त्यानी या बाबतीत अवश्य चौकशी करावी

आता माझी दुसरी जी कटमोशन आहे ती पब्लिक हेल्थ विभागाच्या अॅडमिनिस्ट्रेशनविषयी आहे या विषयी बोलताना मी अेक गोष्ट सरकारच्या नजरेसमोर आणणार आहे ती ही की पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट हे मेडिकल डिपार्टमेंटपेक्षा अधिक महत्वाचे आहे कारण पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटचे काम रोग प्रतिबधक असते तर मेडिकल डिपार्टमेंटचे काम हे रोग झाल्यावर त्याचे निवारण करण्याचे असते पण मुळात रोग न होणे हेच अधिक चागले व त्या करिता पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटचे काम अधिक महत्वाचे असते तेव्हा पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटवर अधिक लक्ष दिले पाहिजे मी असे मानतो की बौद्धिक, आर्थिक, व शारिरीक अशा ज्या तीन प्रकारच्या सपत्ती आहेत या तिहीमध्ये शारिरीक सपत्ती अधिक श्रेष्ट होय शारिरीक सपत्तीने समृद्ध असे नागरीक देशात निपजणे हे फार महत्वाचे आहे या अितकी महत्वाची दुसरी कोणतीहि गोष्ट असू शकत नाही या बाबतीत कोणाचेहि दुमत होअील असे मला वाटत नाही कारण शरीरसपत्तीवर अितर सपत्ती अवलबून आहेत

मिस्टर स्पीकर: आपल्याला आणखी तीन मिनिटें दिली जात आहेत

श्री. लिंबाजी मुक्ताजी पानसबळ . ठीक आहे, मी आपले भाषण तेवढ्याच वेळात सपवितो आपण सरक्षण खाते, अुत्पादन खाते, व परोपजीवी खाते, अशा खात्यावर भरपूर प्रमाणात खर्च करीत आहात परोपजीवी खाते मी या करिता म्हणालो की आपण निजाम व जाहगीरदार याना जी रक्कम देतो ती त्याच्या अुपजीविकेकरिता देतो तेव्हा ज्या प्रमाणे ही खाती महत्वाची समजून आपण त्यावर अधिक पैसा खर्च करतो त्याच प्रमाणे हेल्थ डिपार्टमेंटवरहि आपण अधिक खर्च केला पाहिजे पोलीस खात्यावर जसा खर्च होतो तसाच पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट वर झाला पाहिजे या खात्याची आजची जी अॅडमिनिस्ट्रेटिव्ह मशिनरी आहे ती तितकीशी कार्यक्षम नाही असे मला

वाटते या खात्यामध्ये आज जे अेकदर अधिकारी काम करीत आहेत ते खालील प्रमाणे आहेत सव प्रथम आय् जी ऑफ हेल्थ (I G of Health) हा अधिकारी असता त्या नतर डी आय जी ऑफ हेल्थ (D I G of Health) आणि त्याच्या हाताखाली पाच पब्लिक हेल्थ आफिसम (Public Health Officers) असतात त्या शिवाय असिस्टट (Assistant) पब्लिक हेल्थ ऑफिसर्स हेल्थ अिन्स्पेक्टर्स (Health Inspectors) आणि असिस्टट हेल्थ अिन्स्पेक्टम हे अधिकारी असतात पण या सर्वाच्यामुळे कार्यक्षमता वाढण्याअैवजी कमी मात्र होते कार्यक्षमतेच्या दृष्टीने विचार केला तर अेवढे लोक असण्याची काही आवश्यकता नाही असे मला वाटते जे पाच असिस्टट पब्लिक हेल्थ ऑफिसर्स ठेवण्यात आले आहत त्याची मला आवश्यकता वाटत नाही असिस्टट हेल्थ ऑफिसराच्याकडे जिल्ह्यातील दौऱ्याचे काम असते पण ते कधी दौरा करतात किवा नाही ते मला माहित नाही त्याना दौऱ्याकरिता जो भत्ता सरकार-कडून मिळतो त्यापैकी बराचसा पैसा त्याच्या खिशात जातो, असा माझा अनुभव आहे तसेच दौऱ्यावर असताना काही औषधी साहित्याची जरूरी भासली तर अुपयोगी पडावे म्हणून या ऑफि-सराना १०० रु दिले जातात पण या रकमेपैकी बरीचशी रक्कम त्याच्या खिशात जाते आता म्हणे प्रत्येक जिल्ह्याला अेक असे असिस्टटम देण्यात येणार आहेत १६ जिल्हे आहेत म्हणून १६ जागा लागतील या जागा कमी करून त्या अैवजी अिन्स्पेक्टर्स वाढवून बराच खर्च कमी करता येअील अिन्स्पेक्टराचा अुपयोग व्हॅकसिनेटर्स (Vaccinators) म्हणून करण्यात येतो व त्याच्याकडे व्हॅकसिनेशनचे काम असते वास्तविक पाहता व्हॅकसिनेटरहि हे काम करू शकतो व्हॅकिसनेशनचे काम थोडयाशा शिक्षणानतर कोणीहि करू शकेल असे असते अेका अैवजी प्रत्येक तालुक्याला दोन हेल्थ अिन्स्पेक्टर्स ठेवले तरी चालेल

वास्तविक या खात्याचे काम रोग प्रतिबधक अुपाय करण्याचे असते त्या प्रमाणे या सबधी प्रचारात्मक कामहि या खात्याकडे असते पण ते काम हे खाते कितपत करते हे मला माहित नाही खेडुताना निरनिराळ्या रोगाची व त्या पासून सरक्षण करण्याची माहिती सिनेमा स्लाअिडच्या साह्याने दाखविण्यात येत असते अशा प्रकारच्या प्रचारात्मक कामाकडे जितके लक्ष दिले गेले पाहिजे तितके देण्यात येत नाही आपण जर देशाच्या आरोग्याकडे पाहिले तर आपणास असे दिसून येअील की रोगाचे प्रमाण दिवसेदिवस वाढत आहे हे प्रमाण कमी झाले पाहिजे पण याच्या वाढीचे कारण हेच आहे की सामान्य लोकाना प्रिकॉशन (Precaution) ची माहिती कमी प्रमाणात दिली जाते त्यामुळे औषधाचा खप वाढत्या प्रमाणात आहे आणि ते क्रमप्राप्तच आहे ज्यावेळी मेडिकल खात्यावरील खर्च कमीतकमी प्रमाणात होअील त्यावेळी हे समजता येअील की खाते दिवसेदिवस चागले काम करीत आहे अितके बोलून मी आपल्या कटमोशन बाबतचे भाषण सपवितो

شری سی - ایچ - ویکٹ رام راؤ (کریم نگر) - مسٹر اسپیکر سر - قبل اسکے کہ مں ہلتھ و مڈیکل ڈپارٹمنٹس کے بارے میں کچھ کہوں یہ بتا دیا چاہتاہوں کہ یہ دونوں ڈپارٹمنٹس موجودہ حالت میں کس حد تک اس ریاست کیلئے خود مکتفی ہیں - میرا خیال یہ ہے کہ یہ دونوں ڈپارٹمنٹس یہاں کیلئے خود مکتفی نہیں کہلائے جا سکتے - اس حالت میں آنربل مڈیکل منسٹر کی توجہ مبذول کراؤنگا - ہلتھ اینڈ مڈیکل ڈپارٹمنٹ کی طرف سے

ایک کمیٹی قائم کیگئی تھی اس نے ابھی سفارشات پیش کی ہیں ۔ اس میں اس نے یہ بتایا ہے کہ ہر دو ہزار افراد کے پاپولیشن پر ایک ڈاکٹر کا رکھا جانا ضروری ہے ہر چار ہزار کے پاپولیشن پر ایک نرس اور ایک مڈوائف (Midwife) کا رکھنا ضروری ہے ۔ لیکن جو فگر دیا گیا ہے وہ سٹی کی حد تک بھی پورا نہیں اترتا ۔ ڈسٹرکٹ کی حد تک تو اور بھی بہت کم ہے ۔ سٹی کی حد تک دیکھا جائے تو ۴ ہزار کے پاپولیشن پر بھی ایک ڈاکٹر نہیں ۔ کم از کم ۴ ہزار کے پاپولیشن پر ایک ڈاکٹر اور ۲ ہزار پر ایک نرس اور ایک مڈوائف کا ہونا لازمی تھا ۔ سٹی کا یہ حال ہے تو اس سے اندازہ لگا جاسکتا ہے کہ ڈسٹرکٹس کا کیا حال ہوگا ۔ میں نے اس سلسلہ میں پوری مدد کا کیالکیولیشن کیا ہے ۔ حیدرآباد سٹی کی حد تک ۲۷ لاکھ کا خرچہ ہوتا ہے اور ڈسٹرکٹ کیلئے ۳ لاکھ خرچ ہوتے ہیں ۔ یہ خرچ کا اندازہ ہے ۔ جب خود سٹی خود مکتفی نہیں ہے تو پورے سولہ اضلاع کا اندازہ آپ کرسکتے ہیں ۔ لیڈی ڈاکٹر ۴ لاکھ کی آبادی کیلئے ایک ہے ۔ میں عرض کرونگا کہ ہمارے ہاں لیڈی ڈاکٹرس بہت کم ہیں ۔ لیڈی ڈاکٹرس کی تعداد زیادہ سے زیادہ ہونی چاہئے ۔ ہمارے ہاں ہاسپٹلس کی تعداد بھی بہت کم ہے ۔ موجودہ تعداد میں اضافے کی سخت ضرورت ہے ۔ اسطرح میڈیسنس (Medicines) جو ہاسپٹلس میں سربراہ کئے جاتے ہیں انکی مقدار بہت ناکافی ہوتی ہے ۔ اور جس قدر بھی دوائیں ملتی ہیں وہ ڈاکٹر پرائیویٹ پراکٹس میں خرچ کردیتے ہیں اور مریضوں کو چٹھی لکھکر دیدیتے ہیں کہ بازار سے خریدلو ۔ میڈیکل منسٹر نے ایک دفعہ فرمایا تھا کہ دواخانوں میں پینسیلین (Penicillin) اسٹرپٹومائی سین (Streptomycin) اور دوسری قیمتی دوائیں بھی دیجاتی ہیں لیکن میں عرض کرونگا کہ کونین تک دواخانوں میں نہیں ہوتی ہے اور جب کبھی کسی مریض کو اسکی ضرورت ہوتی ہے تو بازار سے خریدنے کی نوبت آتی ہے ۔ میں چیلنج دیکر کہونگا کہ اضلاع میں ڈاکٹر کونین کیلئے چٹھی لکھدیتے ہیں ۔ اگر یہ بات غلط ثابت ہو تو میں ایل ۔ اے کی ممبرشپ سے مستعفی ہو جاؤنگا ۔ ہاں البتہ کالرا (Cholera) اور پلیگ کے انسداد کیلئے جو انتظامات کئے گئے ہیں انکے لئے آنریبل میڈیکل منسٹر قابل مبارکباد ہیں کہ انہوں نے اور انکے ڈپارٹمنٹ نے اس سلسلہ میں اچھا کام کیا ہے ۔ ماڈل میڈیکل و ہلتھ یونٹس کا موجودہ طریقہ جسے آپ کے ڈپارٹمنٹ نے رائج کیا ہے ۔ جہاں تک میں نے اسکی اسٹڈی (Study) کی ہے جمی کنٹہ اور ہنچرو میں اس قسم کا کام انٹیریر (Interior) اور رورل پلیسز (Rural Places) میں چھوٹے چھوٹے مواضعات میں کیا جاتا تو اس سے زیادہ فائدہ ہوتا ۔ ایسے مقامات جو سٹی سے قریب ہیں انکو تو کسی نہ کسی طرح میڈیکل امداد ملسکتی ہے مگر وہ لوگ جو زیادہ انٹیریر میں رہتے ہیں انکو امداد کا پہنچایا جانا بہت ضروری ہے ۔ میں یہ عرض کرونگا کہ انٹی ملیریا اسکیم کیلئے کیا کام کیا گیا ہے ۔ کریم نگر کی حد تک مانیر پراجکٹ میں جو اسکیم جاری کیگئی ہے اس میں کس حد تک صحیح طور پر کام ہورہا ہے ۔ ہوتا یہ ہے کہ عام طور پر ڈاکٹر صاحبان مہینہ میں ایک مرتبہ دورہ کرتے ہیں اور پھر چلتے پھرتے نظر آتے ہیں ۔ اسلئے انکی جو ان ایپیڈیمی

) Inefficiency (ہے اوسکو دور کرنے کے لئے زیادہ توجہ اری
ڈیگی - اور جوہلتھ یونٹس ڈسٹرکٹس میں ہیں اونکی طرف بھی توجہ کرنے کی ضرورت ہے -
میڈیکل یا کسیس کی اسکیم پرایک لاکھ ۲ ہزار روپیہ میڈیکل ڈپارٹمنٹ خرچ کر رہا ہے -
اس اسکیم کے تحت جب اسسٹنٹ ہلتھ آفیسرس ویلیجس میں جاتے ہیں تو وہ وہاں پٹیل
پٹواریوں کو یہ یا کسیس دیدیتے ہیں اور ان سے کہا جاتا ہے دیکھو یہ دوا اسکے لئے
استعمال کیجائے اور یہ دوا اوس کے لئے استعمال کیجائے - یہ کہہ کر تو وہ لوگ چلے جاتے ہیں
اور پٹیل پٹواری جب اپنے گھر میں ضرورت محسوس کرتے ہیں تو خود ان دواؤں کو
استعمال کرلیتے ہیں اور دیہاتوں میں تقسیم کرنیکی نوبت بھی نہیں آتی - میں اس سلسلہ میں
چیالنج کرسکتا ہوں - ضلع کریم نگر میں کئی ایسے ویلیجز ہیں - اور میرے پاس اس کا
ریکارڈ موجود ہے - میں ایک نہیں ۱ نہیں ۴ - ۵ تک ایسی مثالیں بتاسکتا ہوں کہ
وہاں کیا حال ہے - اسلئے میں کہونگا کہ جو طریقہ اختیار کیا جارہا ہے غلط ہے -
ان اسسٹنٹ ہلتھ آفیسروں پر نگرانی رکھی جائے تاکہ زیادہ سے زیادہ ممکنہ فوائد
حاصل ہوسکیں - اب دوسری چیز ویا کریٹرس (Vaccinators) کے بارے میں
ہے - اس سلسلہ میں مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ امسال پاکس (Small pox)
کی وجہ سے گزشتہ ۱ سال کی بہ نسبت اس سال سب سے زیادہ نقصان ہوا ہے - گورنمنٹ
کی رپورٹ سے جو فگرس مجھے ملے ہیں اوسمیں بتایا گیا ہے کہ ۱۳۱۸۰ اس مرض میں
مبتلا ہوئے اور ۳۰۹۶ ختم ہوگئے - گویا جو لوگ مبتلا ہوئے اون کا ایک چوتھائی حصہ
ختم ہوگیا - گورنمنٹ کی رپورٹ میں اسکا اعتراف کیا گیا ہے کہ پچھلے ۱ سالوں میں ایسا
نقصان کبھی نہیں ہوا تھا - یہ ویا کریٹرس پٹیل پٹواریوں اور ویل ٹو ڈو پرسنس
(Well-to-do persons) کے گھروں میں جاکر بیٹھتے ہیں اور واپس چلے آتے ہیں -
میں میڈیکل منسٹر کو یہ مشورہ دیتا ہوں کہ وہ انکی سرویسس میں سادی تبدیلی
لانے کی کوشش کریں - ویا کریٹرس کو چاہئے کہ وہ ڈپرسڈ کلاسس اور دوسرے
غریب لوگوں کے گھر گھر پھریں اور انہیں ٹیکہ لگائیں - اوسکے بعد دوبارہ پھر دورہ کریں
اور دیکھیں کہ وہ اس میں کامیاب ہوئے ہیں یا نہیں - ہم محض کریٹسیزم کے لئے کریٹیزم
کرنا نہیں چاہتے بلکہ ہمارے اس کریٹسیزم کا مقصد یہ ہے کہ آنریبل میڈیکل منسٹر
کو اپنے انتظامی معاملات میں مدد مل سکے - اب اسکے بعد اسپیشل موبائل یونٹس
کا سوال آتا ہے - یہ یونٹس پہلے چار اضلاع میں شروع کیگئیں - میں یہ سمجھنے سے
قاصر ہوں کہ ہلتھ آفیسرس رہنے کے باوجود یہ کیوں شروع کیگئیں ؟ پورے اضلاع میں
اور رورل پلیسس (Rural Places) میں ڈاکٹرس ہیں اور میرا تجربہ تو یہ ہے کہ
ضلع کریم نگر میں جو ڈاکٹر صاحب ہیں مہینے کے ۳۰ دن کریم نگر کے دواخانہ میں
کام کرتے ہیں اور دوسرے صاحب دورہ کرتے چلے جاتے ہیں - کیوں نہیں ڈاکٹر
صاحبان کو دورہ پر بھیجا جاتا ؟ لیپرسی کلینکس (Leprosy Clinics) کے ضمن
میں مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ یہ کلینکس یہاں ۴ - ۵ سے زیادہ نہیں ہیں - عثمان آباد
میں ایک اس قسم کا کلینک کھولے جانے کا امکان ہے - لیکن میں عرض کرونگا کہ
عثمان آباد میں ھی نہیں بلکہ تمام ڈسٹرکٹ ہاسپٹلس میں اسکی ایک ایک برانچ کھولی

جائے تاکہ وینریل ڈیسیزس (Venereal Diseases) کے بڑھتے ہوئے مضر اثرات کو روکا جاسکے۔ اسکے بارے میں مجھے بہت کچھ کہنا ہے میرا خیال ہے کہ پولیس ایکشن کے بعد زیادہ سے زیادہ تعداد میں اسکی اسورٹ ہوئی ہے ۔ مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ پولیس سروس اور مڈل کلاس کے لوگ عام طور پر اس میں مبتلا ہوئے ہیں۔ میرا پیشہ بھی طبابت ہے اسلئے میں یہ اچھی طرح جانتا ہوں ۔ میں مڈیکل منسٹر سے یہ عرض کرونگا کہ وہ اس معاملہ پر خاص توجہ دیں ۔ یہ ایسا مرض ہے جو پشت ہا پشت تک چلتا ہے اس لئے اسکو جلد از جلد روکنے کی کوشش کیجانی ضروری ہے ۔ یہ بہتر صورت ہوگی کہ ہر ڈسٹرکٹ ہاسپٹل میں اسکی ایک ایک برانچ کھولی جائے ۔ اور اسکے اسپیشلسٹس (Specialist) رکھے جائیں ۔ بجٹ میں جو رقم اسکے لئے رکھی گئی ہے وہ ایک لاکھ ۲۰ یا ۳۰ ہزار ہے۔ اس حقیر رقم سے کچھ ہونے والا نہیں ہے ۔ ہلتھ کمیٹی کی ریورٹ سے ظاہر ہوتا ہے کہ اس مد یعنی (Health & Medical) د مقامی آبادی کے لحاظ سے فی شخص ایک روپیہ خرچ ہوتا ہے ۔ میں کہونگا کہ یہ قطعاً ناکافی ہے ۔ ہمارے نیبرنگ اسٹیٹس (Neighbouring States) میں اس سے زیادہ خرچ ہوتا ہے ۔ اسلئے اس میں مزید اضافہ کی ضرورت ہے ۔ اور کم از کم اس میں فی شخص ۳ روپیہ تک اضافہ کیا جاسکتا ہے ۔ پولیس کے لئے تو آپ فی شخص ۳-۴ روپیہ کے حساب سے خرچ کر رہے ہیں ۔ جب پولس پر فی شخص ۳-۴ روپیہ کے حساب سے رقم پرووائڈ (Provide) کی جاسکتی ہے تو کیا انسان کی ہلتھ کیلئے روپیئے مہیا نہیں کئے جاسکتے ؟ مجھے افسوس ہے کہ اسکے لئے کافی بجٹ مہیا نہیں کیا گیا ۔ آپ پولیس بجٹ میں کمی کر کے اس میں اضافہ کرسکتے ہیں ۔

اسکے بعد دایا اور نرسس ٹریننگ کی جو اسکیم ہے اوس پر بھی زیادہ توجہ کرنے کی ضرورت ہے ۔ رپورٹ سے ظاہر ہے کہ نرسس اور دایا کی ٹریننگ کے لئے ہر اضلاع میں سنٹرس کھولے جارہے ہیں ۔ میں کہنا چاہتا ہوں کہ کیوں آپ ہر تعلقہ میں ایسے ٹریننگ سنٹر نہیں کھولتے ؟ تعلیم یافتہ دایا نہ ملنے سے دیہاتی مجبوراً پرانے قسم کی دایا سے کام لیتے ہیں ۔ جنکے اناڑی پن کی وجہ سے زچائیں موت کا نوالہ بنتی ہیں۔ اسلئے اس طرف بھی توجہ دینے کی ضرورت ہے ۔ اور ہر تعلقہ میں جس طرح حلقہ کا گرداور ہوتا ہے اوسی طرح دایاؤں کا بھی انتظام کیا جانا چاہئے اور انکی ٹریننگ کےلئے سنٹرس کھولے جاکر دایاؤں کو تیار کیا جانا چاہئے تا کہ تمام پاپولیشن کےلئے وہ کافی ہوسکیں۔ دو دن قبل ہمارے فوڈ منسٹر نے اپنی دھواں دھار تقریر میں یہ فرمایا تھا کہ ان کے وزارت سنبھالنے کے بعد بہت کچھ تبدیلی عمل میں آئی ہے مگر میڈیکل ڈپارٹمنٹ کی رپورٹ میں فوڈ اینڈ نوٹریشن کے تحت یہ بتلایا گیا ہے کہ ان فیمیلیز کو جنکی آمدنی ۱۵۰ روپیہ سے ۳۰۰ روپیہ ماھانہ تک ہے جو غذا ملتی ہے اوس کا ریسرچ کیا گیا لیکن ریسرچ کے بعد معلوم ہوا کہ انہیں جو غذا ملتی ہے وہ نہ صرف غیر صحت بخش بلکہ ناکافی بھی ہے۔ یہ ہلتھ ڈپارٹمنٹ کی رپورٹ ہے ۔ اسلئے میں عرض کرونگا کہ آنریبل ہلتھ منسٹر فوڈ منسٹر کو اس طرف متوجہ کریں ۔ لیڈی ڈاکٹرس کی تعداد کے متعلق میں کہونگا کہ وہ بہت کم ہے۔ اس کے لئے یم - بی - بی - یس کا کورس رکھا گیا ہے جو کافی وقت لیتا ہے

اس لئے یہ مناسب ہوگا کہ ایل سی-پی-کی بھی ایک چھوٹی ڈگری کا کورس رکھا جائے اور ہمارے جو کالجس ورنگل اور اورنگ آباد وغیرہ میں ہیں وہاں اسکا کورس رکھا جائے تاکہ لیڈی ڈاکٹرس جلد تیار ہوسکیں۔ڈسٹرکٹ کے ڈاکٹروں کی "ان افیسینسی" (Inefficiency) کے متعلق مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ پرسوں کسی سوال کے جواب میں آنریبل منسٹر نے کہا تھا کہ چونکہ ڈاکٹروں کے لئے موجودہ تنخواہیں کم ہیں اسلئے انہیں پرائیویٹ پریکٹس کا موقع ملنا چاہئے۔ اس کی وجہ سے ڈاکٹروں کو بدترین قسم کا فائدہ اٹھانے کا موقع ملا ہے اور وہ اس سے فائدہ اٹھاتے ہوئے سرکاری میڈیسنس استعمال کر رہے ہیں اور عوام کو اسکی وجہ سے نقصان ہو رہا ہے۔ جو میڈیسنس منظور ہوتے ہیں وہ ڈاکٹرس عام طور پر اپنے لئے استعمال کرتے ہیں۔ سٹی میں انکی پرائیویٹ پراکٹس تو اچھی طرح چلتی ہے لیکن ڈسٹرکٹ میں نہیں چل سکتی۔کریم نگر میں جو ڈاکٹر صاحب بھی جب انہوں نے دیکھا کہ پرائیویٹ پریکٹس نہیں چل سکتی اور وہاں عام طور پر پیٹ کے درد سے لوگ مبتلا ہوتے ہیں تو جو کوئی پیشنٹ آتا اس کو اپنڈیسائٹس کی بیماری ہے کہکر آپریشن کی ضرورت بتلاتے۔ اوسکے بعد اوس سے کہا جاتا کہ فوٹو کی بھی ضرورت ہے۔ وہ غریب فوٹو لینے شہر آتا ۔ یہاں اس سے کہا جاتا ہے کہ اپنڈیسائٹس نہیں ہے ۔ وہ پھر ضلع کو واپس ہوتا ہے تو وہاں کہا جاتا ہے کہ فلاں فلاں مرض ہے اوس کے لئے آپریشن کی ضرورت ہے ۔ بہر حال کسی طرح بھی پیسے اینٹھے جاتے ہیں اور اس طرح عوام کو نقصان پہنچایا جاتا ہے ۔ اوس کے بعد مرض اچھا نہ ہوتو کہا جاتا ہے کہ ڈایٹ (Diet) پر کنٹرول نہیں کیا گیا وغیرہ وغیرہ ۔ ان کی دیکھا دیکھی جو بھی ڈاکٹر کریم نگر آئے ہیں وہ اس طرح خوب پیسہ کما کر لکھپتی بننے کی کوشش کرتے ہیں ۔ وہاں جو وارڈر ہیں انکا بھی یہی حال ہے ۔ ایک وارڈ میں چار چار مریضوں کو رکھا جاتا ہے ۔ حالانکہ وارڈر بھی حکومت کی آمدنی کا ایک ذریعہ ہیں لیکن وہاں وارڈر کا کرایہ ڈاکٹر کے جیب خاص میں جاتا ہے حالانکہ اوسکی آمدنی کی رپورٹ مرتب کرکے (Revenue Receipts)کے تحت حساب کرنا پڑتا ہے مگر نہ کوئی ایسا عمل ہے اور نہ کوئی داد فریاد ۔ کنٹنجنسیز (Contingencies)کا بھی یہی حال ہے ۔ وہاں ایک پور بکس (Poor box) رکھا جاتا ہے جس میں آنے جانے والوں سے کچھ نہ کچھ رقم ڈلوائی جاتی ہے ۔ لیکن وہاں کے ڈاکٹر صاحب قبل از وقت کنٹنجنسی خود ہضم کر لیتے ہیں اس لئے اوس پوربکس کی رقم بھی کنٹنجنسی کے کام میں لے لی جاتی ہے ۔ چھ مہینے کا انڈنٹ مدت ختم ہونے سے ایک مہینہ پہلے بھیجا جاتا ہے ۔ اور اس طرح جو دوائیاں بچ جاتی ہیں انہیں گھر لیجاکر پرائیویٹ پریکٹس (Private Practice) میں استعمال کیا جاتا ہے ۔ جو مریض دواخانہ آتے ہیں انہیں گھر پر آنے کے لئے کہا جاتا ہے ۔ گھر پر ان سے گفتگو کرکے معاملہ طے کرلیا جاتا ہے ۔

اسی طرح اگر کسی سرکاری ملازم کو سرٹیفکیٹ کی ضرورت ہوتو اس سے ۱۰۔ ۲۰۔۲۵۔ ۳۰ روپیے لیکر سرٹیفیکیٹ دیا جاتا ہے ۔

مسٹر اسپیکر - آپ کا وقت ختم ہوچکا ہے - آپ نے بہت وقت لے لیا ہے - جو باتیں آپ کہہ رہے ہیں ان پر ڈسکسن ہوچکا ہے -

شری سی - ایچ - ویکٹ رام راؤ - میں ابھی تقریر ختم کرتا ہوں -

شری سرینو اس راؤ (ڈحلی) اسمکرسر - آج کا طالب علم کل کا بہترین شہری ہوتا ہے - اس لحاظ سے اگر ہم اپنے محکمہ تعلیمات پر غور کریں تو معلوم ہوتا ہے کہ ہمارے محکمہ تعلیمات کا معیار اورکارکردگی گرتی ہی جا رہی ہے - مجھے ابھی طالب علمی کا زمانہ یاد آتا ہے - اگر اس زمانہ کی تعلیم سے آج کی تعلیم کا مقابلہ کیا جائے تو بڑا فرق نظر آتا ہے - اب نہ تو ویسے ٹیچرس ہی ہیں اور نہ تعلیم کا وہ اسٹینڈرڈ - ظاہر ہے اسکی ذمہ داری ڈپارٹمنٹ ہی پر عائد ہوتی ہے - جب تک کہ ہم اپنے ملک کےلئے زیادہ سے زیادہ بہترین ، تعلیم یافتہ شہری پیدا نہ کریں اس وقت تک ہمارا ملک کسی طرح آگے نہیں بڑھ سکتا - مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ ہمارے اسکولس اورکالجس میں بھی کرپشن (Corruption) کا دور دورہ ہے - اور طلباء اسکولس اور کالجس میں صرف ڈگری حاصل کرنے کی سب سے جاتے ہیں - وہ سال بھر ادھر ادھر چہل پہل کر کے امتحانات کے زمانہ میں مدرسین کے پاس ٹیوشن شروع کردیتے ہیں اور انکے اثرات سے کامیابی حاصل کرلیتے ہیں - گزشتہ سشن میں ہی ایک اڈجرنمنٹ موشن یہاں آیا تھا - جس میں بتایا گیا تھا کہ سٹرک کے پیپرس اوٹ کردئے جانے کی وجہ سے کسقدر نقصان ہوا - اسی قسم کی اورکئی مثالیں ہمیں روزمرہ دیکھنے میں آتی ہیں - اضلاع اور تعلقات میں جہاں ایک ٹیچر اسکولس ہیں ان کےلئے کوئی عمارت نہیں- مدرسین کی یہ حالت ہے کہ ۱۰-۱۵ دن مہینہ بھر میں حاضر رہتے ہیں اور برآورد پیش کردیتے ہیں - ایسے مقامات پر جہاں طلباء کی تعداد ۵۰ - ۶۰ ہوسکتی ہے صرف ۱۰-۱۵ طلباء نظر آتے ہیں -

نظام آباد میں کالج کے قیام کی ایک عرصہ سے کوشش کی جا رہی ہے اور وعدے بھی کئے جاتے ہیں - یہاں کالج انتہائی ضروری ہے - کریم نگر عادل آباد اور ناندیڑ ان تینوں اضلاع کےلئے یہ بہت سہولت بخش مقام ہے - وہاں کے شہریوں کے ریپریزنٹیشن پر ڈپارٹمنٹ نے وعدے بھی کئے تھے مگر کچھ نہیں کیا -

گرلس کےلئے جو اسکولس ہیں وہ بھی برائے نام ہیں - ان میں طالبات کی تعداد بہت کم ہوتی ہے - چار پانچ مقامات ایسے ہیں جہاں کے گرلس اسکولس میں چار پانچ سے زیادہ طالبات نہیں ہیں - ایسے مقامات کے زنانی اسکولس کو لڑکوں کے اسکولس میں ضم کردیا جاسکتا ہے - ایسے مدارس جنکے بارے میں یہ کہا گیا تھا کہ سال رواں میں انکا انتظام کیا جائیگا اب تک ان کےلئے مقامات کا تعین بھی نہیں ہوا - اس معاملہ میں ڈپارٹمنٹ کی دلچسپی ضروری ہے - ایک طرف تو یہ کہا جاتا ہے کہ ہم تعلیم کی اشاعت پر زور دے رہے ہیں لیکن دوسری طرف آپ کو ٹیچرس تک نہیں ملتے - تعجب کی بات ہے ؟ میں سمجھتا ہوں اگر ٹیچرس کی تنخواہوں میں اضافہ ہو جائے تو ٹیچرس

زیادہ تعداد میں مل سکینگے - جب ہم ملک میں تعلیم کو عام کرنا چاہتے ہیں اور اس کے لئے اچھے ٹیچرس کو حاصل کرنا چاہیں تو ظاہر ہے ہمیں تنخواہیں بھی اچھی ادا کرنی چاہئیں - میں آخر میں آنریبل منسٹر فار ایجوکیشن سے اپیل کرونگا کہ ٹیچروں کے اسکیلس میں اضافہ کیا جائے -

شری مادھو راؤ لال جی پٹیل (حدگاؤں) میں یہ کہنا چاہتا ہوں کہ میں نے دورہ میں دیکھا ہے کہ اکثر مدرسوں میں مدرسین غیر حاضر رہتے ہیں - گورنمنٹ کو اسپر نگرانی رکھنی چاہئے - بچے بھی مدرسہ برابر نہیں آتے - میرا خیال ہے کہ ہر موضع میں مدرسہ کے متعلق دو یا چار بچوں کی ایک کمیٹی بنائی جائے جو مدرسوں کی نگرانی کرے -

میں نے یہ بھی دیکھا ہے کہ نیچے درجہ کے لوگوں کو مدرسوں میں دور بٹھاتے ہیں - اسپر بھی نگرانی رکھنی چاہئے - مدرسوں کے لئے سرکاری عمارت نہیں ہوتی - حکومت کرایہ کے مکانات لیکر مدارس چلاتی ہے اگر کرایہ کی رقم کا حساب لگایا جائے تو اس سے کم رقم میں مکان تیار ہو جاتا - لہذا حکومت اسپر غور کرے - میں یہ بھی کہتا ہوں کہ ہر کھیڑے میں ایک مدرسہ بنایا جائے - ہر موضع میں جہاں ۵۰ - ۶۰ گھر ہوں ایک مدرسہ ہونا چاہئے -

ملیریا اور کالرا ایسی بیماریوں کے علاج کے لئے بھرتے ڈاکٹروں کا پربندھ (प्रबंध) ہونا چاہئے - ہرضلع میں دو چار ایسے ڈاکٹر ہوں - بعض گاؤں میں دواؤں کی پیٹیاں رکھی گئی ہیں - لیکن جن کے پاس یہ رکھی گئی ہیں وہ خود اسکا استعمال نہیں جانتے - اس لئے ویدیوں کو بھی رکھنا ضروری ہے - ہر موضع میں ایک وید یا ہونا چاہئے - اور اگر چھوٹے موضعے ہوں تو دس چار مواضعات کے لئے ایک ڈاکٹر یا ویدیا رکھنا چاہئے -
اتنا کہکر میں اپنا بیان ختم کرتا ہوں -

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल: मुझे दो सूचनाये आँनरेबल मिनिस्टर फॉर अेज्युकेशन के सामने रखनी हैं । रियासत हैदराबाद मे सब भाषाओ के लिये मदद मिलती है, लेकिन सस्कृत भाषा के लिये कोअी नही सोचता। अगर दिये भी जाते है तो सिर्फ पाच दस हजार रुपये। सस्कृत भाषा अितनी महत्व रखती है। लेकिन गवर्नमेंट दूसरी भाषाओ के स्कूलस् को जो सहायता देती है अिसका २५ परसेंट भी सस्कृत को नही देती। हमारे सामने परसो ही अेक प्रश्न का अुत्तर देते हुअे यह बताया गया कि गवर्नमेंट तकरिबन् साढेबारा लाख रुपये भाषाओ की सहायता के लिये बाहर देती है। लेकिन यहीं की जबान अिससे महरूम है। बाहर की सहायता करके अगर अिसके लिये भी अिमदाद दी जाय तो बेहतर होगा।

दूसरी चीज मुझे जो अर्ज करनी है, वह संस्कृत कॉलेज के बारे मे है। पोलिस अॅक्शान के पहले मदरास और आन्ध्र युनिवरसिटि के संस्कृत परीक्षा के लिये निजाम कॉलेज को सेंटर मुकर्र किया जाताथा। लेकिन पोलिस अॅक्शान के बाद अिन परिक्षाओ में शरीक होने वाले विद्यार्थियो को राजमदरी, बिजवाडा गुंटूर और मद्रास जाना पडता है जिस से बडी दुश्वारिया हो रही है। अिस लिये मैं हुकूमतसे दरख्वास्त करूंगा कि अुस्मानिया युनिवरसिटि मे अिस मकसद के लिये अेक बोर्ड बनाया जाय, हैद्राबाद में अेक्स बोर्ड (Ex-board) कायम किया जाय और परीक्षा ली जाय।

तीसरी चीज मुझे यह अर्ज करनी है कि हॉस्पिटल्स मे अेक बिल के दो दो वक्त दाम देने की कदीम रिवायत चली आ रही है। क्या ऑनरेबल् मिनिस्टर अिस बारेमे दरियाफ्त करेंगे और सख्त से सख्त तदारूक करेंगे ? अगर जरूरत हो तो मै अिस बारे मे मवाद देने के लिये तयार हू।

श्रीमती आशाताअी वाघमारे (वैजापूर) अध्यक्ष महोदय, मी शिक्षणाविषयी काही बाबी माडणार आहे प्रथम नामदार शिक्षण मन्र्याना अशी विनती करावयाची आहे की शिक्षणाबाबत अनेकानी अनेक गोष्टी माडल्या आहेत, व मलाहि त्या बाबतीत दोन तीन गोष्टी सुचवावयाच्या आहेत आपल्या येथे पोलिस अॅक्शननतर बऱ्याच सुधारणा झाल्या त्यापैकी बऱ्याचशा चागल्या झाल्या आणि काही वाअिटहि झाल्या विशेष खेदाची गोष्ट ही आहे की लोकशाहीत दुय्यम शिक्षण लोकाच्याकडे जावयास पाहिजे पण त्या अैवजी ते सरकारने आपल्याकडे घेतले आहे पोलिस अॅक्शनपूर्वी ५० दुय्यम शिक्षणाच्या शाळा लोकाच्याकडे होत्या त्या आता २६ झाल्या आहेत, व सरकारी शाळा ५२ झाल्या आहेत यावरून असे दिसून येते की सरकारी दुय्यम शिक्षण वाढले आणि खाजगी दुय्यम शिक्षण कमी झाले हे दुय्यम शिक्षण लोकशाहीत लोकाच्याकडे जावयास पाहिजे कारण लोकशाहीत लोकाना आपल्या जबाबदाऱ्याची जाणीव करून देण्याची ही अेक बाब आहे म्हणून दुय्यम शिक्षण ज्यास्तीतज्यास्त लोकाच्याकडे राहावयास पाहिजे

मला दुसरी गोष्ट प्रायमरी शिक्षणाबाबत अशी सागावयाची आहे की अेकूण सात लाख लोक शिक्षण घेतात त्या पैकी पाच लक्ष लोक प्रायमरी शिक्षण घेत असतात, अशा प्रकारे प्रायमरी शिक्षण घेणारे लोक अधिक असतात म्हणून प्रायमरी शिक्षणावर अधिक पैसा खर्च व्हावयास पाहिजे. सरकारने या गोष्टीकडे विशेष लक्ष घातले पाहिजे मुबअी प्रातात प्राथमिक शिक्षण सरकारने, आपल्या ताब्यात घेतले आहे अशाच प्रकारची व्यवस्था आपल्या येथेहि झाली पाहिजे, अशी माझी शिक्षण मन्र्याना नम्र विनती आहे

मला तिसरी गोष्ट सरकारला अशी सुचवावयाची आहे की आपल्या येथे शिक्षणावर अेकूण साडेतीन कोटी रुपये खर्च होतात पण त्या पैकी स्त्री-शिक्षणावर फक्त ६६ लक्ष रुपये खर्च होत असतात हे विषम विभाजन आहे पुरूषाच्या शिक्षणावर आतापर्यंत फार खर्च झाला व अद्यापहि होत आहे आता पुरूषाच्या शिक्षणावर होणाऱ्या खर्चाचे व स्त्री शिक्षणावर होणाऱ्या खर्चाचे प्रमाण अुलट व्हावयास पाहिजे अेवढेच नव्हेतर पुरूष शिक्षणावर आतापर्यंत ज्या प्रमाणात खर्च झाला त्या प्रमाणात आता स्त्री शिक्षणावर खर्च व्हावयाला पाहिजे स्त्रिया सुशिक्षित सुविद्य होणार नाहीत, तर त्या समाजाची अुन्नती करू शकणार नाहीत जर शिक्षण हे सर्वांना मिळावे असे आहे तर स्त्री शिक्षणाबाबत अवहेलना का व्हावी ? आणखी अेक गोष्ट नम्रतापूर्वक मी सुचवू अिच्छिते की पोलिस अॅक्शननतर आपल्या येथे अनेक अेक-शिक्षकी शाळा अुघडल्या गेल्या. शिवाय मला असे सागावयाचे आहे की अनेक विद्यार्थी नापास होतात व त्याना पुन्हा शाळेची व परीक्षेची फी वगैरे भरण्यास पैसा नसतो म्हणून ते नोकरी करतात त्याना बहुधा शिक्षण खात्यात अशा शाळातच नोकरी मिळते. पण अशा विद्यार्थ्यांना मास्तरकीची नोकरी देअू नये असे माझे मत आहे. कारण ते दोन तीन महिने नोकरी करतात, व नतर नोकरी सोडून हायस्कूलमध्यें जातात. त्यामुळे शाळेचे काम होत नाही फक्त फी चे पैसे कसे मिळवावे व पुनः परिक्षेला कसे बसावे हा प्रश्न सोडविण्याकरिताच ते नोकरी करीत असतात म्हणून अशा विद्यार्थ्यांना सरकारने नोकऱ्या देअू नयेत.

दुसरी गोष्ट शिक्षण मन्त्र्याना सुचवू अिच्छिते ती ही की आमच्या येथे ज्या अेक-शिक्षकी शाळा अुघडल्या आहेत त्यावर सरकार अनाठायी खर्च करीत आहे त्या अैवजी दोशिक्षकी शाळा अुघडल्या जाव्या ज्या अेक-शिक्षकी शाळा अुघडल्या आहेत, त्याना मारवाड्याच्या जमाखर्चाप्रमाणे सहा सहा महिन्यानी २०० रुपये दिले जातात या पैकी पुष्कळ पैशाची अफरातफर होते, व लोकाना शिक्षणहि मिळत नाही तेव्हा सरकारने अशा सस्था बद करून त्या अैवजी दो-शिक्षकी शाळा चालू केल्या तर लोकाना शिक्षण घेण्याच्या बाबतीत अधिक सवलती मिळतील

स्त्री शिक्षणाबाबत आणखी अेक महत्वाची गोष्ट सागावयाची आहे स्त्रियाना मॅट्रिकच्या परिक्षेला शाळेच्या हाजरीशिवाय बसता यावे तशी सोय नागपूरला आहे व स्त्रियाना तेथे तसे परिक्षेला बसता येते तशीच व्यवस्था आपणाकडेहि व्हावयाला पाहिजे व स्त्रियाना शाळेच्या हाजरीशिवाय परिक्षेला बसता आले पाहिजे असे झाले म्हणजे ज्या स्त्रिया लग्न होअून आप-आपल्या घरी आहेत त्यानाहि परिक्षेला बसता येअील व मी शिकलेली नाही मला काही येत नाही हा त्याच्या ठिकाणी निर्माण झालेला न्यूनगड निघून जाअील त्याना परिक्षेला बसता येअील, आणि शिक्षणात समानता येअील स्त्री शिक्षणाच्या वाढीबरोबर समाजाची अुन्नति होत असते हे नव्याने सागावयाचे कारण नाही तेव्हा स्त्री शिक्षणाबाबत माझी अशी नम्र मागणी आहे की स्त्रियाना परिक्षेला हाजरीशिवाय बसता यावे परिक्षेबाबतची अेवढी अट काढून टाकावी अशी शिक्षण मन्त्र्याना विनती करून मी आपले भाषण सपविते

شری مادھو راؤ نولیکر (ھنگولی - محفوظ) - اب تک معزز ممبروں نے تعلیم کے انتظام کے سلسلہ میں اپنے اپنے خیالات کا اظہار کیا ہے - میں تعلیمات کے ان انتظامات کا ذکر کرونگا جنکا تعلق درج فہرست اقوام سے ہے - حیدرآباد میں درج فہرست اقوام کی تعلیم کیلئے علحدہ انتظام عرصہ سے کیا گیا ہے اور انکے اسکولوں کو اسپیشل پرائمری اسکول کے نام سے موسوم کیا گیا ہے جوکہ اسٹیٹ میں قائم کئے گئے ہیں - لیکن یہ اسکول صرف رواتی طور پر قائم کئے گئے ہیں کیونکہ سرکار کی طرف سے ان پر نگرانی نہیں ہے - درج فہرست اقوام کو ایک جمعہ سمجھکر انکے لئے اسکول قائم کئے گئے ہیں لیکن انکا انتظام کس طرح کا ہونا چاہئے اسکا خیال نہیں کیا جاتا - کیونکہ ان اسکولوں کی حالت دیکھی جائے تومعلوم ہوگا کہ جسطرح ایک دھنگر دن بھر بکریوں کو چرا کر لاتا اور انکو ایک کونڈ واڑے میں بند کردیتا ہے اسی طرح ان بچوں کی حالت ہوتی ہے جوکہ ان اسپیشل پرائمری اسکولوں میں پڑھنے جاتے ہیں - بعض اسپیشل اسکول ٹین شیڈ کے مکانوں میں ہیں اور بعض مکانوں کی چھت گھاس کی ہے - اگر گرمی کا موسم ہو تو بچے ٹین کی گرمی میں کیسے پڑھ سکتے ہیں یا اگر بارش ہو تو پانی مکان کے اندر آتا ہے - میں خاصکر پربھنی اور اسکے قصبہ جات کے اسکولوں کا ذکر کرونگا - ہر اسکول میں ۲۰۰ سے زاید طالب علم زیر تعلیم ہیں - بچوں کو پڑھنے کیلئے وہاں بھیجا جاتا ہے لیکن جگہ کی قلت کی وجہ سے بچے واپس کردئے جاتے ہیں - میں یہاں صرف پربھنی مستقر کے ایک مدرسہ کا ذکر کرونگا جو ''گلس باغ'' نامی مکان میں جسمیں پہلے پولیس کا ناکہ تھا قائم کیا گیا ہے - اس مدرسے کے طلباء کی تعداد ۲۵۰ ہے اور اس میں چار کمرے ہیں جو بہت تاریک ہیں جسمیں کہ کھڑکی تک نہیں ہے - آپ غور

کیجئے کہ ان چار کمروں میں ۲۰۷ لڑکوں کو کسطرح بٹھایا جاتا ہوگا - اس میں چار ٹیچرس ہیں - ایک ٹیچر صرف جماعت کیلئے ہے جسمیں ۹۲ طالبعلم زیر تعلیم ہیں - اصولی طور پر تو ایک ٹیچر صرف ۲۰ بچوں کیلئے کافی ہوسکتا ہے - آپ غور کیجئے کہ ایک ٹیچر ۹۲ یا ۸۰ یا ۸۵ طالب علموں کو کسطرح پڑھاتا ہوگا - اس لحاظ سے وہاں کم از کم ۸ ٹیچروں کی ضرورت ہے - لیکن وہاں صرف ایک مدرس ہے - جیسا کہ میں نے ذکر کیا ہے جگہ کی قلت کیوجہ سے صفر کی جماعت کو مہار واڑہ میں منتقل کیا گیا ہے اور ہیڈ ماسٹر صاحب مدرسہ سے ایک فرلانگ کے فاصلہ پر بیٹھے ہیں - آپ اس انتظام کو ذرا غور سے دیکھئے کہ ہیڈ ماسٹر صاحب کسطرح مدرسہ کا انتظام اور نگرانی کرتے ہونگے - یہ ہے ہمارے ان بچوں کی تعلیم کے انتظام کی حالت جو ہمارے دیس کے سپوت ہیں - صرف اسی اسکول کی یہ حالت نہیں ہے بلکہ پربھنی ضلع میں جو دیگر اسپیشل پرائمری اسکولس ہیں انکی بھی یہی حالت ہے - ہر مدرسہ میں مدرسین کی تعداد کم سے کم ۶ ہونی چاہئے تاکہ وہ بچوں کو اچھی طرح پڑھاسکیں - پورنا میں تقریباً دو سو یا دو سو پچیس طلباء زیر تعلیم ہیں جنکی تعلیم کا اسقدر ناقص انتظام ہے کہ انکے لئے صرف چار ٹیچرس ہیں - جسطرح بچوں کو تعلیم دیجانی چاہئے نہیں دیجاتی - وہاں کے ہیڈ ماسٹر کو مرہٹی نہیں آتی - بچے انکے پاس جا کر کچھ سوال کرتے ہیں تو وہ سوال نہیں سمجھ سکتے اور انکو مرہٹی میں نہیں سمجھا سکتے - وہ اردو میں سمجھاتے ہیں - بچے سمجھ نہیں سکتے اور اپنی جگہ پر آکر خاموش بیٹھے رہتے ہیں - اسلئے میں عرض کرونگا کہ وہاں مرہٹی داں مدرسین کا تقرر کرنا چاہئے - میں یہ نہیں کہتا کہ شیڈیولڈ کاسٹس کے طبقہ سے تعلق رکھنے والے مدرسین کا ہی تقرر کیا جائے - جس کسی طبقے کے مدرسین کا بھی تقرر کیا جائے - بہرحال وہ مرہٹی داں ہوں تاکہ بچوں کو سمجھاسکیں - پربھنی کا بھی یہی حال ہے کہ وہاں مرہٹی داں مدرسین کے نہ ہونے کی وجہ سے بچوں کو تکلیف ہوتی ہے - میں اس بارے میں منسٹر فار ایجوکیشن سے اپیل کرونگا کہ وہ ان مدارس میں مرہٹی داں مدرسین کا تقرر کریں تاکہ وہاں کے عوام کو فائدہ ہو - وہاں کے مدرسین کی تعداد بھی بڑھانا نہایت ضروری ہے - تین چار مدرسین نہایت ناکافی ہیں - پربھنی میں طلباء کی تعداد کیا ہے معلوم کی جائے تو آپ کو حقیقت حال معلوم ہوجائیگی کہ کیا اس تعداد کے طلباء کو پڑھانے کیلئے وہاں کے مدرسین کی تعداد کافی ہے - وہاں کے مدرسین کی تعداد بڑھانا ضروری ہے تاکہ تعلیم کا اچھا انتظام ہوسکے - پربھنی میں شیڈیولڈ کاسٹس کے لئے ایک بورڈنگ ہے جس میں (۱۰۴) بچے شریک تھے اور اب ۶۴ طلبا بورڈنگ میں رکھے گئے ہیں - بورڈنگ کے منتظم مڈل اسکول کے ہیڈماسٹر صاحب، ہیں - جو مدرسہ کا کام بھی دیکھتے ہیں اور کانگریس کے آرگنائیزر بھی ہیں - بورڈنگ کا انتظام بھی انہیں کے ذمہ ہے - آپ ہی بتائیے کہ ایسا مصروف آدمی طلباء کی بھلائی کا کسطرح خیال رکھ سکتا ہے - اسکا نتیجہ یہ ہے کہ بورڈنگ کے تقریباً (۱۰۴) طلباء کی تعداد کو گھٹا کر (۶۴) کردیا گیا ہے - بورڈنگ کے ایک دو کمرے منتظم صاحب کو رہنے کیلئے دئے گئے ہیں - میں یہ عرض کرونگا کہ طلباء کی تعداد کو (۱۰۴) سے گھٹا کر (۶۴) کرنا اور منتظم صاحب کے رہنے کیلئے جگہ نکالنا کیا اچھا طریقہ ہے؟ منتظم صاحب

کے رہنے سہنے کی خاطر جگہ نکالنے کیلئے طلباء کو خارج کر دیا گیا ہے۔ یہ کس حد تک درست ہوسکتا ہے۔ مانوب کا بھی یہی حال ہے ۔ یہاں بھی اسپیشل اسکول قائم ہے ۔ بچے اپنا اسکول سمجھکر آتے ہیں۔ لیکن انکی تعلیم کی طرف توجہ نہیں کیجاتی ۔ اس اسکول میں طلباء کی تعداد کافی ہونے پر بھی اس اسکول کو دوسرے اسکول میں ضم کر دیا گیا ہے ۔ میں یہ عرض کرونگا کہ یہ طریقہ ٹھیک نہیں ہے۔ اچھوتوں کے انٹرسٹ کیلئے مدرسہ قائم رکھنا چاہیئے ورنہ ان کی حق تلفی ہوگی۔ کہاجاتا ہے کہ پرائمری اسکولس کی فیس معاف ہے ۔ لیکن میرا تجربہ ہے کہ جب بچے شریک ہونے کیلئے جاتے ہیں تو ان سے ۲-۳ روپیہ فیس لیکر انکو شرکت کا موقع دیاجاتا ہے ۔ بغیر فیس کے طلباء کو شرکت کا موقع نہیں ملتا ۔ جو بچے فیس نہیں دیسکتے وہ مارے مارے پھرتے ہیں ۔ میں وزیر تعلیم سے درخواست کرونگا کہ اچھوتوں کی تعلیم کا خاص طور پر انتظام کیا جائے ۔

شری ایم۔ نرسنگ راؤ (کلواکرتی۔ عام) ۔ مسٹر اسپیکر سر۔ میں زیادہ وقت نہیں لونگا ۔ اپنے خیالات پبلک ہلتھ کی حد تک محدود رکھونگا ۔ اسکے متعلق بہت سی باتوں کا اظہار کیا گیا ہے ۔ اچھی باتیں بھی بیان کیگئی ہیں اور شکایت بھی کیگئی ہے ۔ جو شکایتیں کیگئی ہیں وہ ہوسکتی ہیں ۔ میں صرف دو تین باتیں کہونگا کیونکہ وقت کم ہے ۔ حقیقت یہ ہے کہ ہماری ہلتھ کی خرابی کے کئی وجوہات ہیں ۔ ایک تو یہ کہ ہمارے ہاں علاج کرنے اور دوائیں بانٹنے کی جو سرویسیس ہیں وہ ناکافی ہیں ۔ یہ ہماری خرابی صحت کی ایک وجہ ہے ۔ میں پبلک ہلتھ کی تاریخ میں جانا نہیں چاہتاہوں نہ پبلک ہلتھ ڈپارٹمنٹ کی اکٹی ویٹیز (Activities) کو دہرانا چاہتا ہوں۔ اسلئے کہ پبلک ہلتھ کے بارے میں پازیٹیو (Positive) طریقہ پر بیان کرنے کیلئے ہمارے پاس اعداد و شمار نہیں ملتے ۔ البتہ انٹی اسمال پاکس (Anti-Small-Pox) کالرا (Cholera) اور انٹی ملیریا (Anti-Malaria) کے اعداد ملتے ہیں ۔ اسکی وجہ سے ڈاکٹروں کا خیال ہے کہ ۵۰ فیصد اموات کو روکا جاسکا ۔ لہذا اس سلسلہ میں جو کوششیں کیگئی ہیں انکی تعریف ہونی چاہئے ۔ اسکا مطلب یہ ہے کہ ہلتھ ڈپارٹمنٹ کی اکٹی ویٹیز کو بڑھانا چاہئے ۔ ایک آنریبل ممبر کی مرہٹی میں تقریر ہوئی جسکو میں پوری طرح فالو نہیں کرسکا ۔ لیکن جس حد تک میں سمجھ سکا انہوں نے ٹھیک کہا کہ ہلتھ کیلئے ہماری موبائیل سرویس کو ترقی دینا چاہئے۔ ڈاکٹروں کی تعداد کم ہے اسکو بڑھانا چاہئے ۔ ہمارے پینے کے پانی کے انتظامات کو ٹھیک کرنا چاہئے ۔ کچرے کوڑے کو صاف کرنا چاہئے ۔ دوسری چیز ہماری غذا کا مسئلہ ہے ۔ غذا کی نہ صرف کمی ہے ۔ بلکہ اس میں خرابی بھی ہے ۔ اگر ہم چاہیں تو اس کمی اور خرابی دونوں کو دور کرسکتے ہیں۔ ہمارے ہاں گاؤں گاوں میں انٹی اسمال پاکس و انٹی کالرا و ملیریا کا کام ہونا چاہئے ۔ لیکن ہمارے پاس پیسے نہ ہونے کی وجہ سے یہ کام خاطر خواہ (؟) جسقدر ہونا چاہئے نہیں ہو رہا ہے ۔ ہمارے ہاں ہلتھ موبائیل سرویس کو بڑھانا چاہئے ۔ دوسری چیز یہ کہ جیسا کہ میرے ایک آنریبل دوست نے بھی کہا آبادی کے لحاظ سے یہاں ڈاکٹروں کی تعداد بہت کم ہے۔ انگلینڈ میں ہر ہزار (؟) سو آدمیوں کیلئے ایک

ڈاکٹر ہے - بھور کمٹی نے جو حال میں قائم ہوئی ہے ایک ٹارگٹ مقرر کیا ہے - وہ یہ کہ کم از کم دو ہزار آدمیوں کیلئے ایک ڈاکٹر ہونا چاہئیے - بڑھتی ہوئی آبادی کے مدنظر میں سمجھتا ہوں کہ ہم اس ٹارگٹ کو سنہ ۱۹۷۱ع تک پورا کرسکیں گے یا شاید اس وقت تک بھی پورا نہ کرسکیں -

اس سلسلہ میں پرائیوٹ پراکٹس نہ کرنے کا سوال بھی ایک پیچیدہ سوال بن جاتا ہے - میں یہ نہیں کہتا کہ ڈاکٹروں میں جراثیم نہیں ہیں - لیکن یہاں کی حالت یہ ہے کہ فلاں فلاں مرض کیلئے فلاں فلاں ڈاکٹر - اسکے علاوہ عقیدے کا بھی سوال ہے - کسی کا یہ خیال ہوتا ہے کہ سکٹ حیدر ہی سے علاج کرائینگے - کوئی یہ چاہتا ہے کہ بہادر خان سے علاج کرائیگے - یہ باتیں ہیں - "తనకు మాలిన ధర్మం లేదు" تو یہاں یہ باتیں ایسی ہیں کہ وہ فل ٹائیم دیگر ہاسپٹل میں نہیں رہ سکتے - آپ ان ڈاکٹروں کو تنخواہ ہی کیا دیتے ہیں ؟ (۵۰۰-۱۰۰۰) یا (۱۲۰-۱۵۰) - اسکے ساتھ ساتھ یہ چاہیں کہ ہر بیماری کی تشخیص سکٹ حیدر کے ہی پاس ہونی چاہئیے تو کیسے ہوسکتی ہے ؟ ان چیزوں کو مدنظر رکھیں تو معلوم ہوگا کہ بڑی مشکل ہے - ڈاکٹروں کی تعداد کو بڑھانا ہے - پرائیویٹ سرویسس کو بڑھانا ہے - تب کہیں ہلتھ کنڈیشن ٹھیک ہوگی -

ایک چیز میں آپ کی نوٹس میں لانا چاہتا ہوں - جہاں تک مجھے یاد پڑتا ہے شاید ملٹری گورنمنٹ کے زمانے میں یا حال ہی میں ڈاکٹروں کی کمی کو دور کرنے کیلئے ایسا کیا گیا ہے کہ سرکاری ڈاکٹر خانگی آدمیوں کو دیکھنے کیلئے ان کے مکان پر نہیں جاسکتے - کیونکہ یہاں یہ ہوتا تھا کہ عہدہ داروں کی بیویاں کہتی تھیں کہ جاؤ ڈاکٹر صاحب کو بلا کر لاؤ - اب چلے ڈاکٹر صاحب - نتیجہ کیا ہوتا تھا کہ دواخانے میں عام مریضوں کو تکلیف - انکو دیکھنے کیلئے وقت نہیں ملتا - جہاں تک لیبررس کا تعلق ہے آج بھی انہیں فری مڈیکل سرویس دیجاتی ہے - اب گورنمنٹ امپلائیز کی حد تک بھی ایسا کیا گیا ہے - البتہ جو لوگ گھر پر بلاتے ہیں ان پر چارج کیا جانا ضروری ہے - ہاں کم چارج کیا جاسکتا ہے تاکہ آہستہ آہستہ یہ چیز رک جائے - بہر حال مڈیکل ڈپارٹمنٹ میں جو جو خرابیاں ہیں انکو دور کرنیکی مڈیکل و ہلتھ منسٹر کوشش کرینگے ایسا ہمکو وشواس کرنا چاہئیے -

مڈیکل یونٹس بعض مقامات پر قائم کئے گئے ہیں جیسے کہ پٹنچرو میں ہے - یہ بہت کامیاب ثابت ہوا - وہاں انٹنسیو ورک (Intensive Work) ہورہا ہے - ۲۰-۲۵ زچگیاں ہوئی ہیں - اسطرح کے ایک یونٹ پر ۳۰ ہزار روپئے خرچ ہوتے ہیں - تجربہ ہے کہ جو کچھ وہاں کیا جارہا ہے انٹنسیو طریقہ پر کیا جارہا ہے - یہ کہنا کہ پٹنچرو سے یہ یونٹ منتقل کردیا جائے درست نہوگا - ان چیزوں کو میں آپ کے سامنے رکھتے ہوئے اپنی اسپیچ ختم کرتا ہوں -

مسٹر اسپیکر - اب چار بج چکے ہیں - آدھ گھنٹہ کا وقفہ دیا جاتا ہے - ہم پھر ساڑھے چار بجے ملینگے -

The House then adjourned for recess till Half Past Four of the Clock.

The House reassembled after recess at Half Past Four of the Clock.

[*Mr Speaker in the chair*]

مسٹر اسپیکر۔ ایک چیز جو میں ہاؤس کے سامنے رکھنا چاہتا ہوں وہ یہ ہے کہ کل جیسا کہ میں نے جملہ اراکین پر یہ واضح کر دیا تھا کہ ہمارے پروگرام کے لحاظ سے بجٹ پر ڈسکشنس آج ختم ہو جانے چاہئیں ۔ اسکے باوجود ہم نے دو دن کی اجازت اور لی ہے یعنی ۲۷ اور ۲۸ - ۲۹ کو اتوار کی وجہ سے تعطیل رہیگی ۔ اس لئے ۳۰ تاریخ کو اپروپریشن بل وغیرہ کے لئے ٹائم کی ضرورت ہوگی ۔ ابھی ہم نے دس منسٹروں کے ڈیمانڈس ختم نہیں کئے ہیں ۔ دوسرے منسٹروں کے ڈیمانڈس بھی زیر غور ہیں ۔ اسکے بعد ۹ منسٹرس کے ڈیمانڈس اور ہیں ۔ اسلئے وہ ارکان جو اب تقریر کرنا چاہتے ہیں انہیں موقع نہیں مل سکے گا ۔ میں آنریبل ایجوکیشن منسٹر سے خواہش کرتا ہوں کہ وہ اپنی تقریر آغاز کریں ۔

Shri G Hanumanth Rao : (Rose in his seat)

Mr Speaker I looked for the hon Member in his usual place, but did not find him there. I looked at the place where he is now sitting and he was not to be found there also Of course, he is entitled to speak, but he was not to be found.

Shri G. Hanumantha Rao · No, Sir I stood up three times.

Mr Speaker · Hon Minister for Education.

पब्लिक हेल्थ, मेडिकल अँड अेज्युकेशन मिनिस्टर (श्री. फुलचंद गांधी) : मिस्टर स्पीकर सर, जिस तरीकेसे कटमोशन्स पेश किये गये हैं अिनका लिहाज करते हुवे मुझे जियादा जवाब देने की जरूरत नही होगी। अिस लिये मै मुक्तसिर तौर पर बोलना चाहता हू। शुरू में यानी २३ तारीख को अेक आॅनरेबल मेम्बरने कटमोशन पर भाषण देते हुवे स्कॉलरशिप के सबध में फिगर्स (Figures) बतलाये है। मालूम नही, वे फिगर्स किस साल के है। और यह भी मालूम नही आया कि हैदराबाद के है या और किसी स्टेट के, क्योकि यह फिगर्स बिलकुल गलत है। अुन्होने जो फिगर्स बतलाये है वे यह है –

107 students were sent to Europe, America and other Places. Out of these, 45 were sent to England, 55 to America and the rest to other countries. 33 scholars have returned out of whom, 8 have not been provided with suitable posts, although 3 lakhs of rupees had been spent on them. 9 failed in the examinations there.

डेप्युटेशनिस्टस (Deputationists) के बारे में यह कहा गया है कि—

59 persons were sent on deputation to England, America and Egypt. 2 lakhs were spent on them. 13 deputationists have since migrated from Hyderabad. 3 lakhs of rupees were spent on them.

यह फिगर्स जो बतलाये गये है वे सही नही है। मेरे डिमांड पर जो कटमोशन्स पेश किये गये है वे अिनके कम मालूमातके बिनापर किये गये है। अिसलिये मै जो फिगर्स बताना चाहता हू बिलकुल सही सही फिगर्स है। अिससे स्पष्ट हो जायेगा कि स्कॉलरशिप के सबध मे जो कटमोशन्स लाये गये है वे गलत फिगर्स की वजेह से थे। ये सही फिगर्स है। सन् ४५-४६ के लिये १५ लाख रुपये स्कॉलरशिपके लिये दिये गये थे। सन् ४६-४७ के लिये ३० लाख, ४७-४८ के लिये ४५ लाख, ४८-४९ के लिये २५ लाख, ४९-५० के लिये २२ लाख ओर ५०-५१ के लिये, जहा से वेलोडी अॅडमिनिस्ट्रेशन शुरू होगया, १५ लाख, ५१-५२ के लिये ७ लाख ओर ५२-५३ के लिये ५ लाख ५० हजार दिये गये। यह रकम है जो अब हम स्कॉलरशिप पर खर्च कर रहे है। गोया ४५ लाख ५० हजार तक अखराजात घटा दिये गये है। अितना ही नही अगर तादाद की जरूरत हो तो म बताअुगा कि सिर्फ १२ स्कॉलरशिप्स और २५ डेप्युटेशनिस्ट्स हमारे है। अजला के लिये गव्हर्नमेट ने जो स्कॉलरशिप्स रिकमेड किये है वे सिर्फ दो है। अिसके अलावा और कुछ नही। अिसलिये स्कॉलरशिप के सबध मे जो कटमोशन रखा गया है वह बेबुनियाद होने की वजेह से काबिल लिहाज नही रहा। अिसके बाद अुनका भाषण रिजनल लॅंग्वेजेस के मुतालिक शुरू हुआ। अिस पर बहस करते हुअे बडी सर्कस की गअी। सर्कस अिसतरहँ की गअी की. . . . .

Shri V D. Deshpande · My figures regarding the State Scholarships were based on a report furnished to us by the Government

Shri Phoolchand Gandhi : I would still submit that the figures are wrong. The Member has perhaps quoted figures pertaining to some other year and not to the present one, on which the Budget is based.

मै ५२-५३ के लिये बजेट मे जो फिगर्स रखे गये है अुन्हे बतला रहा हू। मुमकिन है कि आनरेबल मेबर ने जो फिगर्स लिये है वे ४८-४९ या ५० के हो।

रिजनल लॅंग्वेजेस के सबध मे कटमोशन पेश करते हुवे कहा गया है कि हमारे हैदराबाद स्टेट की रिजनल लॅंग्वेजस तीन नही बल्कि चार है। मराठी, कन्नड, तेलगु के साथ साथ अुर्दु को अिस लिये अेक रिजनल लॅंग्वेज कहा गया है कि वह २०-२५ लाख लोगो की मातृ भाषा है। अिसलिये वह भी रिजनल लॅंग्वेज हो सकती है। अिस मे जरा कनफ्युजन किया जारहा है। अिसके मुतालिक मैं यह कहूगा कि जिनकी मातृभाषा अुर्दु है और जो अुर्दु भाषा मे पढना चाहते है अुनके लिये सहूलत है। लेकिन वह रिजनल लॅंग्वेज नही हो सकती। अर्थात् वह रिजनल लॅंग्वेज नही समझी जायगी। मसलन् यह कि सिकदराबाद में जो जीरा कपाअुड है अिस में पाच सौ फॉमिलीज (Families) है जिनकी मातृभाषा गुजराती है और अुन्होने अिस भाषा में अपना स्कूल भी खोला है। वहा गुजराती भाषा पढाअी जाती है तो क्या वह रिजनल लॅंग्वेज हो सकती है? नही, वह रिजनल लॅंग्वेज नहीं हो सकती।

Shri V.D. Deshpande . That is not my contention. I only said that it was a major language.

Shri Phoolchand Gandhi : It is not even a minor language of the State. I wish to say that.
(Laughter from Treasury Benches)

Shri V D. Deshpande : The hon. Minister can say that.

Shri Phoolchand Gandhi . I am saying that with conviction.

गव्हर्नमेंट का यह नजरिया भी नही कि अुर्दु जिन लोगो की मातृभाषा है अुनको मौका न दिया जाय। लेकिन जो लोग अपनी भाषा मे शिक्षाकी आवश्यकता महसूस करते है और जो अुर्दु से वाकिफ नही है अुनके लिये अिसका अितजाम जरूरी था। फर्ज भी कर लिया जाय कि अुर्दु २०-२५ लाख लोगो की मातृभाषा है। लेकिन आबादी के लिहाज से फिरभी बहुत कम है तो कैसे अिसको रिजनल लँग्वेज कहा जा सकता है ? हमारे पास कोन्सा रिजन है अुर्दु का ? अुर्दु का कोअी रिजन (Region) नही कहलाया जा सकता है । आबादी के लिहाज से भी तादाद काफी नही कि अुर्दु मे शिक्षा की जरूरत हो। लेकिन भाषण देते हुअे यह कहा जारहा था कि हैद्राबाद की ये चार भाषाअे हो सकती है और मिडल् तक मातृभाषा मे शिक्षण दी जाय। अिसके बाद रिट्रेंचमेंट का सवाल आरहा है। कहा जाता है कि रिट्रेंचमेंट (Retrenchment) अगर किया जाय तो गव्हर्नमेंट के सामने अिनके अँब्झार्पशन (Absorption) की भी कोअी प्लॅनिग होनी चाहिये। कहने के लिये तो यह बहुत आसान बात है कि रिट्रेंचमेंट के स्टॉफ को अँबझार्ब किया जाना चाहिये। मैंने परसो अेक सवाल के जवाब मे कहा था कि अुर्दु मे तालीम देनेके लिये हमारे पास मदरसो मे अिस वक्त भी दुगना या तिगना स्टॉफ जियादा मौजूद है। अगर दर हकिकत अिसको कम्पलसरी (Compulsory) बना भी दिया जाता तो अितना स्टॉफ अँबझार्ब नही हो सकता था। अिस लिये यह कहना कि रिट्रेंचमेंट के साथ ही अबझार्पशन का प्लॅन भी बनाना चाहिये, ठीक न होगा यह मसला भी गव्हर्नमेंट के जेरे गौर है कि प्रायमरी अेज्युकेशन को मुफ्त और लाजमी कर दिया जाय। हुकूमत प्रायमरी अेज्युकेशन लाजमी और मुफ्त करने के मसले पर सोच रही है और यह मसला हुकूमत के जेर गौर है ।

और दूसरे जो अेतराजात किये गये वे मुझे ताजुबसे मालूम हुअे। परसो ही अेक कटमोशन् डिसअलो (disallow) किया गया । यह युनिव्हर्सिटि के जिमन में था । युनिव्हर्सिटि गव्हर्नमेंट के ताबा नही। अुसके अखराजात के लिये ६० लाख रुपये बजेट मे रहते है और अुन्हे मजूर करने तक ही गव्हर्नमेंट का तालुक है। अिसलिये कहा गया कि युनिव्हर्सिटि को मारेज बहस मे न लाया जाय । फिर भी Grants to colleges and opening of colleges at every District Headquarters का मसला दुहराया गया। गव्हर्नमेंट और युनिव्हर्सिटि का जो सबध है मै अुसको यहा स्पष्ट करना मुनासिब समझाता हू ताकि आयदा जब कभी कॉलेजेस के बारे में चर्चा करनी हो तो अुसे सामने रखा जाय ।

The control of Government over the University, which is an autonomous body, consists mainly in the following directions :—

The Budget of the University is approved by the Government in its final stages when it is scrutinised by the University.

The Vice-Chancellor is appointed by the Government of Hyderabad.

Three members are nominated by the Government on the Academic Council of the University

The Treasurer is appointed by the Finance Department of the Government of Hyderabad

चार्टर के लिहाज से अिन चार चीजो के अलावा कोअी दूसरी चीज गव्हर्नमेंट के ताबा नही। हैदराबाद मे सिर्फ दो ही प्रायव्हेट कॉलेजेस है। अिन्हे ग्रॅंट देने का सवाल किसी ऑनरेबल मेम्बर ने यहा नही अुठाया। अिस वजेह से कि अिन्हे पहलेही से गव्हर्नमेंट अिमदाद देती है।

Shri V. D. Deshpande Will the hon Minister clarify whether he means to say that the Government of Hyderabad is helpless in introducing any education policy in the Hyderabad University ?

Shri Phoolchand Gandhi . I do not understand these vague words. The educational policy conducted by the University is never accepted by the Education Minister of the Government of Hyderabad.

मै आपको बिला वजेह कोअी जवाब देना नही चाहता। मैंने चार चीजें बतलाअी है जिनके तहत युनिव्हर्सिटि और हुकूमत का ताल्लुक है। युनिव्हर्सिटि के तहत जो कॉलेजेस आते हैं अुनको फुल् फ्लेज्ड (Full-fledged) करना या हर अेक डिस्ट्रिक्ट मे कॉलेज कायम करना या अुनकी तादाद मे अिजाफा करना यह सब चीजें पूरे तौर पर चार्टरके लिहाज से तै होनी है। युनिव्हर्सिटि अेक अटॉनमस बॉडी (Autonomous Body) है। जब गव्हर्नमेंट ने अिसके लिये कानून बनाया है तो वह हेल्पलेस (Helpless) कैसे हो सकती है ? वही कानून आज तक मौजूद है। वह किसी तरह अिस वक्त तक तबदील नही हुआ है। यह तसलीम करना पडता है। गव्हर्नमेंट की यही पॉलिसी है। अिससे मुतजाविज .....

Shri V.D. Deshpande · Who guides the language policy of the University ?

Shri Phoolchand Gandhi : Is it necessary to answer this ? Did not the four points mentioned by me clarify this ?

Mr Speaker : The hon minister need not answer all these questions

Shri Phoolchand Gandhi: The hon. Member should be asked not to interrupt me

जो प्रश्न पूछे गये है मै अुनको नजर अदाज करता हू। मुझे ऑनरेबल फ्रायनान्स मिनिस्टर का वह जुमला याद आता है जिस मे अुन्होने कहा था कि कटमोशन-स्पिचेस में अब कोअी चार्म (Charm) बाकी नही रहा। जो चीजें अहम है अुनका जवाब दिया जायेगा।

ऑनरेबल मेम्बर्स ने मेडिकल के सबध मे जो चीजें कही हैं अुन्हे सुनने से अैसा मालूम होता है कि गव्हर्नमेंट जो कारवायियां स्टॉर्ट (Start) करती है वह अिनको मालूम होजाती है। और यहा अुन्ही बातो को दुहराया जाता है। अेक ऑनरेबल मेम्बर ने यह कहा की हर ताल्लुके में जनता की तरफ से अेक साल के लिये अेक कमिटि मेडिकल स्टॉफ पर निगरानी के लिये मुकर्र कर दी जाय।

यह स्कीम तो गव्हर्नमेंट ने करीब करीब मजूर भी कर ली है। और चार आठ रोज मे शायद अिसका अेलान होजायेगा । न सिर्फ हैदराबाद बल्कि अजला और तालुकेजात मे अैसी कमिटिया मुकर की जायेंगी। यह कमिटिया काम की निगरानी करेगी। लेकिन अॅडमिनिस्ट्रेशन मे दस्तअदाज न हो सकेगी । अगर कोअी शिकायत हो तो वह सिव्हिल सर्जन या मेडिकल डिपार्टमेंट में पहुचाअी जा सकती है। और अगर जरूरी महसूस किया जाय तो मिनिस्टर के पास भी कारवाअी करसकते है।

यह शिकायत की गअी कि सरकारी डॉक्टर्स प्रॉयव्हेट प्रॉक्टिस करते है। वक्त पर दवाखाना नही आते। जो दवाये अिन्हे दी जाती है अुनको खानगी प्रॉक्टिस में अिस्तमाल करते है। अिडियन पिनल कोड (Indian Penal Code) मे अैसे कअी दफात है कि चोरी न करे, लूटमार न करे, खून न करे । लेकिन अिसके बावजूद भी कअी चीजे होती है । और सजा दी जाती है । अगर मेडिकल डिपार्टमेंट मे भी कोअी अैसी बात होती है तो ऑनरेबल मेम्बर्स अुसे मेरे सामने लानेमें तामुल क्यो करते है ? मैं तो कहूगा कि अुनके साथ कोअी रिआयत हरगिज न की जायेगी। यही गव्हर्नमेंट की पॉलिसी है और रहेगी। मगर अैसी कोअी नुमाअिदगी नही की जाती । अेज्युकेशन और दवाखानो के बारेमे जो बाते यहा हाअुस में की गअी वे कभी मुझसे मिलकर नही की गअी। देढ दो महिनो से जबसे कि मुझे अेज्युकेशनका बजेट मिला है मै यह मालूम कर रहा हू कि कहा कहा मदरसे खोले जायें। और सोशॅलिस्ट्स् और पीझट्न्स अॅन्ड वर्कर्स और कॉंग्रेस के लोग मेरे पास आते हैं और कहते है कि यहा मदरसो की जरूरत है । लेकिन मुझे यह शिकायत है कि कम्युनिस्टो की तरफ से अेक भी आदमी ने आकर मुझसे यह नही कहा की फला जगह मदरसे कायम होने चाहिये ।

شری جی - ھممت راؤ - میں آنریبل منسٹر کے پاس آیا تھا -

श्री. फुलचंद गांधी : आनरेबल मेंबर नही आये थे ।

شری جی - ھممت راؤ - میں خود آیا تھا -

श्री. फुलचंद गाधी : अच्छा, अडतीस मे से आनरेबल मेंबर अेक आये होगे।

شری جی - ھممت راؤ - میں جو کہنا چاھتا ھوں اسے آپ پورا سن تو لیجئے -

श्री फुलचंद गाधी : खैर मुझे पहचानत नही । मैं यह बतलाना चाहता हू कि खिदमत का मादा नही है। जनता की सेवा नही चाहते या शायद यह खियाल हो कि फडतूस मिनिस्टर के सामने जाकर आजीजी कौन करे। या तो अुनकी पॉलिसी यह है कि (Better to reign in hell than to serve in heaven) । तेलगाना को अपना बनाकर अिस पर हुकूमत करना चाहते हैं । लेकिन लोगों की सच्ची सेवा करना नही चाहते।

شریمتی آر کلا کلا دیوی - خود ھروجی نے کہا کہ کمیونسٹوں کے سوا کوئی جنتا کی سیوا نہیں کرتے ؟

Shri Phoolchand Gandhi : I suppose it is too much.

Shri V. D. Deshpande : In future we will come to you more than you want.

Shri Phoolchand Gandhi : We already know why you want to come.

अिसके बाद अेक साहेब ने युनानी दवाखानो के सबध मे कुछ बाते कही। यह कहा गया कि बहुत से युनानी दवाखाने अैसे है जिनका अुपयोग नही हो रहा है। गव्हर्नमेंट को अिसका अेहसास है और अिनको सुधारने की कोशिस की जारही है। लेकिन अगर रजिस्टर में ६-७ पेशन्टस् की बजाय ६०-७० का अिदराज हो तो यकीनन् अैसी सूरत मे सख्त तदारूक किया जायेगा। अैसी बाते आईंदा नही चलेगी। मै यह अिस लिये कह रहा हू कि यह चीज मेरी नोटिस में आअी है। और अिसी लिये अिसको सुधारनेकी कोशिश की जारही है। अिसके बाद अेक साहब ने बहुत ही अच्छे तरीके और तपसील से मेडिकल और पब्लिक हेल्थ का जायजा लिया। अिन्होने जमिकुटा की मेडिकल स्थिती के सबध में कुछ बाते कही। स्पेशल मोबाअिल युनिट्स के बारे में बहुत कुछ कहा गया। अिस ऑनरेबल मेम्बर ने अपने भाषण में मुझे चार मर्तबा चालेज दिया। लेकिन मै तो अिनको चालेज नही दे सकता। मै सीधी साधी बाते कहूगा और अुनके पाच पाअिट्स की हदतक जवाब देना चाहता हू। अिनका कहना है कि दवाखाने में फिनाअिल के लिये डॉक्टर साहेब चिट्टी देते है। मै यह कहूगा कि चिठ्ठी तो देना ही होगा और मुमकिन है कि जिन डॉक्टर साहब से आनेरबल मेबरका साबिका हुआ है अुन्होने अैसा किया हो।

شری سی-ایچ - ویکٹ رام راؤ - بیراہمں عوام کا سادہ ہے - یہ کرم نگر کا واقعہ ہے -

श्री. फुलचद गांधी : यह पुराने जमाने की बाते होगी। अब तो अैसा नही होसकता। और यह भी कहा गया कि स्ट्रप्टोमायसिन (Streptomycene) पेनिसिलिन (Penicillin) वगैरा जैसी चीज प्रायवेट प्रॅक्टीस में अिस्तेमाल की जाती है। लेकिन मै कहूगा कि मेम्बर्स ने हाअुस में ही जबान खोली है और क्योकि अुनको अैसा कहना है, अिसलिये वे अैसा कहरहे है। अगर वहां कुछ हकीकत थी तो लिखकर भेजते, क्योकि यह मुमकिन नही कि अॅडमिनिस्ट्रेशन में यही हर जगह नजर आय। लेकिन अिनकी दो तीन बाते भी काबिले जिकर है। अुन्होने कहा की मलेरिया स्कीम मे फुजूल खर्चा हो रहा है। मलेरिया के बारे मे मेडिकल डिपार्टमेंट और पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट ने क्या किया है, यह मै बतलाना चाहता हू ताकि पब्लिक को अितमिनान होजाय ।

Malaria in the State

Incidence of Malaria has been reduced to a large extent in all the areas where anti-malaria schemes are functioning.

Name of Scheme	Average spleen *Index in* 1947	Average spleen. *Index in* 1951
Tungabhadra Project	43.4	8.4
Nizamsagar Project	68.0 (before control)	8.1
Lakhnawaram Scheme	59(1946)	16.0
Dindi Project	5.2(1949)	0.0
Parbhani District Scheme	41.4(1941)	18.0
Adilabad District Manair Project	Figures are being called for.	
Nanded District Scheme	24.2(1948)	2.4

मै यह पूछना चाहता हू कि क्या यह हिंदसे काबिल भरोसा नही है ? अगर अँटी-मलेरिया का काम नही होता तो मै यह दावेसे कहसकता हू कि तुगभद्रा प्रॉजक्ट का काम भी नही होसकता था। अिसके बाद मै यह कहूगा कि मोबाअिल मेडिकल स्कीम की हसी अुडाअी गअी और कहा गया की यहा काम नही होरहा है । अिसके सबध में भी जो कुछ काम होरहा है, वह हाअुसको सुनाने के काबिल है ।

The work turned out by the Mobile Medical and Health units in the Districts of Warangal, Karimnagar, Medak and Nalgonda is as follows —

September 1951 *to end of March* 1952

Days spent on tour	500
No. of villages visited	545

मुमकिन है कि ऑनरेबल मेम्बरकी विजिट न हुअी हो।

Patients treated	62 437
Patients shifted to hospitals for further treatment	44
Operations performed	118
Deliveries conducted	25

डेलिवरी कडक्ट (Delivery Conduct) करना अिनका काम नही। लेकिन अुस वक्त जरूरत थी, अिसलिये अुन्होने डेलिवरी कडक्ट की ।

Wells disinfected	3064
Cholera inoculations performed	6 434
Houses disinfected	761
Anti-natal cases attended	389

मेरा खियाल है कि यह फिगर्स (figures) जाहिर करते है कि मेडिक्ल युनिट्स ने अबतक क्या काम किया है। मुमकिन है कि ऑनरेबल मेम्बर की नजर अुस वक्त पडी होगी जब की बद किस्मती से यह काम नही कर रहा होगा और यह बात अुनकी दृष्टी में न आई हो। लेकिन मै हाअुस से यह कहना चाहताहू कि खास तौर पर यह स्कीम हैदराबाद में जारी की गअी है ताकि पब्लिक को फायदा पहूचे। अिस स्कीम को जारी करनेकी जरूरत को भी मै बतलाना चाहता हू। जब अिस स्कीम को हम शुरू करना चाहते थे तो अुस वक्त बहुत बडे बडे डॉक्टरोंसे मशविरा किया गया और अुन्होने स्कीम के लिये ६० हजार रुपयो का खर्चा बतलाया था। लेकिन अब अिस स्कीम का काम सिर्फ १५ हजार रुपयों में ही चलाया जारहा है। और अैसे चार स्कीम कायम किये जासकते है। लेकिन दीगर मुकामात पर काम अभी शुरू नही हुआ है। आशा है कि दो चार महिनो में यह मोबाअिल मेडिकल स्कीम शुरू होजायेगी। अिसके बाद अुनकी नजर मेडिकल बॉक्स के सबध पर पडी और यह खियाल हुवा होगा कि मेडिकल बॉक्सेस मिनिस्टर का कोअी स्टंट प्रोग्राम (Stunt Programme) है। मै यह कहना चाहता हूं कि यह बॉक्सेस क्यो लिये गये हैं और आज भी देखिये की यह क्या काम कर रहे हैं। क्योंकि सिर्फ नुकता चीनी करना ही कोअी बात न होगी। यह बॉक्सेस हमने पटेल पटवारियों, देशमुख या देशपांडों या जागीरदारों को नहीं दिये हैं बल्कि हम ने यह बॉक्सेस चंद स्कूल्स

के मास्टरो और अैसे लोगोको दिये है जो अिस काम को कर सकते है। हमने अिन लोगोको सिव्हिल-सर्जन के पास भेज कर अेक दो हफते तक ट्रेनिग भी दिलवाअी है। और अगर आपको अिससे फायदा होरहा है तो फिर जरा रहम कीजिये ताकि अवाम को अिससे फायदा पहूचे। अिसके मुतालिक भी जो आदाद है अुनको मै हाअुस के सामने रखना चाहता हू ।

شری کشه رام ریڈی - کیا یه واقعات صحیح هیں ؟

श्री फुलचद गाधी जरा सुनिये तो सही। (Laughter)

شری کشه رام ریڈی - کیونکه ایک ایکچول (Actual) جیر تلای ہے
اور جو واقعات بیان کئے جا رہے ہیں وہ غلط ہیں -

Mr. speaker Order . Order

श्री फुलचद गाधी –

	पेटिया
१९५०-५१ मे	८२१
१९५१-५२ मे	६७४
जुमला	१४९५

अिनमेंसे १०१४ अिस्तमाल में लाअी जारही है और बाकी के मुतालिक रीपोर्ट नही है। अभी ४८१ बाक्सेस डिस्ट्रिब्युट (Distribute) होने है।

फरवरी १९५० से दिसबर सन् १९५० तक दो लाख, जनवरी सन् १९५० अिसवी से मअी तक छ लाख सात हजार अेकतीस (६०७०३१) लोगों को दवा दी गअी जिसकी जाँच अच्छे डॉक्टरो ने की थी। दवाखानोसे क्वीनाअीन न मिलने की शिकायत करनेवाले ऑनरेबल मेम्बर से मैं यह कहना चाहता हू कि वहा पेलोड्रिन भी दी गअी है और अगर वे भी वहा जाते तो अिन्हे भी पेलोड्रिन मिल सकती। क्योकि वहा अिसका अीतेजाम किया गया है। यह सब कुछ होने के बाद शिकायत करना ठीक नही।

प्लेग के बारे मे भी शिकायत की गअी है। अिस स्टेटमेंट से हाअुस को पता चलेगा की डेथ्स (deaths) कितनी हुअी है और प्लेगसे कितने मुबतला हुअे थे।

Plague in Hyderabad State

	In the State as a whole		*In Hyderabad City*	
	Attacks	Deaths	Attacks	Deaths
During the year 1950/51	1870	670	80	14
During the year 1951/52	239	42		

यह प्लेग डिपार्टमेंट की करतूत है।

पटनचरू स्कीम के बारे में कुछ मेम्बर्सने तारीफ करते हुअे यह भी कहा कि सड़क पर स्कीम करना आसान है। मै यह कहना चाहता हूं कि पहले से यहाँ अेक दवाखाना मौजूद था अब अिस स्कीम और दवाखाने दोनों पर ३४ हजार रुपये खर्च होते है। अिसको मलहोज रखना चाहिये।

क्योकि यह स्कीम बहुत मुफीद साबित हुअी है और आअिदा मै पब्लिक हेल्थ के पेश नजर आखराजात मे अिजाफा करना चाहता हू। अिस स्कीम के तहत अेक सेटर कायम किया जाता है जिससे २० ता ४० मवाजियात शरीक किये जाते हैं और हेल्थ से मुताल्लुक जुमला अितजाम किया जाता है। मसलन् सॉकिन पिटस (socken pits) खोलते है। डि डि टी छिडकी जाती है। लेप्रसी वगैरा जैसी बिमारियो का भी अिलाज किया जाता है। औरते जो जचकी के लिये आती है अुनकी जचकी की जाती है। अिस तरह की स्कीमें जेरेगौर है। क्योकि अिस स्कीम को अिडिपेडेट (Independent) तरीके पर चलाया जाय तो खर्चा बहुत होता है। अिसलिये अिस पर गौर होरहा है।

आयुर्वेदिक दवाखानो और युनानी दवाखानो को हमारे हेल्थ डिपार्टमेट के तहत लाया जायेगा। और अुन्हे छ महिनो का रिफरेशर कोर्स दिया जायेगा। क्योकि अुसी कोर्स मे से अक्सर चीजे हमारे वैद्यो और हकीमो को मालूम रहती है ताकि अिन्हे हेल्थ सेटर के साथ अॅटॅच (Attach) किया जासके। और अिस तरह दवाखानो के अॅडमिनिस्ट्रेशन पर जो खर्च हो रहा है अुस से दो तरह का फायदा होगा।

अेक और स्कीम यह है कि अैसे मवाजियात जिनकी आबादी पाच हजार से जाअिद है वहा अॅलोपॅथिक दवाखाने कायम किये जाये। अगर अिसका अितजाम किया जाय तो वहा सोशियल सर्वीस का भी काम होगा। वर्धा टाअिप के लॅटरिन्स (Latrines) भी कायम किये जायेंगे और जचकीखाने का भी अितजाम हो जायेगा। अिसके बाद मै नर्सेस और दायियो के बारे में कहना चाहता हू। नर्सेस का कोर्स पास करनेके लिये मॅट्रिक्युलेट होना जरूरी है और यह दो साल का कोर्स है। हम अिनको अॅकमोडेशन और स्कॉलरशिप देने के लिये तयार है। लेकिन हमे अैसी औरते नही मिल रही है जो हमसे कोऑपरेट (co-operate) करे। दाअियोकी ट्रेनिग का अितजाम वरगल, औरगाबाद और गुलबर्गे मे भी किया गया है। और अुमीद है कि हर तालुके मे भी जल्द ही अितजाम कर दिया जायेगा। रिहॅबिलिटेशन स्कीम के तहत जिले अुस्मानाबाद मे हर अेक तालुके मे स्कीम जारी करना चाहते है। लेकिन वहा हालत यह है कि जब मुगफली का मोसम होता है तो वे तमाम मुगफली चुननेके लिये चली जाती है। मै तो यह जानता हू कि हर अेक मौजे मे भी अेक दाई रखी जाय। लेकिन मुझ दाअिया नही मिलरही है।

अिसके बाद अेक बहुत बडी अॅकेडमिक अहमियत का सवाल यह है कि अेम् बी बी अेस् के बदले अेल सी पी अेस का तकरूर किया जाय।

شری وی - ڈی - دیسپانڈے - بدلے نہیں "ان اڈیشن" (in addition)

श्री फुलचद गाधी: आनरेबल मेबर के मालुमात के लिये मे यह कहना चाहता हू कि अेम् बी बी अेस का कोर्स बडा भारी कोर्स है जिसकी मुदत पाच साल है। अिसके बारे मे गव्हर्नमेट ऑफ अिडिया और ऑल अिडिया मेडिकल असोसियेशन से मशविरा लिया गया। अिनका कहना है की यह चीज टेकनिकल है और अगर अेल सी पी अेस् को अेम् बी बी अेस की जगह दी जाय तो दवाखानो मे जिस तरह काम होना चाहिये न हो सकेगा। और हमारी यह स्कीम नाकाम होगी। अिसलिये अेक्सपर्टस की ऑपिनियन हमको मानना चाहिये और मै भी यही चाहता हू।

अेक ऑनरेबल मेम्बरने कहा की प्रायवेट प्रॅक्टिस को अबॉलिश (Abolish) किया जाय। मैने सवालात के सिलसिले में अिसका अुत्तर दे दिया है। प्रायवेट प्रॅक्टिस को अबॉलिश करना पडेगा; और अिस शब्द में यह चीज आती है कि कसल्टिग की अिजाजत है लेकिन क्लिनिक की अिजाजत

नही है। अेन् बी बी अेन् के कोर्स को तबदील करने के बारे मे अेक सवाल पूछा गया था। हाल मे गवर्नमेंट ऑफ अिंडिया ने मेडिकल असोसियेशन की तरफ से डॉक्टरो की अेक मीटिंग की थी। तमाम अेक्सपर्ट्स ने गौर करने के बाद अिसके खिलाफ राय जाहिर की (One and all are against it)। प्रायवेट प्रॉक्टिस के सिलसिले मे यह कहा गया की डॉक्टर्स सरकारी दवाये घरो मे लेजाकर अिस्तेमाल करते है। लेकिन यह अैसी चीजे है कि जबतक अुसके मुताल्लक पब्लिक मे मवाद जमा करके न पेश किया जाय कोअी स्टेप नही लिया जा सकता।

अेज्युकेशन के सबंध मे जो दो तीन पॉअिंट्स है अुन्हे बतलाकर मै अपना भाषण खतम करूगा। अेक ऑनरेबल मेम्बर ने कहा कि संस्कृत के लिये कोअी ग्रँन्ट नही दिया जाता है। संस्कृत के लिये हैदराबाद के अंदर या हैदर बाद के बाहर भी ग्रँन्ट दिया जाय तो अच्छा है। अिस बारेमे हुकुमत गौर कर रही है। यह भी कहा गया कि बाहर जो ग्रँन्टस दिये जा रहे है अुनमे कमी क्यो न की गअी। अिस बारेमे गौर हो रहा है। अेक महिने के अदर ग्रँन्टस में कमी की जायेगी। गुजिस्ता साल जो ग्रँन्टस दिये जाते थे अुनमे १५ लाख के ग्रॅन्टस की कमी की गअी है। और जो ग्रँन्टस बाकी है अुनकी तफसील मैंने बताअी है। अेक साहब ने मुझे टोका और यह सवाल किया की यह ग्रँन्टस अेच् अी अेच् दी निजाम से विरसे में मिले है। अिसका अुत्तर यह है कि अुनकी विरासत कोनसी नही है? अुस्मानिया युनिवर्सिटि, अुस्मानिया हॉस्पिटल, हायकोर्ट, और खुद यह हाअुस सब निजामसाहब की विरासत है। बहरहाल बहुतसी चीजे विरसे मे मिली है। संस्कृत के लिये ग्रॅन्ट की कोअी दरख्वास्त मेरे पास नही आअी है। अगर कोअी दरखास्त आये तो मै अैसा ग्रँन्ट देने के लिये तयार हू। मै अिसके लिये हिचकिचाअूगा नही।

किसी ने कहा की हमारे बच्चो को बहुतसी भाषाअे सीखनी पडती है। चार चार पाच पाच साल के बच्चो को तीन तीन भाषाअे सीखनी पडती है। मातृभाषामें तालिम का अितजाम होना चाहिये। मै कहूगा की अगर रिजनल लॅग्वेजेस मे महारत प्राप्त करना हो तो संस्कृत भाषा का प्राप्त करना जरूरी है।

अिसके बाद कहा गया कि शिक्षा पर पैसा कम खर्च किया जाता है। अिसका अुत्तर मेरे पास यही है। मेल स्टुडेंट्स (Male Students) और फिमेल स्टुडेंट्स (Female Students) के लिये तालीम का अलग अलग अिंतजाम करना पडता है जिसकी वजेह से जियादा खर्च में कम तालीम का अिंतजाम हो रहा है। अगर कंबाअिन्ड (Combined) तालिम कमसे कम मिडल तक होने लगे तो मेरे खियाल में पैसे की बचत होगी और जो पैसा अिस वक्त खर्च होरहा है अुतने ही पैसे से जियादा तालीम का अिंतजाम हो सकेगा।

شریمتی شاہجہان بیگم - ابھی ہمارا ملک بہت پیچھے ہے - وہ اس قابل نہیں ہے کہ یہاں کمبائنڈ (Combined) تعلیم کو رائج کیا جائے -

श्री. फुलचद गांधी ठीक है। हम भी मुल्क के पीछे है। अेक सवाल यह भी आया था कि रातों से पढकर मॅट्रिक के परीक्षा में बैठने की अिजाजत दी जाय। जब यह सवाल मेरे सामने आया तो मैंनें अुसकी अिजाजत देदी। मुझे मालूम हुवा की यह सवाल किसकी तरफ किया जारहा है। कुछ अैसी विधवायें है जो मदरसे मे पूरे वक्त की हाजरी नहीं दे सकती। वे मदरसे नहीं जा सकती। अिन बातो का लिहाज करते हुवे अैसी अिजाजत दी गअी है जो बहुत कामियाब साबित हुअी।

महिला शिक्षण समिती ने पूछा है कि मॅट्रिक के लिये अिजाजत देंगे या नही। अिसका अुत्तर मै आज नही दे सकता। अिस पर गौर किया जासकता है। क्या अैसी अिजाजत बम्बअी मे है ? अिसका जवाब नफी मे मिला था। मॅट्रिक के लिये अैसी अिजाजत दी जा सकती है या नही, अिसका जवाब अभी देना मुश्किल है।

अिसके बाद हमारे अेक ऑनरेबल मेम्बर न गव्हर्नमेंट सर्वंट्स के मुफ्त अिलाज न करने के बारे में शिकायत की। मै हाअुस की नोटीस में यह चीज लाना चाहता हू कि शायद यह बात बहुतसे लोगो को अभी मालूम नही है कि गव्हर्नमेंट सर्वंट्स के मुफ्त अिलाज के बारे में सेन्ट्रल गव्हर्नमेंट ने अेक कानून बनाया है। अुस कानून को हमने भी लिया है। अब मुलाजमीन के लिये अिसकी अिजाजत दी गअी है कि मुफ्त अिलाज किया जाय। अिसके अलावा यह अितजाम भी है कि गरीबो के मुफ्त अिलाज के लिये डॉक्टरो को अिमदाद भी दी जाती है। यह सब बाते होती है। लेकिन नुकताचीनी करनाही मकसद हो तो और बात है। मै हाअुस से अितना अर्ज करूगा की जो भी बाते शिकायत के काबिल हो साफ दिलीसे वे कही जाये। अिसमे पॉलिटिक्स न मिलाया जाय तो अच्छा है। पॉलिटिक्स का अिशारा मै अिसलिये कर रहा हू कि अेक मुकाम पर अेक डॉक्टर के खिलाफ कुछ शिकायत करना मजूर था। अुस दवाखाने के मुलाजमीन ने अेक पार्टी को अपने हाथ मे लिया। अखबारबाजी चलाअी गअी। फिर क्या था ? बस अखबार मे छपगया की फलॉ डॉक्टर फुलचद गाधी का रिश्तेदार है। भला गौर करने की बात है। वह ब्राम्हण और मै गुजराती, रिश्ता कैसे ? अच्छा साहब अिस डॉक्टर की तहकिकात के लिये गये तो शिकायत करनेवाले गायब अिसलिये मै कहुगा की शिक्षण और विद्या के सिलसिले मे पॉलिटिक्स नही लाना चाहिये। मै दान करने के लिये नही बैठा हू। गव्हर्नमेंट दान करती है। मेरा हाथ बटाया जाय तो मै भी आपकी मदद के लिये तयार हू।

مسٹر اسپیکر - اب جو کٹ موشنس پیش کئے گئے ہیں میں انکو ووٹ کےلئے پیش کرتا ہوں -

DEMAND NO. 45—' EDUCATION '
Rs. 3,78,98,000

Shri K. V. Narayan Reddy · Mr. Speaker, Sir, I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri K. V. Narayan Reddy : I beg leave of the House to withdraw my other Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri G. Hanumantha Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri Srinivas Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the house, withdrawn.

DEMAND NO. 46—' MELICAL '

(Rs 90,05,000).

Shri Limbaji Muktaji . I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 46.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri K V Narayan Reddy . I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No 46

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 47—' PUBLIC HEALTH '

(Rs 28,91,450)

Shri Limbaji Muktaji · I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No 47.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 28—' EDUCATION DEPT.'

(Rs. 2,03,900)

Shri V. D Deshpande : I beg leave of the House, to withdraw my Cut-Motion to Demand No 28.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 45 —' EDUCATION '

(Rs 3,78,98,000)

Shri V D. Deshpande : Mr. Speaker, Sir, I want my Cut-Motion to be put to vote.

Mr. Speaker . The Question is :

" That the Demand under the Head '*Education*' be reduced by Rupee 1."

The Motion was negatived.

DEMAND NO. 46—' MEDICAL '

(Rs. 90,05,000)

Shri Ch. Venkatrama Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 46.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 47—' PUBLIC HEALTH '

(Rs 28,91,450)

Shri Ch Venkatarama Rao I beg leave of the house to withdraw my Cut-Motion to Demand No 47.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn

Mr. Speaker The Question is—

" That a sum not exceeding Rs 5,06,33,400 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demands Nos 20, 28, 44, 45, 46, 47, and 66."

The Motion was adopted

The Minister for Commerce and Industries · (*Shri Vinayakrao Vidyalankar*)

DEMAND NO. 23.—' COMMERCE & INDUSTRIES '

Mr. Speaker Sir, I beg to move:

" That a sum not exceeding Rs 1,90,800 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 23. The demand has the recommendation of the Rajpramukh. "

DEMAND NO. 43.—'MINES'

Mr Speaker Sir I beg to move:

" That a sum not exceeding Rs 1,63,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 43. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 52.—' INDUSTRIES '

Mr. Speaker Sir, I beg to move:

" That a sum not exceeding Rs. 13,17,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No. 52 The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO 53.—'INSPECTOR OF FACTORIES'

Mr Speaker Sir, I beg to move·

"That a sum not exceeding Rs 1,32,150 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No 53 The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 70.—'STATIONERY AND PRINTING'

Mr Speaker Sir, I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs 27,13,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No 43. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

Mr Speaker· Motions for Demands Nos 23, 43, 52, 53 and 70, making an aggregate total of Rs. 45,15,950 moved."

Now, we shall take up Cut-Motions. Shri Bhagwan Rao Boralker.

DEMAND NO. 23.—'COMMERCE & INDUSTRIES
(Rs. 1,90,800)

Shri Bhagwan Rao Boralker (Basmat-General): Speaker, Sir, I beg to move.

"That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Rs 5,000 to discuss Economy—1 Assistant Secretary's post is unnecessary."

Mr Speaker· Motion moved:

"That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Rs 5,000 to discuss Economy—1 Assistant Secretary's post is unnecessary."

Shri Syed Akhtar Hussain (Jangaon): Speaker, Sir, I beg to move:

"That the demand under the head Commerce and Industries be reduced by Re. 1 to discuss the working of the Commerce and Industries Secretariat."

Mr. Speaker: Motion moved:

"That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Re. 1 to discuss the working of the Commerce and Industries Secretariat."

DEMAND NO. 52—' INDUSTRIES '

(Rs. 13,17,000)

Shri V. D. Deshpande: Speaker, Sir, I beg to move.

" That the demand under the Head ' Industries be reduced by Re. 1, to discuss Industrial Policy "

Mr Speaker: Any particular grievance to discuss?

Shri V. D. Deshpande The Industrial Trust Fund and the proposed selling of certain industries.

Mr. Speaker. Motion moved

" That the demand under the Head ' Industries ' be reduced by Re. 1, to discuss the Industrial Trust Fund and the proposed selling of certain industries "

Now discussion on these Cut-Motions will begin.

श्री. भगवानराव बोरालकर (वसमत) जनरल: ऑनरेबल स्पीकर सर, आज मी ज्या तत्वाने ही कटमोशन आणली आहे त्या दृष्टीने कॉमर्स अॅन्ड अिडस्ट्रीज डिपार्टमेंट चालत आहे ज्यावर सरकार अितका खर्च करते अशा या खात्याचे कोणते ऑफिस कोठें आहे, हे अद्याप जिल्ह्यातील बऱ्याच लोकाना माहित नाही या कॉमर्स अॅन्ड अिडस्ट्रीज डिपार्टमेंटचे कोणत्या प्रकारचे कार्य आहे व ते कसे चालते . . . .

मिस्टर स्पीकर: आपण जरा माअिकमध्ये बोला अैकू येत नाही

श्री भगवानराव बोरालकर: हा कदाचित् त्याचा दोष असेल माझा आवाज मोठा आहे

हे व्यापार आणि अुद्योग खाते, ज्या सबंधी सरकारच्या मोठमोठ्या योजना आहेत, त्याचा जनतेला जसा अुपयोग व्हावयाला पाहिजे तसा होत नाही लोकाचे लाखो रुपये या खात्यावर खर्च होतात. त्याचा अुपयोग जर जनतेला झाला नाही तर या सारखी दु खाची गोष्ट दुसरी नाही या खात्यात सेक्रेटरी, डायरेक्टर, व डेप्युटि डायरेक्टर हे तीन मोठमोठे अधिकारी आहेत डायरेक्टरच्या सहा जागा आहेत डेप्युटि डायरेक्टरच्या आठ जागा आहेत तसेच असिस्टंट सेक्रेटरी, अिन्सपेक्टर्स वगैरे लोकहि आहेत ज्याना मोठमोठे पगार दिले जातात या खात्यात अिजिनियर्स आहेत त्याचा ग्रेड ६०० ते १,५०० रुपयापर्यंत आहे. लॅब्रॉटरीमध्ये काम करणाऱ्याना ३०० ते ८०० रुपयांची ग्रेड मिळते त्याचप्रमाणे या खात्यांत अडतीस गॅझेटेड ऑफिसर्स आहेत या शिवाय दुसऱ्याहि जागा आहेत त्यावर निरनिराळे अधिकारी काम करतात हे येथे सर्व सागावयाचा अर्थ अेवढाच आहे की या ऑफिसराचा अुपयोग जनतेला पूर्णपणें होत नाही अुदाहरणार्थ या खात्यांतील अेका शाखेचें दुसऱ्या शाखेशीं जास्तीत जास्त कोऑपरेशन (Co-operation) दिसून येत नाही. या खात्याचे गुलबर्गा जिल्ह्यामध्यें मोठें ऑफिस आहे. तेथें आपण कधी गेला तर

आपणास तेथील कारकून झोपलेले दिसून येतील त्याचे कार्य अत्यंत आळशीपणे चाललेले असते. असाच कारभार रायचूर जिल्ह्यातहि चालू आहे यावरून असे दिसून येअील की या खात्याचे पूर्ण काम असेच चालते जे मोठमोठे अधिकारी आहेत ते प्रामाणिकपणे काम करीत नसतात, आणि त्याचा अुपयोग जनतेला होत नाही तेव्हा हा खर्च कितपत योग्य आहे याचा विचार करावयाला पाहिजे

माझा या सभागृहात बोलण्याचा पहिलाच प्रसग आहे या सभागृहात पुष्कळ चर्चा चालतात, व सरकार कडून जनतेला पुष्कळशी आश्वासने दिली जातात आणि बऱ्याच कल्पना त्याच्यापुढे ठेवल्या जातात पण लोकशाहीच्या काळात लोक तुमच्या या पोकळ आश्वासनाना कधीहि भुळणार नाहीत हे मी स्पष्ट सागू अिच्छितो पूर्वीच्या काळात आम्हाला बरेच अनुभव आलेले आहेत आणि यापुढे तुमचा हा कारभार थाबून काही सुधारणा होअील अशी आशा करण्यात काही अर्थ नाही

या कॉमर्स आणि अिडस्ट्रीज खात्याचे लोक महिन्यातून कधीतरी परभणी जिल्ह्यात येतात, व्यापाऱ्याचे वेट्स (Weights) तपासतात, लहान व्यापाऱ्याना त्रास देतात, आणि करप्शन (Corruption) करतात म्हणून या खात्यात बऱ्याच सुधारणा झाल्या पाहिजेत.

आज करोडो रुपये या खात्यावर सरकार खर्च करते त्याचा जनतेला फायदा मिळाला पाहिजे ही गोष्ट मी ऑनरेबल मत्र्याच्या नजरेला आणू अिच्छितो मुबअी प्रातात या खात्यात खास खास सुधारणा झाल्या आहेत तेथील रिपोर्टहि आपल्याकडे आले आहेत त्यात कमी खर्चात ज्यास्तीत ज्यास्त सुधारणा कशा करता येतात हे दाखविले आहे. आज ज्या प्रमाणात या खात्यावर खर्च होतो त्या मानाने हे खाते कार्य करू शकत नाही या खात्यात ज्यास्त पैसा घालणे चुकीचे आहे लोकाना जी गोष्ट पाहिजे ती निर्माण होअू शकत नाही या वर्षी निरनिराळ्या रुपाने तुम्ही १ कोटी २० लक्ष रुपये टॅक्स शेतकऱ्यावर बसविणार आहात. आमचा तुम्हाला सरळ सरळ प्रश्न आहे की हा टॅक्स जो जनतेवर लादला गेला तो तुम्ही जनतेच्या अुपयोगाकरिता खर्च करता काय ? वसमत तालुक्यातील शेतकरी टीन आणि सरकी मागतात, ती त्याना मिळत नाही त्याच्यावर कर मात्र लादला जातो

मिस्टर स्पीकर : जेव्हा तो प्रश्न येअील तेव्हा त्याच्यावर तुम्ही बोलू शकता

श्री भगवानराव बोरलकर : मी त्यावरच येतो आहे आजपर्यंत मला मोकळेपणाने बोलावयाला मिळाले नाही म्हणून बोलतो आहे

ज्याअर्थी तुम्ही त्याच्याकडून कर घेता, त्याअर्थी त्याच्या हिताच्या गोष्टी केल्या पाहिजेत. लोकावर आज १ कोटी २० लक्ष रुपये कराच्या रुपाने लादले आहेत ते लोकांना जाचक वाटू लागले आहेत

कॉमर्स आणि अिडस्ट्रीज मधील दोनचार डायरेक्टर काढून टाकले तर माझी पांच हजारांची कपात सहज पूर्ण होअील असे मला वाटते. तेव्हा माझी ही कपात मंजूर करावी, अशी सभागृहाला विनती करून मी आपले भाषण संपवितो.

شری وی۔ ڈی۔ دیشپانڈے۔ میں نے جو کٹ موشن پیش کیا ہے اسکا تعلق عام طور پر حکومت کی صنعتی پالیسی اور خاص کر انڈسٹریل ٹرسٹ فنڈ اور بڑے بڑے کارخانوں کی مینیجنگ ایجنسی سے ہے۔ اس سلسلہ میں مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ صنعتی پالیسی کی تین ورشین ہیں۔ پہلے تو جنگ کے بعد جب ہندوستان میں برطانوی حکومت تھی اس نے پوسٹ وار پلاننگ کا کام کیا اور اسکے تحت یہاں بھی پلاننگ ہوئی۔ اسکے بعد رضاکار حکومت کا زمانہ آیا۔ اس زمانہ کے خاص حالات کے تحت اور خاص مقصد کو سامنے رکھتے ہوئے یہاں کی انڈسٹریز کو انکے مطابق بنانے کی کوشش کی گئی اور آج جو پلاننگ ہو رہی ہے وہ ٹاٹا اور برلا کا پلان ہے۔ یہی تین ورشین ہیں۔ لیکن آج جو پالیسی اختیار کی جا رہی ہے اس سلسلہ میں میں یہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ جو فائیو ایر پلان (Five-Year Plan) ہندوستان اور حیدرآباد میں ہوگا اس سے بنیادی طور پر ہماری صنعتی ترقی نہیں ہوسکتی۔ یہ چیز میں کئی بار ہاؤس کے سامنے عرض کرچکا ہوں۔ اس اسکیم کے تحت ہمارے پاس کی چھوٹی چھوٹی انڈسٹریز انگلینڈ کی انڈسٹریز کے تحت رہینگی کیونکہ رامیٹریل (Raw Material) اور کاپٹل گوڈس (Capital Goods) کا سوال پیدا ہوگا۔ ہم آل انڈیا پلان کے تحت حیدرآباد میں بھی کام کررہے ہیں لیکن میں ہاؤس سے یہ پر زور اپیل کرونگا کہ ہندوستان کی حقیقی ترقی اور صحیح طریقہ سے انڈسٹریز کو ترقی دینے کےلئے حیدرآباد میں بھی کام کیا جائے۔

رضاکار حکومت نے جس خاص پالیسی کے تحت انڈسٹریز قائم کی تھیں ان سے متعلق تحقیقات کےلئے حکومت حیدرآباد نے کے۔ سی۔ واڈیا کی صدارت میں پولیس ایکشن کے بعد ایک کمیٹی قائم کی تھی۔ اس سلسلہ میں بمبئی سے آڈیٹرس بھی بلوائے گئے تھے اور کمیٹی نے اپنی رپورٹ بھی پیش کی لیکن تعجب کی بات ہے کہ نہ تو پچھلی گورنمنٹ نے اس پر عمل کیا اور نہ موجودہ حکومت میں اس پر عمل کیا جارہا ہے۔ یہ بھی معلوم نہیں ہوا کہ رضاکار حکومت میں کیا ہوا تھا اور کیا کیا بنگلنگ (Bungling) کی گئی تھی جس میں کہ حیدرآباد کے عوام کا پیسہ فضول خرچ کیا گیا تھا۔ مثال کے طور پر میں یہ کہہ سکتا ہوں کہ اب جو سر سلک مل ہے وہ اس زمانہ میں برن گن فیکٹری تھی۔ اگر تحقیقات کی جائے اور ایک کمیٹی تشکیل دیجائے جس میں ایم۔ ایل۔ اے اور اکسپرٹس ہوں اور اس کمیٹی کو یہ حق بھی دیاجائے کہ اگر ضرورت ہو تو ازسرنو پورے حالات پر نظر ثانی کرے تو حقیقت معلوم ہو جائیگی۔ کیونکہ ہم یہ سمجھتے ہیں کہ جو مایوس کن پکچر آج ہمارے سامنے رکھا جا رہا ہے وہ جھوٹ ہے۔ مثال کے طور پر آٹوین میٹل ورکس میں ایک پلانٹ خریدا گیا اور اس سے کوئی کام نہیں لیا جا رہا ہے برن گن فیکٹری کے لئے جو زمین ۵ لاکھ روپیہ میں خریدی گئی تھی مینیجنگ ایجنٹس نے آپس میں سازباز کرکے اب اسکو ۱ لاکھ میں خریدا ہے۔ کیا میں حکومت سے یہ پوچھ سکتا ہوں کہ اس طرح کیوں مس مینجمنٹ (Mismanagement) ہو رہا ہے۔ اور اس سلسلہ میں حکومت کیا کررہی ہے؟ ہم چاہتے ہیں کہ اسکی چھان بین

کر کے غلطیوں کو دور کریں اور عوام کا پیسہ فضول خرچ نہ ہونے دیں - آج بھی ہم دیکھتے ہیں کہ جو انڈسٹریل میگنیٹس (Industrial Magnates) ہیں وہ اپنے پرافٹس کی سوچتے ہیں اور ان میں ایکسٹیریر موٹیو (Exterior Motive) بھی ہے - وہ صرف سطحی طور پر منافع حاصل کرتے ہیں - کیا اس سلسلہ میں حکومت نے عوام کو اپنے کانفیڈنس میں لیا ہے اور اگر نہیں تو کیوں نہیں لیا ؟ حکومت کو یہ میرا چیلنج ہے - کیونکہ ہم جانتے ہیں کہ ہماری انڈسٹریز ان ایفیشینٹ (Inefficient) نہیں ہیں - بلکہ اسکے پیچھے ایک خاص مقصد ہے اور وہ مقصد شخصی طور پر نفع کمانا ہے لہذا وہ انکو بیچ دینا چاہتے ہیں - اور وہ بھی ریاست کے باہر کے لوگوں کے ہاتھ - اگر ہم اسکو اس وقت بھی نہیں روکینگے تو مجھے ڈر ہے کہ ٹاٹا اور برلا کی صنعتیں ریاست حیدرآباد پر چھا جائینگی -

ملک میں آج تعلیم بڑھانے کے لئے پیسہ نہیں ہے - امپلائمنٹ اور روزگار پیدا کرنے کے لئے پیسہ نہیں ہے تو کیا وجہ ہے کہ انکو بیرونی سرمایہ داروں کے ہاتھ بیچا جا رہا ہے - ہم کو معلوم ہے کہ سرپور پیپر ملز میں منافع ہوا - تو پھر کیوں اسکو فروخت کیاجا رہا ہے جبکہ آج وہ ایک پے انگ انڈسٹری (Paying Industry) ہے مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ ہماری پالیسی ہالٹنگ (Halting) ہیزیٹنٹ (Hesitant) اور انٹی پیپل (Anti-People) ہے - اس لئے کہ حکومت نے ابتک کوئی فیصلہ نہیں کیا ہے اور انڈسٹریز کو بیچنے کا بیک گراونڈ تیار ہے - یہ ہالٹنگ پالیسی نہیں تو اور کیا ہے ؟ ہیزیٹنٹ اسلئے کہ وہ سوچتے ہیں کہ شائد بیچنا ٹھیک نہ ہوگا - ویاس مسٹر کہتے ہیں کہ مجھے پیسہ چاہئے - میں کہتا ہوں کہ آئی - ٹی - بی - کے ۳ - ۴ کروڑ کے سیکیوریٹیز ہیں - کیا ہم ان سیکیوریٹیز میں سے پیسہ حاصل نہیں کرسکتے جنہیں حیدرآباد کے عوام نے گذشتہ ۲۰ - ۲۵ سال سے جمع کیا تھا حکومت ھند نے وہ پیسہ لے لیا ہے - کیا ہم اسکو نہیں مانگ سکتے - کیا ہم ان سے نہیں کہہ سکتے کہ اگر ڈونیشن (Donation) نہیں تو کم سے کم لون (Loan) دیجئے ؟ ایک طرف ہم کہتے ہیں کہ ہم اور حکومت ھند ایک ہیں تو پھر کیوں ہم حکومت ھند سے پیسہ نہیں مانگ سکتے اور کہتے کہ ہماری امداد کیجئے -

تیسری چیز یہ ہے کہ میں نے گذشتہ وقت کہا تھا کہ میرا اندازہ ہے کہ ایک دو ورلڈنگ پر نظام صاحب کے پاس دو سو کروڑ روپیہ بیکار پڑا ہوا ہے تو اعتراض کیا گیا تھا - اگر سچے معنوں میں عوامی حکومت ہوتی تو ہم کیا کرتے وہ میں گذشتہ مرتبہ کہہ چکا ہوں - نظام صاحب سے کہیں کہ انٹرسٹ فری لون (Interest-free loan) دیا جائے - ملک کا پیسہ چند کمروں میں بند پڑا ہوا ہے - ' Princes of India have become Partriots ' تو پھر کیوں نہیں اپنے پاس کے ۱۰۰ - ۲۰۰ کروڑ روپیہ ملک کے لئے دیتے - اگر انکی دولت کا تخمینہ کیا جائے تو ان سے انکم ٹیکس لینا پڑیگا - معلوم نہیں کہ ان سے انکم ٹیکس لیا جاتا ہے یا نہیں - کم از کم ۵۰ کروڑ روپیہ تو ان سے ہم فوراً مانگ سکتے ہیں

لیکن میرا خیال ہے کہ ان سے دو سو کروڑ تک بھی مانگ سکتے ہیں - ہمارے پاس ایسے جاگیردار ہیں جنکے پاس سے بھاگتے بھاگتے ۵ لاکھ کے جواہرات ضبط کئے جاتے ہیں اور جنکو پندرہ لاکھ روپیہ جرمانہ کیا جاتا ہے - تو کیا ہماری صنعتوں کو بڑھانے کے لئے روپیہ نہیں دیا جاسکتا ؟ کہا جاتا ہے کہ تکرار نہ کیجئے - بدقسمتی تو یہ ہے کہ یہ لوگ سود کی بھی نہیں سوچتے اور پیسہ زیادہ کمانا بھی نہیں جانتے - ایک زمانہ تھا جبکہ ہماری عورتیں دولت کی پوجا کرتی تھیں - میں نہیں جانتا کہ اب بھی کرتی ہیں یا نہیں - اسی طرح یہ لوگ گھر میں دولت رکھکر اسکے اطراف گھومتے ہیں - اس ذہنیت کو نکالنے کی ضرورت ہے- ہم صنعت کے لئے اسطرح پیسہ حاصل کر سکتے ہیں جس طرح جنگ کے زمانے میں جنگ کو چلانے کےلئے بہت سا پیسہ منٹ (Mint) کیا گیا تھا - میں کہونگا کہ اگر صنعتوں کو چلانے کےلئے پیسہ کی کمی ہے اور یہی چیز رکاوٹ کا باعث بنتی ہے تو اس کےلئے بھی پیسہ منٹ کیا جاسکتا ہے - اسلئے کہ اس سے جو آئندہ آپکو انکم ہوگی اور انڈسٹری ملک کی قوت بھی بڑھانیکا باعث ہوگی - یہ صورت میں آپکے سامنے رکھنا چاہتا ہوں اور یہ بات میں جرات کے ساتھ کہونگا کہ ہماری انڈسٹریل پالیسی غلط ہے - اسکی وجہ سے ملک کا پیسہ ایک محدود طبقہ میں یعنی کیپٹلسٹ گروپ (Capitalist Group) ہی میں رہتا ہے جسکا سمبندھ انگریزوں سے رہتا ہے- انگلینڈ اور امریکہ کی کلونیل پالیسی (Colonial Policy) حیدرآباد میں کام کرتی ہے - میں آنریبل منسٹر سے یہ اپیل کرونگا کہ ہماری صنعتوں میں اسٹیٹ نے کروڑوں روپیہ انوسٹ کیا ہے انہیں عوام کی طرف سے چلانا چاہئیے - اور اس کے لئے جرات کے ساتھ آگے بڑھنا چاہئیے - عوام آپ سے ہر قسم کے تعاون کےلئے تیار ہیں - اور اسی صورت میں اسٹیٹ کی صنعتیں کامیابی کے ساتھ چل سکتی ہیں - اور ان امپلائمنٹ بھی بڑی حدتک اسی سے دور ہوسکتا ہے - میں یہ کہونگا کہ واڈیا صاحب نے انڈسٹریز کی جو رپورٹ پیش کی ہے وہ ہاؤس کے سامنے رکھی جائے - کستور بھائی لال جی کی رپورٹ میں بھی کہا گیا کہ یہاں صنعتیں ان افیشینٹلی (Inefficiently) چلرہی ہیں - مگر انہوں نے دوسرے مقصد کے تحت ایسا کہا - مجھے ایک قصہ یاد آتا ہے جو پنچ تنتر میں ہے . . . .

Mr. Speaker : No story please.

شری وی- ڈی- دیشپانڈے - خیر میں صرف اتنا ہی کہونگا کہ کسی نے شیر کو دیکھکر یہ کہا کہ یہ شیر نہیں ہے کتا ہے - تو کتا ہی سمجھنے لگے - مطلب یہ تھا کہ ان صنعتوں کو بیچ دو - یہ خیال غلط ہے - صنعتوں کو بیچنا نہیں چاہئیے -

کاٹیج انڈسٹریز کے بارےمیں یہ کہا تو جاتا ہے کہ انہیں سلف سفیشینٹ (Self-Sufficient) بنانا چاہئیے مگر میں پوچھتا ہوں یہ کسطرح ہوگا - ظاہر ہے کہ وہ پوری خود بخود تو سلف سفیشینٹ نہیں بن سکتے جب تک کہ آپ کی مدد نہ ہو - میں یہ کہونگا کہ گورنمنٹ کی اس سلسلے میں جو پالیسی ہے وہ تشفی بخش نہیں ہے - البتہ ویورس کی

حد تک کچھ مدد کی جاتی ہے - باقی کاٹیج انڈسٹریز کی جیسی کہ مدد کرنی چاہئیے نہیں کی جاتی - میں حکومت سے یہ اپیل کرونگا کہ کاٹیج انڈسٹریز کی زیادہ مدد کیجائے کیونکہ اس سے بھی ایک حد تک 'ان اپملائمنٹ' کا سوال حل ہوسکتا ہے۔

آخر میں مجھے یہ بھی کہنا ہے کہ کاٹیج انڈسٹریز کے لئے گورنمنٹ نے جو محکمہ بنایا ہے اسکا اڈمنسٹریشن ٹاپ ہیوی (Top-heavy) ہے - اسکو ریڈیوس (Reduce) کیا جاسکتا ہے - حکومت اس جانب توجہ دے -

اپنی تقریر ختم کرتے ہوئے آخر میں میں آنریبل مسٹر فار کامرس اینڈ انڈسٹریز سے اپیل کرونگا کہ ملک کی انڈسٹریز کو بیچا نہ جائے - بلکہ اس میں چلایا جائے اور اسکے لئے جو چیزیں ضروری ہیں وہ اختیار کیجائیں - اگر ایسا کیا جائے تو حیدرآباد کے عوام ہر طرح آپ کا ساتھ دینگے -

شری سید اختر حسین (حمگاوں) مسٹر اسپیکر سر - حیدر آباد میں حکومت کی انڈسٹریز کے بارے میں گذشتہ تیس سال سے جو پالیسی رہی ہے اسکے پیش نظر میں یقین کے ساتھ یہ کہہ سکتا ہوں کہ پولس ایکشن سے پہلے حیدرآباد میں جو نئی نئی انڈسٹریز قائم ہوئی تھیں اور ان میں ترقی کے آثار نمایاں تھے اب دن بدن ان میں انحطاط پیدا ہوتا جارہا ہے - اس تیس سال کے دوران میں حکومت کی پوری صنعتی پالیسی زوال پذیر رہی - جس کی وجہ سے درمیانی طبقہ کے پرائیویٹ کیپٹلسٹس اور پرائیویٹ صنعت کارگھاٹے میں رہے .

Shri Vinayak Rao Vidyalankar His Cut-Motion is only for maladministration, I think.

شری وی. ڈی. دیشپانڈے - میں سمجھتا ہوں کہ ممبرس دونوں پر بول سکتے ہیں -

شری سید اخترحسین - اس زوال کی وجہ یہ بھی کہ مقامی صنعت کاروں سے محکمہ صنعت و حرفت نے مشورہ نہیں لیا - اسکے علاوہ انڈسٹریل ٹرسٹ فنڈ کی کارروائیوں سے لوگوں کو ناواقف رکھا گیا - پچھلے سال اور اس سال بھی مسلسل پریس میں ایجیٹیشن ہوتا رہا ہے اور محکمہ صنعت و حرفت کی مال پراکٹیسز (Malpractices) عوام کے سامنے لائی گئیں - لیکن اسکا کوئی جواب نہیں ملا - باتیں یہ تھیں کہ یہاں کی صنعتوں کو باہر کے لوگوں کے ہاتھوں فروخت کیا جائے - اس وقت تو یہ سوال کچھ رکاھوا معلوم ہوتا ہے - لیکن بار بار یہ سوال ہمارے سامنے آتا ہے کہ ہماری صنعتوں کو باہر کے کیپیٹلسٹوں کے ہاتھوں فروخت کیا جارہا ہے - اس بہانہ کہ حکومت کے پاس روپیہ نہیں ہے - لیکن میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ اگر یہاں کی صنعتوں کو منصوبہ بندی کے تحت چلایا جائے اور یہاں کے لوگوں کے مطالبات کی پلاننگ کی جائے تو کوئی وجہ نہیں کہ صنعتوں کو باہر کے کروڑ پتی سرمایہ داروں کے ہاتھ فروخت کرنیکی نوبت آئے - مثال کے طور پر میں یہ کہونگا کہ سر پور پیپر ملز پولس ایکشن سے پہلے جتنا

پیپر تیار کر کے سپلائی کرتی تھی آج اتنا پیپر تیار نہیں کرتی - اور ساتھ ہی ساتھ نیور پرنٹ کے سلسلے میں جو پلانٹ باہر سے منگوایا گیا تھا وہ کسی نہ کسی وجہ سے پاکستان چلا جاتا ہے - اس طریقہ سے یہاں کی ضرورتوں کو پورا کرنے کے سلسلے میں جن صنعتوں کو انکریج (Encourage) کرنا چاہئے تھا انہیں ڈسکریج (Discourage) کیا جارہا ہے - پولس ایکشن کے بعد جو نئی صنعتیں قائم ہوئی ہیں انکی حالت بھی دن بدن خراب ہوتی جارہی ہے - اس سلسلے میں بریس کو بھی کوئی جواب نہیں دیا گیا - جو اڈوائیزری کمیٹی تھی اسے بھی ختم کردیا گیا ہے - اسلئے میں یہ کہونگا کہ جن صنعتوں کو آگے بڑھانا ضروری ہے اسکے لئے بنیادی طور پر پلاننگ کے تحت کام کیا جائے - فائیو ایر پلان (Five-Year Plan) کے لحاظ سے بھی صنعتوں کی موجودہ صورتحال عوام کی ضرورتوں کیلئے کافی نہیں - اس وقت یہ سوال نہیں کہ صرف نفع بخش صنعتیں قائم کیجائیں - ہمارے سامنے سب سے اہم سوال صنعتی بیروزگاری کو ختم کرنے کا ہے - ہم دیکھ رہے ہیں کہ صنعتی مزدوروں کی بیروزگاری دن بدن بڑھتی جاری ہے - ان حالات کے حل کیلئے میں یہ کہونگا کہ اس ہاؤس کے عوامی نمائندوں کی ایک ایسی کمیٹی تشکیل دیجائے جو صنعتوں پر نگرانی کرے اور مشورے دے - انڈسٹریل ٹرسٹ فنڈ میں جو اجارہ داری پیدا ہوگئی ہے اسے دور کرنا بھی ضروری ہے - ہم دیکھتے ہیں کہ ہمارے ملک میں نہ صرف خام اشیاء زیادہ مقدار میں ملتی ہیں بلکہ یہاں چیپ لیبر (Cheap Labour) بھی ہے - لیکن اس چیپ لیبر کے استحصال سے کیپیٹلسٹس زیادہ سے زیادہ نفع حاصل کرنے کی کوشش کرتے ہیں - محکمہ صنعت و حرفت کی پالیسی یہ ہے کہ اس عمل کو انکریج کیا جائے - اسکے برخلاف مزدوروں کے مطالبات اور حقوق کو کچلا جاتا ہے - یہ پالیسی اسی جاگیردارانہ نظام اور رضاکار دور کی ورثہ ہے - اس میں تبدیلی نہایت ضروری ہے - نہ صرف یہاں کے بڑے سرمایہ داروں کو انکریج کیا جاتا ہے بلکہ باہر کے بڑے سرمایہ داروں کو یہاں آنے کی دعوت دیجاتی ہے - اس لئے کہ وہ یہاں آکر چیپ لیبر کو اکسپلائٹ (Exploit) کریں اور یہاں کی خام اشیا سے خود نفع کمائیں - ہماری حکومت کی یہ پالیسی ہے - اس کے نتیجے کے طور پر میں یقین کے ساتھ کہہ سکتا ہوں کہ گذشتہ دو تین سالوں میں صنعتی بیروزگاری میں زبردست اضافہ ہوا ہے - محکمہ صنعت و حرفت کا یہ فرض تھا کہ وہ ان حالات کی تحقیقات کرواتا کہ کتنے مزدور بیروزگار ہیں - لیکن ایسا کوئی عمل نہیں کیا گیا - بجٹ کے سلسلے میں متعلقہ منسٹر کی جو اسپیچ ہمارے سامنے آئی ہے اسمیں بھی ایسا کوئی اشارہ نہیں کہ گورنمنٹ ایسا کوئی ارادہ رکھتی ہے - پریس میں یہ چیز آچکی ہے کہ لاکھوں کی تعداد میں صنعتی مزدور بیروزگار ہیں - ہم دیکھتے ہیں کہ کئی کارخانے اور فیکٹریز بند پڑی ہیں لیکن تعجب کی بات ہے کہ گورنمنٹ اس جانب کوئی قدم نہیں اٹھاتی - گورنمنٹ کو چاہئے کہ مزدور جو کچلے ہوئے ہیں انکی سپورٹ کرے - سرمایہ دار جو محنت سے روپیہ نہیں کماتے بلکہ مزدوروں کے بل بوتے پر دولت سمیٹتے ہیں گورنمنٹ ان کی حوصلہ افزائی کرتی ہے اور حوصلہ شکنی کرتی ہے تو اوس طبقے کی جو محنت کش ہے جو کچلا ہوا ہے - حیدرآباد کے درمیانی طبقہ کے پرائیویٹ انڈسٹریلسٹ کو ڈسکریج کیا

جاتا ھے اور بڑے انڈسٹریلسٹس کی سپورٹ کیجاتی ھے - یہاں کی بڑی انڈسٹریز کو فروخت کیا جارہا ھے -

پراگا ٹولس کارپوریشن کے تعلق سے بھی بہت سے واقعات پچھلے سال پریس میں آچکے ھیں - اور عوام اس سے واقف ھیں لیکن اس بارے میں گورنمنٹ نے کوئی وضاحت نہیں کی - کیا محکمہ صنعت و حرفت کی ذمہ داری یہ نہیں ھے کہ یہاں کی صنعتوں کو باھر کے بڑے سرمایہ داروں کے ھاتھوں فروخت کرنے سے روکا جائے - میرے پاس اسکا ریکارڈ ھے (جو میں اسوقت ساتھ نہیں لایا ھوں) کہ نواب صاحب رامپور جیسے بڑے بڑے جاگیردار اب انڈسٹریلسٹ بننا چاھتے ھیں - صرف وھی نہیں بلکہ باھر کے بڑے بڑے کنسٹلسنٹوں کا یہ خیال ھے کہ حیدرآباد کی انڈسٹریز کو اپنے ھاتھوں میں لے لیں - لیکن گورنمنٹ ایسی چیزوں پر توجہ نہیں کرتی اور اپنی پالسی کے بدلنے پر آمادہ نہیں نظر آتی - بہت سے مسائل ایسے ھیں جنکو سامنے رکھنے کیلئے وقت نہیں ھے - منافع خوروں کی ھمت افزائی کیجاتی ھے - مزدوروں کو ڈسکریج کیا جاتا ھے - انکی محنتوں کا استحصال کیا جاتا ھے اور انکو انکی محنتوں کا صلہ نہیں دیا جاتا - اسبارے میں کہا جائے تو یہ الزام لگایا جاتا ھے کہ اپوزیشن کی خاطر اپوزیشن کیا جاتا ھے - لیکن غور کرنا چاھئیے کہ کیا یہ سب باتیں اپوزیشن کی خاطر کہی جارھی ھیں - عوامی ضروریات کو پورا کرنے میں ھماری انڈسٹریز ناکام ھوچکی ھیں - اور گورنمنٹ عوام دشمن پالیسی پر عمل کر رھی ھے - جس انداز سے ھمارے ھاں ریمارکس ھوتے ھیں اس سے ظاھر ھو رھا ھے کہ کچھ ھونے والا نہیں ھے - میں مسٹر فار کامرس اینڈ انڈسٹریز سے اپیل کرونگا کہ عوامی نمائندوں پر مشتمل ایک ایسا کمیشن مقرر کریں، ایک ایسی کمیٹی بنائیں جو موجودہ ڈھانچے کو بدلنے کیلئے ایک اسکیم تیار کرے تاکہ ھماری انڈسٹریز کو فروغ حاصل ھوسکے -

شری لکشمن کو نڈا - (آصف آباد - عام) - جہاں تک صنعتوں کا تعلق ھے اب تک اپوزیشن بنچوں کی جانب سے جو کہا گیا ھے وہ کنٹرا ڈکٹری ھے - لیڈر آف دی اپوزیشن نے کہا کہ رضاکار زمانے میں گڑبڑ کی باتیں ھوتی رھیں صنعتوں کے سلسلہ میں ایسی جو باتیں ھوئی ھیں وہ سامنے آنی چاھئیں - اور آنریبل ممبر یہ کہتے ھیں کہ رضاکار زمانے میں یعنی پولیس ایکشن کے پہلے کامرس اینڈ انڈسٹریز ڈپارٹمنٹ نے بہت کچھ کیا ھے . . . .

شری اختر حسین - میں نے یہ نہیں کہا - میں نے یہ کہا کہ بہت ساری انڈسٹریز کو اس گورنمنٹ کے زمانہ میں قائم کرنے . . . .

شری لکشمن کو نڈا - حقیقت کیا تھی وہ لکھی گئی ھے بعد میں معلوم ھوجائیگا -

مسٹر اسپیکر - جب آنریبل ممبر اسکی تردید کررھے ھیں تو اسکو مان لینا چاھئیے -

شری لکشمن کو نڈا - مسٹر اسپیکر سر - پولیس ایکشن کے بعد جہاں تک میں جانتا ھوں انڈسٹریز کے تعلق سے گورنمنٹ کی یہ پالیسی رھی ھے کہ عوام کی فلاح و بہبود اور پبلک کے مفاد کو ملحوظ رکھتے ھوئے انڈسٹریز کو زیادہ سے زیادہ انکریج کیا جائے -

گورنمنٹ کی پالیسی اور ڈپارٹمنٹ کے عہدہ داروں کے عمل میں بڑا فرق پایا جاتا ہے ۔ گورنمنٹ کی پالیسی کے خلاف کئی عہدہ داران عمل کرتے ہیں ۔ اپوزیشن کی جانب سے جو اشارہ کیا گیا ہے وہ بظاہر گورنمنٹ کی طرف ہے لیکن حقیقتاً وہ عہدہ داروں کی طرف جاتا ہے ۔

فیڈریشن آف انڈسٹریل کوآپریٹو سوسائیٹی کے سوا چھ لاکھ روپے کے شیرس حکومت نے خریدے ہیں ۔ معلوم ہوا ہے کہ حکومت نے یہ طے کیا ہے کہ ۲۰ لاکھ روپیہ اس میں انویسٹ کئے جائنگے ۔ اس سال معلوم نہیں کیا طے کیا گیا ہے ۔ اس فیڈریشن سے جیسی کامیابی ہوں چاہیے اتنی کامیابی نہیں ہوئی ۔ ملک کوآپریشن کی کمی کی وجہ سے ایسا ہوا ہے ۔ محض کرٹیسزم (نکتہ چینی) کرنے کے عادی کسی ٹھوس کام کے کرنے کی طرف مائل نہیں ہوتے ۔ ملک کی سب کچھ کرنے کی طرف مائل نہیں ہے ۔ میں خود بورڈ آف ڈائرکٹرس کا رکن ہونے کی وجہ سے واقف ہوں ۔ جبتک ملک کو کسی کام کے کرنے کےلئے تیار نہ کریں پبلک تیار نہیں ہوتی ۔ جہاںتک مجھے معلوم ہے حکومت نے یہ طے کیا ہے کہ جتنے چمڑے کے کارخانے اسٹیٹ میں ہیں انکو فروغ ہو ۔ اپنے ملک کی ضروریات کا خیال رکھتے ہوئے سمال انڈسٹریز اور کاٹیج انڈسٹریز کو ڈیولاپ(Develop) کرنے کےلئے گورنمنٹ نے ارادہ کیا ہے ۔ وہ چاہتی ہے کہ جس قدر بھی ہوسکے انکو انکریج کرے ۔ آنریبل ممبر آف دی اپوزیشن نے کہا کہ کاٹیج انڈسٹریز کو انکریج کرنا چاہئے تاکہ غریب لوگوں کو روزگار کی فراہمی میں سہولت ہو ۔ اگر واقعی سنسیرلی (Sincerely) وہ یہ چاہتے ہیں تو جیسا کہ آنریبل فینانس منسٹر نے کہا وہ ہینڈ لوم کلاتھ کا استعمال شروع کریں ۔ زبانی باتوں سے کچھ نہیں ہوگا ۔ عملی طور پر وہ ہینڈ لوم کلاتھ کو اپنائیں ۔ جبتک ایسا نہ کیا جائے ہمارے مسائل حل نہیں ہوسکتے ۔ سر سلک اور سر پور کے بارے میں ضرور کچھ کانٹروورسی (Controversy) ہے ۔ آنریبل فینانس منسٹر نے کہا ہے کہ سر پور کی انڈسٹری میں کوئی نقصان نہیں رہا بلکہ ۹ لاکھ روپیہ کا فائدہ ہوا ہے ۔ سرسلک کےلئے دو کروڑ روپیہ کی ضرورت ہوگی ۔ جبتک ملک انویسٹ (Invest) کرنے کی طرف مائل نہ ہو ایسی چیزوں کو آگے بڑھانا مشکل ہے ۔ کوآپریٹیو اکانمی کو انکریج کرنے کی ضرورت ہے ۔ پبلک کو چاہئے کہ کوآپریٹیو سوسائٹیز قائم کرے اور عوامی کارکنان اس کام کو اپنے ہاتھ میں لیں مجھے وسواس ہے کہ اگر ایسا کیا جائے تو گورنمنٹ پوری سکتی کے ساتھ انکو انکریج کریگی ۔ ملک کی معاشی بہتری انڈیویجول طور پر کوشش کرنے سے نہیں ہوسکتی کوآپریٹیو بیسس پر کوشش کرنی چاہئے ۔ پیسے کا جب ذکر آتا ہے تو نظام صاحب کے گھر پر بعض لوگوں کی نظر جاتی ہے ۔ لیکن میں سمجھونگا کہ یہ کام اس طرح سے نہیں کیا جاسکتا بلکہ جیسا کہ بعض آنریبل ممبرس کا خیال ہے دل کو تبدیل کرنے کی ضرورت ہے ۔ دل کی تبدیلی کسطرح سے کی جاسکتی ہے اعتقاد کی بات ہے ہم سب بیٹھکر اس پر غور کرسکتے ہیں . . . . .

شری وی ۔ ڈی ۔ دیشپانڈے ۔ آپ تو اس میں اکسپرٹ (Expert) ہیں ۔

شری لکشن کونڈا - ہم کنسٹرکٹیوبیسس (Constructive Basis) پر بیس ل ڈیولمنٹ کے مسائل کو لانے کی کوشش کریں تو اچھا ھوگا - مجھے یقین ھے کہ اس عرض کے لئے کافی پیسہ مہیا ہوسکے گا - نظام صاحب کے بارے میں فکر کرنے کی ضرورت نہیں ھے - ڈیتھ ڈیوٹی ایکٹ (Death Duty Act) آ رہا ھے - بینس کو اس سے فائدہ ھوگا - ایسے لوگوں کے پاس جو پیسہ ھے آ جائیگا - صبر کرنے کی ضرورت ھے - ایک اور چیز جس کی طرف میں دھیان دلاؤنگا وہ یہ ھے کہ اس ڈپارٹمنٹ میں سچ مچ خرابی ھے - جہاں تک مجھے علم ھے اس کی طرف سابقہ آنریبل منسٹر نے بھی توجہ کی تھی اور اب بھی کی جارہی ھے - کاٹیج انڈسٹری کی حد تک میں سمجھتا ہوں کہ بابندگی کے بارے میں جو اسٹاف ھے وہ ایک عرصہ سے بیکار ھے - سنیے ھیں کہ کوئی نئی اسکیم آرھی ھے لیکن فیاض سے نہ طوری پر مل رھی ھے جس سے ہزارہا روپیہ وصول حرج ہو رہا ھے - اس خصوص میں اسٹمیٹس کمیٹی میں بھی غورنہیں کیا جاسکا - اسلئے میں یہ کہونگا کہ قوم کے روپیہ کا غیر مناسب طور پر استوگ (अुपयोग) ہو رہا ھے - عام طور پر اس ڈپارٹمنٹ میں جو خرابیاں ھیں انکو دور کرنے کے متعلق آنریبل منسٹر صاحب دھیان دیں تو ٹھیک ھوگا - اور اس ڈپارٹمنٹ میں جو بد عنوانیاں ہورھی ھیں انکی طرف خصوصی توجہ کی جائے - مجھے یقین ھے کہ مستقبل قریب میں سب کچھ ٹھیک ہو جائیگا - اسلئے میں آسا رکھتا ہوں کہ انورنس بحس نے جن مقاصد کے تحت کٹ موشنس پیش کئے ھیں وہ پورے ہو جائینگے - بس ان کا بھی یہ فرض ہوجاتا ھے کہ وہ اپنے کٹ موشنس واپس لے لیں -

श्री लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल अपोजिशन बेंचेस की जानिब से अिंडस्ट्रीज (Industries) के सिलसिले मे जो गरम तकरिरे हुअी है मैने अिन्हे पूरे तौर पर सुना। लेकिन मुझे अफसोस है कि अिन्होने अिस बात पर ध्यान नही दिया कि हैदराबाद मे जिस वक्त अिंडस्ट्रीज शुरू की गअी थी, अुस वक्त वॉर टाअिम (War-time) था। वॉर टाअिम मे अिंडस्ट्रिज मे पैसा मिलता है किंतु अिस वक्त स्लप (Slump) था। अब चुकि वॉर खतम हो गअी है, अिस लिये अिंडस्ट्रीज की तरफ तवजे की जा रही है।

شری وی - ڈی - دیسپانڈے - پیس ٹائیم (Peace time) میں تو انڈسٹریز زیادہ ڈیولپ (Develop) ہوسکتی ھیں -

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल अगर आप सही बात जानना चाहे तो मै अिन चीजो को अच्छी तरह बता सकता हू कि पिछे की गव्हर्नमेंट ने जो पोलिस ॲक्शन के पहले थी अुसने किस तरह हमारी अिंडस्ट्रीज को मुतासिर किया।

شری وی - ڈی - دیشپانڈے - ہم بھی تو وھی کہتے ھیں -

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल मै भी अिस सिलसिले मे अिस के साथ हू लेकिन गलत फहमी की जा रही है। मुझे यह अर्ज करना है कि क्या व्हिजिटेबल प्रॉडक्टस (Vegetable Products) बायोकेमिकल (Bio-Chemical) प्रागा टूल्स (Praga-Tools) और नेफो (Nafo) गव्हर्नमेंट के पैसे पर चलाने की बात कहते है ? लेकिन मै यह कहूगा कि गव्हर्नमेंट के

पैसे पर अिडस्ट्रीज चलाअी जाये तो अुसकी परवा किसे होगी ? वहा जो काम करनेवाले होगे वह दस बजे आयेगे। और चार बजे वापस चले जायेगे। क्योकि यह गव्हर्नमेट के पैसे से चलाअी जायेंगी। अगर खुद अुनका पैसा होगा तो अुनको अच्छा काम करने का अेहसास होगा। अिस के बाद मुझे यह अर्ज करना है कि आय टी अेफ (I T F) के मुताबिक अेक अॅडवायजरी कमेटी मौजूद है। अुसका कॉन्स्टिटयुशन (Constitution) है और अिस के मुताबिक वह काम कर रही है। हमारे अेक दोस्त ने कहा कि वॉर टाअिम मे जितना पेपर बनता था अब अुतना पेपरनही बनता कि वह काफी हो सके। लेकिन मै कहूगा कि अब १८ या २० टन कागज बनाया जाता है। अुस वक्त १६ टन से जियादा नही बनता था। अेक और चीज के मुतालिक कहूगा कि बडी बडी मशिने आचुकी है और अुनको फिट् करने और चलाने के बिना और कोअी चारा नही। बिल्डिग का कन्स्ट्रक्शन होचुका है। हमारा प्रोग्राम है कि अुससे पचास टन कागज बनाया जाय। लेकिन कम से कम २० या ३० टन कागज तो बनाया जा सकेगा। हमने अपना सोना देकर लोहा खरीदा है। क्या अुसको मिट्टी मे तबदील करना चाहते है ? ख्वाह हमे कितनी भी तकलिफे हो हम अुसको चालु करेगे। आप के अुस वक्त के दोस्तो की वजेह से हमारा रुपया बरबाद हुवा।

شری وی - ڈی - دیسپانڈے - یہ حو آپ "آپکے دوست" کہہ رہے ہیں میں کہتا ہوں کہ رضاکار زمانے کا ہمارا کوئی دوست نہیں ہے -

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल आपके दोस्तो से मेरा मतलब आपकी तरफ नही है।

شری وی - ڈی - دیشپانڈے - پی - ڈی - ایف - کے آنرسل ممبرس پر غلط الزامات نہ لگائے جائیں -

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल. ऑनरेबल मेम्बर पी डी अेफ ने कहा है अुसका जवाब दे रहा हू और वे खुद भी जानते है। जाननेके बावजूद भी मौजुदा गव्हर्नमेटपर नुकताचिनी की गयी है। अिस लिये जवाब देना है।

अेक और चीज यानी ऑअिल सीड्स् (Oil Seeds) के मुतालिक मै कहूगा। हैदराबाद से ऑअील सीड्स् बाहेर फरी (Free) जाते है। मगर वह ऑअिल सीड्स यहा के अिडस्ट्रीज के लिये खरीदते है तो अुस पर सेल्स टॅक्स लिया जाता है। अिन से जो तेल निकलता है वह यहा अुतना नही खप सकता। दूसरी चीज यह है कि रेल के डब्बे बराबर नही मिलते। क्योकि अेन् अेस रेल्वे के बहुत कम डब्बे है। खल्ली वहा जाकर बनती है। हालाकि यह खल्ली किसानो के खेतो के लिये बहुत काम आती है।

सिर सिल्क के मुतालिक मै यह कहूगा कि यह न सिर्फ हैदराबाद स्टेट और अिडीया बल्कि अेशिया मे पहली चीज है। हमे फकर है। लेकिन चुकि अिसका फन्नी काम जानने वाले लोग हिदुस्थान मे कम है अिस लिये बाहर के टेक्निशियन और बाहर के लोगो पर मजबुरन हमे डिपेड (Depend) करना पडता है। जब यहा के लोग तयार हो जायेगे तो हम अुनसे काम लेगे। हमको अपनी अिडस्ट्रीको बढाना है। मैसूर गव्हर्नमेट को मालगुजारी से ४५ फीसद टॅक्स मिलता है। और बकिया टॅक्स अिडस्ट्रीज से हासील होता है। लेकिन हैदराबाद मे ७५ फीसद टॅक्स मालगुजारीसे वसूल होता है। अिडस्ट्रीज से कुछ जियादा टॅक्स वसूल नहीं होता। अैसी सूरत मे यह कहा जा रहा है कि किसानो की आमदनी

निकाल दी जाय। लेकिन यह कैसी निकाली जा सकती है? अिन सब चीजो पर सोचना पडेगा। मै यह साफ बता देना चाहता हू कि सिर्फ टॅक्सो की वजहमे मुल्क तरक्की नही कर सकता, बल्कि अिडस्ट्रीज और सनअतो को तरक्की देनेसे ही मुल्क तरक्की कर सकता है।

شری انا جی راؤ گوانے (پربھنی) - صنعتوں کے بارے میں اپنے خیالات کا اظہار کرنے سے پہلے میں اس ڈپارٹمنٹ کی جو رپورٹ سنہ ۱۹۵۰ء - ۱۹۵۱ء تک شائع ہوئی ہے اسمیں صنعتوں اورخصوصاً میجر صنعتوں کی جو ترقی بتائی گئی ہے وہ ہاؤس کے سامنے پڑھکر سناتا ہوں -

(*April* 1950 *to March* 1951)

Osmanshahi Mills, Ltd	Being expanded from 24 to 708 spindles and 619 looms to 37,788 spindles and 902 looms
Azam Jahi Mills, Ltd	Being expanded from 19 to 944 Spindles and 420 looms to 13,136 spindles and 728 looms.
Nizam Sugar Factory	Being expanded to increase production from 20,000 tons to 50,000 tons of sugar per annum
Praga Tools Corporation, Ltd	
Taj Glass Works, Ltd	..
Sirpur Paper Mills, Ltd .	Being expanded to increase production from 15 tons per day to 40 tons paper per day by 1952.
Sirsilk Ltd .. .	..
Singareni Collieries Co. Ltd.	..
Power Alcohol Factory	Being expanded to increase production from 480,000 gallons to 600,000 gallons rising to 900,000 per annum by 1952.

تو یہ جو دو میجر صنعتیں ہیں سر پور پیپر ملز اور سر سلک ملز ان کے متعلق یہ سوچا جارہا ہے کہ انہیں باہر کے کیپٹلسٹس کو بیچ دیا جائے - ہمارے آنریبل وزیر کامرس اینڈ انڈسٹریز سے جب یہ سوال پوچھا گیا تھا کہ کیا یہ انڈسٹریز نافع سے نہیں چل رہی ہیں جسکی وجہ سے انہیں بیچا جارہا ہے تو انہوں نے کہا تھا کہ اس میں گورنمنٹ کی مصلحت ہے۔ فائدہ یا نقصان کے متعلق کچھ نہیں کہا گیا - صرف یہ کہا گیا کہ اس میں گورنمنٹ کی مصلحت ہے - میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ جب یہ صنعتیں خاص طور پر سرپور پیپر ملز نافع سے چل رہی ہے اور کوئی نقصان نہیں ہو رہا ہے تو اسے کیوں

فروخت کردیا جارہا ہے ؟ اگر ہم اخراجات کی اسکروٹنی کریں تو معلوم ہوگا کہ ایک ایک افسر کو ہزاروں روپیہ تنخواہ دیجا رہی ہے اور وہ یہ تنخواہ لیکر بھی کام نہیں کرتا ۔ مال اڈمنسٹریشن جاری ہے ۔ اگر تحقیقات کیجائے تو لاکھوں کا غبن پایا جائیگا ۔ یہ سب کیا پٹلسٹس وہاں بیٹھکر کرتے ہیں تاکہ وہ گورنمنٹ سے سیر ملز خریدلیں اور گورنمنٹ مجبور ہوجائے کہ وہ ان کیپٹلسٹوں کے ہاتھ اسے ملز فروخت کردے ۔ اگر ہم تحقیقات کرائیں تو ان سب باتوں کا پتہ چلے گا ۔ ہماری جو مشنری (۳۰-۳۰ ۔۳۰ ۔ ۴) روز بندرگاہوں پر پڑی رہتی ہے اسکے بناء ہزاروں روپیہ کا ڈیمریج (Demurrage) دینا پڑتا ہے ۔ اسی طرح دوسری صنعتوں کو ہماری غفلت کی وجہ سے جو نقصان ہوتا ہے اوسکی طرف توجہ نہیں کیجاتی ۔ بلکہ بڑی صنعتیں کیپٹلسٹوں کے ہاتھ فروخت کرتا جا رہے ہیں ۔ جب اس پر اعتراض کیا جاتا ہے تو ٹریژری بنچس کی جانب سے کہا جاتا ہے کہ چلئے آپ ہم مل کر کو آپریٹ ن کرینگے اور کوئی اسکیم پیش کیجئے ۔ میں یہ کہونگا کہ کیا بڑے بڑے کیپٹلسٹوں اور پرائیویٹ انٹر پرائزرس کو دینے سے کام چل سکیگا ؟ حکومت کہتی ہے کہ بڑی بڑی صنعتوں کے قیام کیلئے پیسے کی ضرورت ہے ہمارے پاس کے جو کیپٹلسٹس ہیں ان سے کام لیا جاسکتا ہے ۔ لیکن یہ کہا جاتا ہے کہ جو کیپٹلسٹس ہیں وہ عام طورپر پیسہ انویسٹ کرنا نہیں چاہتے ، وہ وسواس نہیں رکھتے اور باوجود کیپٹلسٹس ہونے کے ان صنعتوں کو نہیں چلاسکتے ۔ کیا یہ کام حکومت کا نہیں ہے ۔ اپوزیشن پارٹی کا اس میں جہاں تک تعلق ہے وہ مدد کرنے کے لئے تیار ہے ۔ لیکن سوال پیسہ کا ہے جسکی حکومت محافظ ہے ۔ کاٹیج انڈسٹریز کے بارے میں میں زیادہ عرض نہیں کرونگا ۔ ایک آنریبل ممبر نے فرمایا کہ وہ اس انڈسٹری سے ہمدردی رکھتے ہیں اور اس اصول پر عمل بھی کرتے ہیں ۔ میں یہ پوچھنا چاہتا ہوں کہ جب ٹریژری بنچس کے آنریبل ممبرس ان صنعتوں سے ہمدردی رکھتے ہیں تو ہینڈ لوم کے ساتھ ساتھ دوسرے کپڑے بھی نہیں ۔ اس سے معلوم ہوگا کہ حکومت دوسری انڈسٹریز سے کتنا کوآپریشن کرتی ہے ۔ میرا مقصد یہ نہیں کہ کاٹیج انڈسٹریز اور دوسری صنعتوں کا مقابلہ کیاجائے ۔ بلکہ حیدرآباد میں جو کچھ صنعتیں ہیں ان سب کو ترقی کے مواقع دینا ضروری ہے ۔

آنریبل منسٹر فار کامرس اینڈ انڈسٹریز سے مجھے ایک اور سوال پوچھنا ہے کہ ہماری صنعتوں کو باہر کے لوگوں کے ہاتھوں کیوں فروخت کیا جارہا ہے ؟ یہاں کے کیپٹلسٹس جب انہیں خریدنا چاہتے ہیں تو انہیں تو گورنمنٹ بیچنا نہیں چاہتی ۔ اگر آنریبل منسٹر یہ چاہتے ہیں کہ میں یہاں کے خریداروں کے نام بتلاؤں تو میں اسے بھی بتلانے کیلئے تیار ہوں ۔ وہ حکومت کی نگرانی میں کام کرنے کیلئے تیار ہیں ۔ اسکے باوجود باہر کے لوگوں کے ہاتھوں اسے فروخت کیا جارہا ہے ۔ کہا جاتا ہے کہ اسمیں گورنمنٹ کی مصلحت ہے ۔ مگر ہماری انڈسٹریز باہر کے لوگوں کے ہاتھوں فروخت کر کے یہاں کے بیسں بلڈنگ کاموں کے لئے عوام پر ٹیکسس کا بار ڈالنا ٹھیک نہیں ۔ یہ سمجھنے کی کوئی وجہ نہیں کہ یہاں کے لوگ ان صنعتوں کو چلانے کی اہلیت نہیں رکھتے ۔ اس خامی کو دور کرنا چاہئے ۔

ایک آنریبل ممبر نے صنعتوں کی ترقی کیلئے آنریبل ممبرس آف دی ہاؤس کی ایک کمیٹی بنانے کی جو تحریک پیش کی ہے اسکی تائید کرتے ہوئے میں اپنی تقریر ختم کرتا ہوں -

श्री विनायकराव विद्यालकार अध्यक्ष महोदय मै अिस बात पर अपोजिशन और सारे हाअुस को धन्यवाद देता हू और शुकरिया अदा करता हू कि जितना भी मेरा बजेट या अुसके मुतालिक छोटी और कम स्पीचेस हुअी और दूसरे मिनिस्टर्स को जैसे जवाबात देने पडे वैसी जरूरत मेरे लिये नही है। सिर्फ चद चीजे कही गअी और वे भी बोलनेवालो को मालुमात न होने या कम होने की वजेह से कही गअी है। मसलन अभी यह कहा गया की जो मशीने मगवाअी गअी हं वे वैसी ही पोर्ट पर पडी हुअी है। अिन्हे कोअी लानेवाला नही है। जैसे अुसे लानेसे माजूर है। मगर यह अुस समय की बात है जब की यह गव्हर्नमेंट आपकी नही थी। अिसके सिवाय और कोअी चीज नही। अुस वक्त शुगर मिल्स की मशिनरी मगवाअी गअी थी। डिमरेज दिया गया। अिसको कअी साल गुजर गये। लेकिन अिसका आक्षेप अब हो रहा है। यह भी आक्षेप हुवा की सिरसिल्क मे अितना लॉस (Loss) क्यो होरहा है और अिसके लिये अेक कमिटी मुक्रर की जाय। मगर जब सिरसिल्क अभी खडा ही नही हुवा है तो लॉस का सवाल ही क्या है ? यह सवाल तो अुस वक्त पैदा होगा जब की पेसा जियादा खर्च होरहा हो और अुत्पन्न कम हो रहा हो। बार बार कहा जाता है कि अवाम की कमिटी मुक्रर की जाय। मगर हम भी तो अपने आप को अवाम से अलग नही समझते। अवाम को हम पर कॉनफिडन्स है। फिर अिन कमिटियो की क्या जरूरत है ? यह सही है कि गव्हर्नमेंट ने अपने हिसाब किताब देखने के लिये वाडिया कमिटी मुक्रर की थी। अुसने अपनी रिपोर्ट पेश की। अिसके लिहाज से जो गलतिया थी वे ठीक कर ली गअी मगर सिर्फ मालूमात कम होने की वजह से यह सवाल अुठाया गया। अिसके सिवाय कोअी बात नही है। कपनियो का हिसाब व किताब देखा जाता है। ऑडिटर्स मुक्रर होते है। वे हिसाब देखकर यह बताते है कि चद गलतिया हुअी है अिनको दुरूस्त कर लिया जाय। अिसी गरज से हुकूमत ने वाडिया कमिटी को मुक्रर किया था। अुसने हिसाब की जाच की। अिसके बावजूद यह कहा जाय की अेक जनरल बॉडी कमिटी मुक्रर की जाय और फिर पूरा हाअूस अिसकी जाच करे तो यह तरिका ठीक नही होता। वाडिया कमिटी ने हिसाब व किताब देखकर अपनी राय दी। कअी गप्पे अुडाअी जाती हं कि वे पैसा लेकर भाग गये। मगर हम क्या करे ? अुस वक्त की गव्हर्नमेंट थी अुस वक्त अैसा हुवा मगर बादमे हमको मालूम होगया। गव्हर्नमेंट अिसकी जरूरत नही समझती की अब कोअी कमिटी मुक्रर की जाय।

यह कहा गया कि सिरसिल्क और सिरपूर पेपर मिल्स बेची जारही है। हम अिडस्ट्रीज तो नही बेचते। अिडस्ट्रीज तो यहा की यही रहेगी। कोअी अुन्हे अुठाकर तो नही ले जारहा है ? मॅनेजिंग अेजन्सिया आज से नही पहले से चल रही है। आपका खियाल है कि सारी अिडस्ट्रीज नॅशनलाअीज (Nationalise) करली जाये और सारी अिडस्ट्रीज को गव्हर्नमेंट ही चलाये और किसी प्रायव्हेट पार्टी को चलानेका मोका न दिया जाय। यह अलग चीज है। मगर गव्हर्नमेंट की अैसी पॉलीसी नही है मै आपको बतला देना चाहता हू। कहा जाता है कि साजिशें होरही है। किसकी साजिश होरही है ? क्या मुझे अिसमे कुछ मिलने वाला है ? या किसी को कुछ मिलनेवाला है ? दूसरी भी अिडस्ट्रीज की मॅनेजिंग अेजन्सिया है।

شری لکشمن کونڈا ۔ یہاں کسی قدر غلط فہمی ہو رہی ہے ۔ آنریبل منسٹر انڈسٹریز کے نیشنلائزیشن (Nationalisation) کے بارے میں وضاحت فرمائیں تو مناسب ہے ۔

श्री विनायकराव विद्यालकार हमारे गव्हर्नमेंट की वही पॉलिसी है जो गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया की है। अगर कोअी गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया की तरफ से प्रायव्हेट अेजन्सी के लिये आते है तो हम देखते है कि वहा भी बडे बडे फर्मस अिडस्ट्रीज और कारखाने अिसी तरीके से मॅनेजिंग अेजन्सीज रखते है। अेक ऑनरेबल मेम्बरने दरियाफ्त किया कि नॅशनलाअिज करने मे गव्हर्नमेंट की क्या पॉलिसी है? हमारी पॉलिसी यही है कि बाज अिडस्ट्रीज बेशक गव्हर्नमेंट ही की रहेगी, और है। मसलन् अिलेक्ट्रिसिटिकी अिडस्ट्रीज गव्हर्नमेंट की रहेगी। कोल माअिन्स गव्हर्नमेंट की रहेगी। गोल्ड माअिन्स गव्हर्नमेंट की रहेगी। अिसके सिवाय और भी अिडस्ट्रीज गव्हर्नमेंट की रहती है। अगर अिन्हे गव्हर्नमेंट चला सके तो चलायेगी न चलासके तो मॅनेजिग अेजन्सीज या कोऑपरेटिव्ह डायरेक्टर्स के जरिये चलायेगी। आप कहते है की सिरसिल्क कॅपिटॅलिस्टो को दे रहे है, अगर पैसा नही है तो निजाम का पैसा क्यो नही लेते। खैर निजाम का नही लिये बिर्ला का लिये आपका क्या नुकसान होगा? वह बडा आदमी है यह छोटा आदमी है। वैसा ही कॅपिटॅलिस्ट है। यह सब बेकारी दूर करने के लिये ही तो किया जाता है। आपको मालुम है कि जब सिरसिल्क चलने लगेगी तो अुसमे साडेतीन हजार मजदूर काम करने लगेंगे। हमारे पास तो जितना पैसा था हम लगा चुके। जब और लगाना है तो दूसरे तरफ से लेनाही पडेगा। अगर हम और पैसा अिसी पर लगा देंगे तो यह आपका तुगभद्रा प्रॉजेक्ट कैसे बनेगा? दूसरे काम कैसे होगे? अखिर कोअी न कोअी तरिका तो निकालनाही पडेगा। अिसलिय गव्हर्नमेंट ने यह सोचा कि मॅनेजिग अेजन्सी किसी न किसी को दी जाये। हम अुस आदमी को यह तो नही कह रहे है कि तुम यहा से पैसा लेजाकर कलकत्ते मे बैठकर मजा करो। अुसमे प्रामिज ले रहे है कि अितना पैसा लगावो अैसा काम करना होगा और दो साल मे यह पूरा काम करना होगा अिस तरह डायवल्ज (Divulge) करने मे कोअी बुराअी तो नही। गव्हर्नमेंट का अिसमे ५० फिसद अिंटरेस्ट होगा। आज की गव्हर्नमेंट गैर जिम्मेदार गव्हर्नमेंट नही है कि जो चाहे कर ले यह गव्हर्नमेंट पूरी जिम्मेदार गव्हर्नमेंट है और जो कुछ करती है हैदराबाद के फायदे के लिये ही करती है। क्या साडेतीन हजार मजदूरो को रोजगार पर लगाना फायदे की बात नही? कहा जाता है कि हम हेजिटेट (Hesitate) कर रहे है। कौन हेजिटेट कर रहे है? क्या किसी का डर है? हम ने तसफिया किया है कि देंगे। लेकिन अैसाही नही देदेंगे। टर्मस (Terms) के साथ देंगे। जो चीज होगी पक्की होगी। अिस तरह नही देंगे कि गव्हर्नमेंट का नुकसान होजाय। गव्हर्नमेंट किसी तरह से हेजिटेट नही कर रही है। यह चीजें सोच विचार कर के की जायेंगी की अुनको किस तरह से चलाया जाय। अेक चीज कही गअी जिसका जवाब मैंने सवालात के जवाबात के वक्त यह दिया है की गव्हर्नमेंट की मसलहत है। आपने समझा होगा कि जवाबात के वक्त वैसा जवाब दिया गया है। लेकिन यह कोअी छुपी हुअी चीज नही है। सिरसिल्क और सिरपूर दोनो अेक के नजदीक अेक है। दोनो मे मेलजोल है। अेक फॅक्टरी के बगैर दुसरी को नही चला सकते। अितजाम को ठीक रखने के लिये अैसा करना पडता है। बहेरहाल कुछ वजेह है अिसलिये दोनो को अेक साथ देना पडता है। आप ले ले, मै आपको अेक दे देता हू। हमको आनद होगा। सिरसिल्क जायेगी सिरपूर बच जायगी। हमको भरोसा था कि पब्लिक हमको जानती है हम जो कुछ करेगे अुस पर भरोसा किया जायेगा। अिसलिये हमने अिसकी खूब जाचकर के अैसा तसफिया किया है।

अेक चीज यह है कि कॉटेज अिडस्ट्रीज (Cottage Industries) और लार्ज स्केल अिडस्ट्रीज (Large scale industries) मे डिफरन्स (Difference) करना चाहिये। अब भी करते है। मैंने कब कहा कि नही करना चाहिये? लार्ज स्केल अिडस्ट्रीज के साथ जैसा करना चाहिये वैसा करते हैं, और कॉटेज अिडस्ट्रीज के साथ जो करना चाहिये वही करते है। लार्ज स्केल अिडस्ट्रीज के मुकाबले मे कॉटेज अिडस्ट्रीज को १० फिसद प्रिफरन्स (Preference) दिया जाता है। आज हमारी जनता भी और कओी अफसर भी कॉटेज अिडस्ट्रीज के लिये काम कर रहे है। क्यो कहा जाता है कि डिफरन्स नही किया जाता? आक्षेप आक्षेपके लिये किया जाता है। यह खियाल अिसलिये पैदा हुआ कि यह कहा गया और यह तरिका बतलाया गया कि अिडस्ट्रीज के लिये पैसा हासिल करने के लिये करन्सी नोट्स क्यो नही छापे जाते? अच्छा है, खुशकिस्मतीसे प्रिंटिंग का सेगा भी मेरे तहत है। लेकिन अैसी प्रिंटिंग के क्या नतायज होते है हम अिससे पहले देख चुके है। अब अैसा तजरूबा करने की जरूरत नही है। अिसके सिवाय प्रिंटिंग करना हमारे अेखतियार मे नही है। अलबत्ता चोरी छुपे अेक रुपये के नोट्स छाप सकते है। आज जो बडी महगाओी चल रही है अुसके बहुतसे कारणोमेसे सबसे बडा कारण यह है कि लढाओी के जमाने मे नोट प्रिंट किये गये थे। अैसे नोट्स जिनके लिये कोओी बैंकिग (Banking) नही थी। अिस वास्ते मै आपके अिस मशविरे को माननेके लिये तयार नही हू। अिसकी वजह से जो मुसिबत आती है अुसमे मै जियादती करना नही चाहता हू। यह तरिका मुबारिक हो अुन लोगो को जो अिस तरिके से पैसा जल्द जल्द हासील कर लेते है। अगर अैसा किया जाय तो फिर तो निजाम सरकार का पैसा लेने की जरूरत न होगी। जितना चाहे पैसा प्रिन्ट होकर आसकता है। लेकिन अैसी बात नही है। बहुतसी बाते न मालुम होने की वजेह से कही जाती है। कहा जाता है कि करोडो रुपये खर्च किये जाते है और जनता को कुछ भी नही मालुम होता की क्या हो रहा है। मैंने यहा ६५ लाख रुपयो का डिमाड किया है। ६५ लाख का फिगर (Figure) सूनने के बावजूद कहा जा रहा है कि करोडो रुपये खर्च किये जाते है। ६५ लाखके ६५ करोड होगये। यह अैसा ही किस्सा है कि अेक आदमी को बडी भूख लगी। वह होटल मे गया। वह पटापट गोल गप्पे से मिठाओी दहीबडे, लड्डू सब कुछ खा गया और होटेलवाले से कहने लगा की मेरी प्यास नही बुझी ।

अगर आप किसी अिडस्ट्रीके मालिक हो और मजदूर रखकर काम करते हो तो मालूम होगा कि आय् टी अेफ लोन (Loan) देता है। लेकिन अगर यही लोन मजदूरो में बाटा जाय तो चार चार रुपये आयेंगे। अिस लिये आय् टी अेफ का सबध सब के साथ नही हो सकता। गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया की पॉलिसी के मुकाबिले मे क्या कम्युनिटि प्रोग्राम निकाला गया है मालूम नही। यह अेक गलतफहमी की चीज है। वहा रॉ-मटेरियल का प्रोग्राम निकाला गया है। गव्हर्नमेंट ऑफ अिडियाके अिडस्ट्रियल प्रोग्राम बडे बडे है। अैसा नही है कि गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया अिडस्ट्रीज की तरफ नही देख रही है। सेदरी, बगलोर, और विजगापटम मे बडे बडे कारखाने है। जहाज, टेलिफोन और लोकोमोटिव्ह के बडे बडे कारखाने है। गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया के बडे भारी अिडस्ट्रीज है। गव्हर्नमेंट ऑफ अिडिया की पॉलिसी के बारे मे जितने जल्दी जल्दी सवाल किये गये है मै भी अुनके अुतने ही जल्दी जल्दी जवाब दे रहा हू। अेक महाशयने यह कहा कि गव्हर्नमेंट की पॉलिसी मजदूरो को कुचलने की पॉलिसी है। अिसका अुत्तर यह है कि हुकूमत की पॉलिसी यह है कि मजदूरो को न कुचला जाय।

हमारे यहा अेक ताज ग्लास वर्क्स फॅक्टरी है जो नुकसान मे चल रही है । हमारे अिंडस्ट्रियल अेक्सपर्ट ने यह ओपिनियन (Opinion) दिया है कि अिसको निकाल दिया जाय। मगर अिस खियाल से कि साडेपाच सौ मजदूर जो अुसमे काम करते है अुनको पालना है अिसको चलाया जारहा है।

सिरपूर पेपर मिल्स के मजदूरो के बारे मे भी कहा गया है। मै हाअुस की अित्तला के लिये कहना चाहता हू कि वहा के मजदूरो को दो महिने की तनखा बोनस दी गअी है। गव्हर्नमेंट की पॉलिसी यह है कि मजदूरो के साथ किसी किसम का बुरा व्यवहार न होना चाहिये। लगाने वाले अिल्जाम लगा देते है। मगर यह बेकारसी चीज है।

आय् टी अेफ के बारे मे बहुत कुछ कहा गया है। बदअितजामी बदअितजामी सब बोलते है कि बदअितजामी है। मगर वह क्या बद अितजामी है यह नही बोलते है। आय् टी अेफ मे काम नही होता वह अिनसालवेंट (Insolvent) है। बात यह है की यह चीज भी विरसे मे मिली है। अच्छाअिया जैसे विरसे मे मिली है वैसे ही अिनसालव्हन्सी भी विरसे मे मिली है। आय् टी अेफ जब कायम किया गया तब पहले अेक करोड रुपया मुनाफा आया था। अिसके बाद पोनेपाच करोड मुनाफा आया। अिंडस्ट्रीज के शेअर्स खरीदे गये। और बहूतसे अिंडस्ट्रीज को लोन दिया गया। जो लोग तिजारत करते है या बेपार करते है या अिंडस्ट्रीज चलाते है अुनको मालूम है कि तिजारत मे नुकसान भी होता है और फायदा भी। अिसमे घबराने की क्या बात है? गव्हर्नमेंट को भी व्यवसाय मे नुकसान होता है तो वो घबराती नही। फिर भी मै आपके सामने कहना चाहता हू कि आय् टी अेफ ने जो लोन्स दिये है वे अिस गव्हर्नमेंट के दिये हुअे नही है जो तीन महिनेसे काम कर रही है या पिछले अठारह महिनो से काम कर रही है। अिस गव्हर्नमेंट के जमाने मे अबतक लोन्स नही दिये गये। जो लोन पहिले दिये गये है अुनको भी वसूल करनेकी कोशिश की जाती है। और वसूल किये जारहे है या शेअर्स खरीद लिये जारहे है। अल्टिमेटली (Ultimately) मै समझता हू की सत्तर ७० फिसद लोन्स वसूल होजायेंगे। अिसमे बद अितजामी का सवाल कुछ नही है। फॅक्टरीज के मॅनेजिंग अेजन्टस के तोरपर आय् टी अेफ काम कर रहा है। मै आपको बतादेना चाहता हू कि अुन फॅक्टरीज का जो फायदे से चल रही है हमारे पास आकडा है। निजाम शुगर फॅक्टरी मे सन् १९५० अिसवी मे १,९६३५ टन्स शक्कर तैयार हुअी। सन् ५१ मे २३,९९४ टन, और अिस साल ३८,६३५ टन शक्कर तैयार हुअी। अिससे जाहिर होगा की पैदावार मे कमी नही बल्कि बराबर प्रोग्रेस हो रहा है। अिसी तरह सिंगारेनी कोल-माअिन्स से सन् १९५० मे ११,६२,५०६ टन कोयला निकाला गया। सन् १९५१ मे १२,०७,२३३ टन और अबतक याने पाच माह मे ५६,४००० टन कोयला निकाला गया। अखीर साल तक यह मिकदार १३ लाख टन तक जाने की अुमीद है। अिसी तरह सिरपूर पेपर मिल्स मे सन १९५० मे ३,७३८ टन कागज बना था। सन ५१ मे ४,७५७ टन बनाया गया। अिससाल पहले दस माह मे ४,६४१ टन कागज तयार हुआ है। अखीर साल तक ५ हजार या साडेपाच हजार तक यह मिकदार पहूच जायगी। अिसी तरह और जितने मिल्स आय टी अेफ के तहत चलरही है अुनमे नुकसान तो नही हो रहा है। यह कहदेना की बदअितजामी हो रही है, अुसको रोकाजाय तो मै समझता हू कि वे फिगर्स (Figures) और फॅक्टस (Facts) मालूम न होने की वजेह से और अखबारात जो खबरे फैलाते है अुनकी वजेहसे कहा जाता है। यह अेक बडा रोग है की बुरी खबर बडी जल्दी फैलाअी जाती है। और लोग सही चीजें भूल जाते है। जिसकी वजेह से बदनामी,

होती है। यहा कोअी अैसी चीज नही है। जहा तक मै देखता हू यह होता है कि हमारे अिडस्ट्रीज प्रोग्रेस कर रही है। अिडस्ट्रीज डिपार्टमेंट का काम सिर्फ यह है कि वह लोगो को सक्सेसफुल (Successful) रास्ता बताये। अैसी बहुतसी चीजे कही जाती है। हमारे महकमे के मुतालिक कभी वेट्स अॅन्ड मेजर्स डिपार्टमेंट पर अेतराज किया जाता है। यह अेतराज कम से कम अपोजिशन बेंचेस की तरफ से तो न होना चाहिये था। अगर क्यापिटलिस्ट की तरफ से या मारवाडी लोगो की तरफ से अेतराज अुठाया गया होता कि तराजू ठीक नही है और बाटो मे खराबिया है तो ठीक होता।

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल : सब मारवाडी बेपार नही करते।

श्री विनायकराव विद्यालंकार : मुमकिन है मुझसे गलति होगअी हो। अगर सब नही करते तो बहुतसे लोग तो बेपार करते है। अिसलिये मैने यह शब्द कहा था। मारवाडी के शब्द से आम अर्थ बेपारी होता है। यह शब्द मैने अुनके लिये नही कहा जो मारवाड मे रहते है। बहरहाल मेरा यह मतलब है कि अगर यह सवाल कॅपिटॅलिस्टो की जानीब से आता तो बहुत अच्छा होता। अगर हम कॅपिटॅलिस्टो के खिलाफ तलवार चलाते है तो भी बदनामी होती है और अुनकी ताअीद करते हैं तो भी बदनामी होती है। अिसलिये सब लोगो से मेरी यह प्रार्थना है कि अिस तरह बदनाम करने की बजाय सही तौर पर गौर करे और यह डिमाड मजूर करे।

Mr Speaker : I shall now put the cut-motions to vote Shri Bhagwanrao Boralker.

DEMAND No. 23—'COMMERCE & INDUSTRIES'

Shri Bhagwan Rao Boralker Mr. Speaker, Sir, I want my cut-motion to be put to vote.

Mr. Speaker : The question is :

"That the demand under the head 'Commerce & Industries' be reduced by Rs. 5,000."

The Motion was negatived.

Shri Syed Akhtar Hussain · Mr. Speaker, Sir, I beg leave of the House to withdraw my cut-motion to Demand No. 23.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND No. 52—'INDUSTRIES'

(Shri V. D. Deshpande, the next mover on the list, was found not present in the House).

Mr. Speaker: Since the cut-motion was moved by Shri Deshpande, I shall put it to vote.

The question is :

"That the demand under the head 'Industries' be reduced by Re. 1."

The Motion was negatived.

Mr. Speaker: I shall now put all the Demands, together to vote.

The question is :

"That a sum not exceeding Rs. 45,15,950 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demands Nos. 23, 43, 52, 53, & 70"

The Motion was adopted.

مسٹر اسپیکر - اب سوا سات بجے ہیں - ایک اور منسٹری کے ڈیمانڈس ہیں جو ہاؤس کے سامنے پیش ہونگے - انکے بارے میں جو موشنس ہیں وہ اب موو کئے جائیں - ان پر ہم کم از کم اور ۱۰ یا ۱۵ منٹ کام کرسکتے ہیں -

ایک آنریبل ممبر - اس وقت کئی آنریبل ممبرس اس خیال سے باہر چلے گئے ہیں کہ شائد آج کامرس اینڈ انڈسٹریز کے ڈیمانڈس پر ہی بحث ہوگی - اب اگر کٹ موشنس موو کرنے کے لئے کہا جائے تو ایسے لوگ جن کے کٹ موشنس ہیں اور جو یہاں نہیں ہیں اپنے کٹ موشنس موو نہیں کرسکینگے - اسلئے میری خواہش ہے کہ اسکو اگر کل پر رکھا جائے تو مناسب ہے - لیکن اگر صرف موو کرنے کا ہی مقصد ہے تو انکو ۵ یا ۱۰ منٹ میں موو کرسکتے ہیں - یہ میں اسلئے کہہ رہا ہوں کہ دوسرے ممبرس کو بھی اپنے کٹ موشنس موو کرنے میں سہولت حاصل ہو -

مسٹر اسپیکر - میں سمجھتا ہوں کہ یہ وجہ اس کے لئے کافی نہیں ہوگی - پہلے اسکے بارے میں کہا گیا تھا - اگر اسکے باوجود انہوں نے ایسا سمجھا ہو تو غلط سمجھا ہے -

ایک آنریبل ممبر - جو لوگ اب جاچکے ہیں ان کے کٹ موشنس پیش کرنے کا مقصد فوت ہوجائیگا - صرف ۱۰ منٹ کا سوال ہے - کل بھی ۱۰ منٹ میں کام کرلیا جاسکتا ہے - صرف کٹ موشنس پڑھکر سنانا ہے - اس سے زیادہ کام نہیں - اسلئے میں سمجھتا ہوں کہ میری اس ریکویسٹ پر غور کیا جائیگا -

مسٹر اسپیکر - خیر ڈیمانڈس لے لئے جائینگے -

DEMAND NO 9.—'OFFICE OF THE CHIEF ELECTRICAL INSPECTOR'

Shri Mehdi Nawaz Jung.

Sir, I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 1,07,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 9. The demand has the recommendation of the Rajpramukh

DEMAND NO. 10.—'IRRIGATION, ETC., WORKS FOR WHICH CAPITAL ACCOUNTS ARE KEPT.'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 12,89,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 10. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO 11.—'OTHER REVENUE EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUE WORKS FOR WHICH NO CAPITAL ACCOUNTS ARE KEPT.

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 52,82,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 11. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 25.—'P.W. DEPARTMENT'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 1,99,400 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 25. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 56.—'MISCELLANEOUS'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 72,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come

in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 56. The Demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 63.—' CIVIL WORKS '

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 1,62,64,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 63. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 67.—'OTHER REVENUE EXPENDITURE CONNECTED WITH ELECTRICITY SCHEMES'.

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 18,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 67. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 72.—'RENT RATES AND TAXES'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 2,62,500 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st dav of March 1953 in respect of Demand No. 72. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 89.—'CONSTRUCTION OF IRRIGATION WORKS. ETC.,'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 3,73,81,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 89. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 91.— 'CAPITAL OUT-LAY ON MULTI-PURPOSE RIVER SCHEMES.'

I beg to move:

"That a sum not exceeding Rs. 93,04,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will

come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 91 The demand has the recommendation of the Rajpramukh "

DEMAND NO 92—'CAPITAL ACCOUNT OF CIVIL WORKS, OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNTS.'

I beg to move

" That a sum not exceeding Rs 57,51,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 92 The demand has the recommendation of the Rajpramukh "

DEMAND NO 95—'CAPITAL OUTLAY ON ELECTRICITY SCHEMES '

I beg to move

" That a sum not exceeding Rs. 51,02,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 95 The demand has the recommendation of the Rajpramukh "

DEMAND NO 97.—'STATE ROAD FUND'

I beg to move

" That a sum not exceeding Rs 1,50,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 97 The demand has the recommendation of the Rajpramukh. "

Mr Speaker. What is the aggregate ?

Shri Mehdi Nawaz Jung. The aggregate is Rs. 8,10,81,900

Mr. Speaker: Motions for Demands Nos. 9, 10, 11, 25, 56 63, 67, 72, 89, 91, 92, 95 and 97, the aggregate total being Rs. 8,10, 81,900, moved.

It is 7–30 p.m. now, the House will adjourn.

لیکن میں هاؤس پر یه واضح کرنا چاهتاهوں که هم کو پورا بجٹ ختم کرنے کے لئے
ل اور پرسوں دو دن هی باقی رہ گئے هیں لهذا میں یه کہدینا چاهتا هوں که آئنده

اگر ہاؤس کو ۱۱ یا ۱۲ بجے رات تک بھی بیٹھنا پڑے تو بیٹھنا ہوگا کیونکہ مجھے بجٹ کے ڈسکشن کو ان دو دنوں میں ختم کرنا ہے ۔ اب چونکہ کچھ معزز ارکان چلے گئے ہیں اسلئے ہاؤس اڈجرن کیا جاتا ہے ۔ کل پھر دو بجے اجلاس شروع ہوگا ۔

The House then adjourned till Two of the Clock on Friday, the 27th June, 1952.